

ISBN 86-7587-033-7

Гордана Благојевић

СРБИ У КАЛИФОРНИЈИ

Обредно-религијска пракса и етницитет верника
српских православних парохија у Калифорнији

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

SPECIAL EDITIONS
Volume 54

GORDANA BLAGOJEVIĆ

SERBS IN CALIFORNIA

Ceremonial-religious practice and ethnicity of the
faithful in Serbian orthodox parishes in California

Editor
Dragana Radojičić

BELGRADE 2005.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
Књига 54

ГОРДАНА БЛАГОЈЕВИЋ

СРБИ У КАЛИФОРНИЈИ

Обредно-религијска пракса и етницитет верника
српских православних парохија у Калифорнији

Уредник
Драгана Радојичић

БЕОГРАД 2005.

Издавач
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35 / III, Београд, тел. 636-804

За издавача
Драгана Радојичић

Рецензенти
академик Димитрије Стефановић
др Душан Дрљача
др Младена Прелић

Секретар редакције
Марија Ђокић

Лектор
мр Неђо Јошић

Превод резимеа на енглески
Јелена Бојовић

Корице и техничка припрема
Александар Илчић

Штампа
Академска издања, Београд

Тираж
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије
и Министарства за дијаспору Републике Србије

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 20.09.2005. године на основу рецензије
академика Димитрија Стефановића

САДРЖАЈ

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА	7
I. УВОД	9
II. ДОСЕЉАВАЊЕ СРБА НА АМЕРИЧКИ КОНТИНЕНТ (демографске и социјално-економске карактеристике) ...	15
А. О миграцијама уопште	15
Б. Периодизације досељавања	17
В. Најранији исељеници	20
Г. Исељеници прве половине 20. века	23
Д. Исељеници од краја Другог светског рата до краја 20. века	34
III. О ДОСЕЉАВАЊУ СРБА У КАЛИФОРНИЈУ	45
А. Исељеници у Сан Франциску	53
Б. Исељеници у Лос Анђелесу	56
IV. ЕТНИЦИТЕТ И РЕЛИГИЈА	65
А. Појмовно одређење етноса, етничког идентитета, етничитета	65
Б. Етницитет у америчком друштву	72
В. Религија као саставни део етничитета	77
Г. Појмовно одређење религије	79
Д. Религија у Америци	83
Ђ. О хришћанству уопште	89
Е. Хришћанство у Срба	92
Ж. О дијаспори	97
V. О СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ У АМЕРИЦИ ..	101
А. Оснивање првих парохија	101
Б. Оснивање Америчко-канадске епархије	111
В. Период раскола	113
Г. Уједињење	116

VI. ЦРКВЕНО-ШКОЛСКЕ ОПШТИНЕ И ПАРОХИЈЕ У КАЛИФОРНИЈИ	117
А. Уређење парохије	117
Б. Парохијске заједнице	125
В. Коло српских сестара (КСС)	138
Г. Црквене школе	142
Д. Фолклор	150
Ђ. Дечји камп	154
VII. ОБРЕДИ ПРЕЛАЗА ТОКОМ ЖИВОТА ПОЈЕДИНЦА	157
А. Литургија	157
Б. Крштење и веропрелази	167
В. Венчање и породични живот	176
Г. Погребни обичаји	185
Д. Монаштво	190
VIII. ПРАЗНИЦИ УЗ ЦРКВЕНИ КАЛЕНДАР	197
А. Слава	197
Б. Храмовна слава	204
В. Слава Кола српских сестара	206
Г. Божићни празници	207
Д. Српска нова година	210
Ђ. Прослава светог Саве	211
Е. Врбица	212
Ж. Васкрс	213
З. Ђурђевдански уранак	215
И. Видовдан	215
IX. ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА	219
X. СКРАЋЕНИЦЕ	225
XI. РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ	227
XII. ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	231
XIII. ИЛУСТРАЦИЈЕ	245
XIV. SUMMARY	263

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА

Мојој сесџири Таијани

Ова књига представља прилагођен и делимично измењен текст магистарског рада *Обредно-религијска љракса и ейницийейи верника српских љравославних љпарохија у Калифорнији*, одбрањеног у децембру 2002. године на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Рад је настао као део пројекта Етнографског института САНУ број 2157: *Традиционална кулљура Срба – сисџеми љпредсџава, обреда и соџијалних инсџијџуџија*, који финансира Министарство за науку и технологију Републике Србије. Желела бих да се захвалим овом министарству чији сам стипендиста била током постдипломских студија, као и Министарству културе које је финансирало моје путне трошкове до Лос Анђелеса. Захваљујем се свим колегама у Етнографском институту САНУ чијим сам се искуством користила приликом израде рада. Најсрдачније се захваљујем мојим рецензентима академику Димитрију Стефановићу, др Душану Дрљачи, др Младени Прелић на корисним саветима и сугестијама, као и ментору проф. др Бранку Ђупурдији.

Посебну благодарност дугујем епископу шумадијском господину Јовану, који је током мог боравка у Калифорнији у јесен 2000. године био владика западноамерички и који ми је дао дозволу за истраживање у његовој епархији. Желим да се захвалим и свештенству западноамеричке епархије које ми је помогло да прикупим материјал за израду овог рада, посебно јерејима Блашку Параклису из Оринџ Каун-

тија, Петру Јовановићу из Сан Габријела, Марку Матићу из Сан Франциска и његовој супрузи Весни, као и свим испитаницима – људима добре воље који су учествовали у истраживању и допринели стварању ове књиге. Дугујем посебну захвалност др Андреју Симићу, професору антропологије на Универзитету Јужне Калифорније у Лос Анђелесу и проф. др Димитрију Ђорђевићу, са Универзитета у Санта Барбари (Калифорнија), члану САНУ.

Највећу захвалност дугујем мојој сестри Татјани и њеном супругу Зорану Миловановић, који су сносили све трошкове мог боравка и истраживања у Америци – без њихове љубави и разумевања реализација овог подухвата била би немогућа. Истинску и усрдну подршку и у овом послу пружили су ми моји родитељи, којима неизмерно благодарим на помоћи и стрпљењу.

I. УВОД

Ми с ове сїране океана, немамо никакво морално право, да сїроїо судимо, а још мање да осуђујемо наше свешїенсїтво и народ у Америци збої њеїових каквих недосїаїака, и несавршенсїава. Тако се мало ѡажње ѡклањало њима одавде, ѡако слабо коресїондирало са њима, и ѡако нехатїо односило ѡрема њиховој судбини, да је їрешно оїтворїїи устїа и їоворїїи о њима груїачїје неїо ѡохвално.

Владика Николај (Велимировић)¹

Већина малобројних радова о српском прекоморском исељеништву започиње констатацијом да је овој теми у нашој науци посвећено мало пажње. Детаљну библиографију објавили су Р. П. Гаковић и М. М. Радовић.² До половине 20. века овим проблемом бавили су се углавном сами исељеници и публицисти. У првим радовима Срби у Америци посматрани су као део Словена уопште. С. Шестановић је писао о словенским групама у Калифорнији, међу којима и о Србима.³ А. Етеровић је посветио низ радова Србима на

¹ Н. Велимировић, *Извешїаї о сїању, ѡїїребам и жељама Срїске ѡправославне цркве у Сїедињеним Државама*, Изабрана дела, књ. XXI, Ваљево 2000, 324.

² R. P. Gakovich and M. M. Radovich, *Serbs in the United States and Canada: a Comprehensive Bibliography*, Second Edition, Revised and Enlarged, University of Minnesota, Immigration History Research Center, St. Paul, Minnesota 1992.

³ Stephen N. Sestanovic, *Slavs in California*, Oakland, California 1937.

Западној обали северноамеричког континента.⁴ Б. М. Чолаковић (Branko Mita Colakovic) и В. Микачић бавили су се истраживањем југословенских миграција у Америку.⁵ Л. А. Бенет (Linda A. Bennett) је писала о етничком идентитету Срба, Хрвата и Словенаца у Вашингтону.⁶ Д. Пеџит (D. Padgett) је проучавала адаптацију српских исељеника у Милвокију.⁷ А. Симић је истраживао промене у породичном животу и прославу крсног имена Срба у Калифорнији.⁸ Б. Храбак је писао о исељавању Срба и о њиховом социо-економском положају и организацијама у Америци до Првог светског рата.⁹ Код И. Чизмића налазимо податке о досељавању и структури наших исељеника у Америци.¹⁰ П. Слеччевић је писао о таласима досељавања Срба и њиховом броју у Америци почетком 20. века.¹¹ Ђ. Врга (Dj. Vrga) и Ф. Фахеј (F. Fahey) посветили су

⁴ Adam S. Eterovich, *Yugoslav survey of California, Nevada, Arizona and the South 1800/1900, covering Dalmatians from Croatia, Montenegrins/Slovenians, Hercegovinians*, San Francisco 1971; Исти *Croatians from Dalmatia and Montenegrin Serbs in the West and South 1800/1900*, San Francisco 1971; Исти *Yugoslavs in Nevada 1859/1900*, San Francisco 1971.

⁵ Branko M. Colakovic *Yugoslav migrations to America*, San Francisco 1973; V. Mikić, *Neki savremeni problemi iseljništva iz SR Hrvatske I i II*, Teme o iseljništvu 1 i 2, Zagreb 1974. i V. Mikić, *Adaptacija, integracija i asimilacija naših iseljenika u prekomorskim zemljama*, Teme o iseljništvu 6, Zagreb 1976.

⁶ L. A. Bennett, *Personal choice in Ethnic identity maintenance Serbs, Croats and Slovenians in Washington D. C.*, Palo Alto, California 1978.

⁷ D. Padgett, *Conducting Research on Serbs in America, Problems and Prospects*, Serbian Studies 2/3, Chicago 1983.

⁸ Andrei Simic, *Interpersonal relationships among the South Slavs problems in cross cultural perception*, Serbian Studies vol.4, number 4, Chicago 1988; А. Симић, *Српска породица у САД, у Сеобе Срба некад и сад*, Београд 1990; А. Симић, *Српска слава у Америци*, Catena Mundi I, Београд 1992.

⁹ B. Hrabak, *Srbi iseljenici u SAD do prvog svetskog rata*, Novi Sad 1980.

¹⁰ I. Čizmić, *Doseljavanje, struktura i položaj naših iseljenika u prekomorskim zemljama*, Teme o iseljništvu 5, Zagreb 1976.

¹¹ П. Слеччевић, *Срби у Америци*, Catena Mundi I, Београд 1992.

пажњу расколу у српској православној парохији у Чикагу.¹² М. Павловић је проучавала проблеме етничког идентитета Срба у Чикагу.¹³ Д. Дрљача је писао о исељеницима из Црне Горе у Дулуту (Минесота), о гетоизацији на етничкој основи, етничкој цркви и етничкој супкултури.¹⁴ Т. Краљачић је посветио пажњу исељавању Срба из Босне и Херцеговине у Америку.¹⁵ М. Перовић је писао о исељавању Црногораца у Америку у 19. веку.¹⁶ Д. Стефановић је истраживао музички идентитет Срба у расејању.¹⁷ Р. Калабић даје историјски осврт српског исељеништва у САД од тридесетих година 19. до деведесетих година 20. века.¹⁸

На избор Калифорније за подручје које ће се испитивати, утицало је, како моје интересовање за наше тамошње исељенике, тако и чињеница да међу њима није спроведено ниједно обухватније истраживање. Као што се из наслова

¹² Dj. Vrga and F. Fahey, *Changes and Socio-religious Conflict in an Ethnic Minority Group, The Serbian Orthodox Church in America*, San Francisco 1975.

¹³ М. Павловић, *Срби у Чикагу; Проблеми етничког идентитета*, Београд 1990; Иста, *Релијуска и етничка припадност*, ГЕИ САНУ, књ. XLVI, Београд 1997.

¹⁴ Д. Дрљача, *Сведености имиграционе популације Срба у Сједињеним Америчким Државама, на примеру српске етничке заједнице у Дулуту (Duluth), Минесота*, Зборник радова Етнографског института САНУ, књ. 20, Београд 1989; Исти, *Исељеници из Црне Горе у Дулуту (Минесота, САД) – према црквеним мапицама*, Зборник радова са научног скупа „Традиционална народна култура у Црној Гори”; Научни скупови, ЦАНУ, књ. 54, Одјелјење друштвених наука, књ. 24, Подгорица 2000.

¹⁵ Т. Краљачић, *Прилози проучавању исељавања Срба из Босне и Херцеговине од 1878. до 1914. године*, у: Catena Mundi I, Београд 1992.

¹⁶ М. Перовић, *Исељавање Црногораца у 19. и почетком 20. века*, у: *Сеобе српског народа од 14. до 20. века*, Београд 1990.

¹⁷ Д. Стефановић, *О музичком идентитету Срба у расејању*, у: Catena Mundi I, Београд 1992.

¹⁸ Р. Калабић, *Српска емиграција, прилози за историју српског исељеништва (1830–1992)*, Београд – Њујорк 1995.

теме види, фокус интересовања представља обредно-религијска пракса као елемент етничитета верника српских православних парохија. У овим заједницама може се проучавати живот неколико генерација српских исељеника на Западној обали САД.

Дакле, поред наведене литературе, користила сам и радове који се уопштено баве проблемом етничитета, односом религије и етничког идентитета. Поред ове литературе од писаних извора користила сам штампу – исељеничку као и ону која излази у матици. Користиле су ми и исељеничке публикације и то: споменице црквено-школских општина, билтени, гласници, календари. Ови извори су садржајно веома разноврсни, дају информације о политичко-националним, социјалним и културно-просветним догађајима у исељеништву.

Теренску грађу сам прикупила током истраживања у Калифорнији у периоду од августа до децембра 2000. године. Податке сам добила комбинованом методом посматрања са учествовањем и интервјуом као и слободним разговором. На питања формулисана у облику упитника одговорило је 97 особа. Информатори нису давали потпуне одговоре на сва постављена питања па се као последица јавља неуједначеност у броју одговора. Истраживањем су обухваћени исељеници три генерације.

У склопу прве генерације налазе се мигранти рођени на територији некадашње Југославије. Сврстала сам их у три таласа. У оквиру првог таласа су они који су дошли педесетих година 20. века, дакле после Другог светског рата. Други талас обухвата мигранте који су долазили у периоду од краја шездесетих до деведесетих година 20. века, претежно из економских разлога. Трећи талас чине мигранти који су напуштали земљу у ратном периоду, од почетка деведесетих година 20. века до 2000. године.

У састав друге генерације улазе особе рођене изван бивше Југославије, а које су се са родитељима доселиле у САД пре поласка у школу, као и особе рођене у САД чији је бар један родитељ рођен на територији некадашње Југославије.

Трећа генерација јесу особе рођене у САД чији су и родитељи рођени у САД, а бар један од родитеља њихових родитеља на територији некадашње Југославије.¹⁹

Проучавања су обављена у парохијама и црквено-школским општинама (ЦШО): св. Саве у Џексону (Северна Калифорнија), св. Саве у Сан Габријелу и у храму св. Саве на *Српском тробљу* у Лос Анђелесу, св. Стефана Првовенчаног – Симона Монаха у Алхамбри, св. Петке у Сан Маркосу, Рођења Пресвете Богородице у Оринџ Каунтију, Зачећа св. Јована Крститеља у Сан Франциску, као и са једним бројем испитаника из других парохија.

Истраживање је обухватило и мушки општежитељни манастир св. Германа Аљаског у Платини као и женски општежитељни манастир св. Пајсија Величковског у Аризони.

¹⁹ М. Павловић, н. д., 10.

II. ДОСЕЉАВАЊЕ СРБА НА АМЕРИЧКИ КОНТИНЕНТ (демографске и социјално- економске карактеристике)

*Човек, као вечни ђућник на земљи,
у вечним је сеобама.²⁰*

A. О миграцијама уопште

Миграције представљају физичко кретање појединаца или група у географском простору, које доводи до релативно трајне промене места боравка. Појединци који се исељавају из своје изворне средине називају се *емигранти*, а само исељавање познато је под називом *емиграција*. Усељавање у нову друштвену средину назива се *имиграција*, а особе које се усељавају на дуже време називају се *имигранти*.²¹ Под појмом *сигнални имигрант* подразумева се особа која има намеру да остане у одређеној земљи у трајању од најмање годину дана.²²

Миграције теку углавном из неразвијених у економски или друштвено развијенија подручја. Други смер је супротан – то су *ремиграције*. Имиграционо друштво или подручје може бити *одскочна даска* за одлазак у друго имигрантско

²⁰ В. Јеротић, *Сеобе као психолошки и антрополошки проблем*, Catena Mundi I, Београд 1992, 17.

²¹ Sociološki leksikon, Београд 1982, 362.

²² Р. Висарија, *Uzroci i posljedice iseljavanja stručnjaka*, Teme o iseljenuštvu 7, Zagreb 1977, 22.

подручје. Главне врсте миграција су: међународне и унутрашње (у оквирима једне земље), трајне или привремене, организоване и неорганизоване, добровољне и присилне. Посебна врста су миграције стручњака (тзв. *одлив мозгова*) који за свој стручни или научни рад налазе боље услове.²³

Узроци и мотиви миграција могу бити економски, политички (ратови, револуције, преврати, дискриминације), лични (разноврсни и многобројни – породични и пријатељски односи), професионално, стручно напредовање – стицање знања, образовања, квалификација, стварање могућности за професионално напредовање и за рад.²⁴

Према тзв. *pull-push теорији* миграције су исход интеракције и баланс *одбијајућих* и *привлачних* сила места порекла и места одредишта.²⁵ *Одбијајући* фактори су нпр. губитак посла или дискриминација услед политичких, религијских, етничких и других разлога, напуштање заједнице када пружа мало погодности за лични развој (нпр. запослење, брак), као и напуштање извесног места услед неке катастрофе. *Привлачни* фактори су погодност за запошљавање уопште или у струци, шанса да се стекне виши доходак, погоднија средина и услови живота (клима, становање, школовање и друге олакшице); нове или различите активности, нпр. интелектуалне, рекреативне и сл.²⁶

Према К. Јончићу српско исељеништво је *geo српској* *народа који се у разним периодима историјској развојка српској народа, из различитих узрока и у разним поводима, на различите начине одвојио од основне етничке матице исељавањем у групе средине, односно у групе земље и нашао се*

²³ *Sociološki leksikon*, Beograd 1982, 363; М. Барјактаровић, *О кретању људи и њиховим последицама*, Новопазарски зборник 18, Нови Пазар 1994, 112; D. Breznik, *Unutrašnje migracije u Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata*, Pogledi na migracije stanovništva Jugoslavije, Beograd 1990, 37.

²⁴ *Sociološki leksikon*, Beograd 1982, 363.

²⁵ Исто, 38.

²⁶ D. Breznik, н. д., 38.

*у другим етничким срединама, друштвеним заједницама и државама.*²⁷

Узроке сеоба Цвијић дели на: историјске, психолошке и економске. Историјски су, на пример, најезда Османлија и устанци после којих је следила одмазда. И ратови Аустро – Угарске с Турском имали су сличне последице. Главни психолошки узроци сеоба Срба су суровост стране власти и психолошка и имовинска несигурност. Тамо где су истовремено деловали историјски, психолошки и економски разлози створила се *навика за исељавање.*²⁸

Б. Периодизације досељавања

*Очувању неких наших досељених земљака у њихови увелико помажу цркве. Занимљиво је да се понекад и код раније досељених, односно њихових поштоваца, јави жеља да сазнају више о свом пореклу, о својим „коренима”, иј. о узроцима, времену и начину досељавања својих предака.*²⁹

Од доласка Османлија на Балканско полуострво почиње померање Срба на запад, север и исток Европе, а крајем 19. и почетком 20. века у Северну и Јужну Америку, Аустралију и Нови Зеланд.³⁰ Управо тада, у 19. веку, у Европи је дошло

²⁷ К. Јончић, *Изуучавање српској исељеништва у САД и Канади и његових веза са савременим завичајем*, Међународни проблеми 3–4, Београд 1982, 357.

²⁸ Б. Бабић, *Сеобе Срба: дијаспора и етничка географија*, Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990, 53; Ј. Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље, основи антропогеографије*, Београд 1966, 144; Р. Д. Ракић, *Миграције и национално конституисање Срба: Етнолошки приступ истраживању миграција српској народа*, Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990, 38.

²⁹ М. Барјактаровић, н. д., 121.

³⁰ В. Гречић, *Сеобе Срба некад и сад*, Београд 1990, 11; Б. Бабић, н. д., 52; Б. Бабић, *Дијаспора и етничка географија*, Catena Mundi I, Београд 1992, 758.

до великог пораста становништва, што је допринело појави економске кризе.³¹ Економски разлози су, не само најстарији, већ и најчешћи покретачки мотиви мењања места боравка људи.³² Насељавање Северне Америке започели су у периоду од 1820. до 1880. године Европљани из западних и северних делова континента. У раздобљу од 1820. до 1878. године, преко 48 милиона досељеника дошло је у САД.³³ У литератури су познати под називом *сџари досељеници*.³⁴ Било је то претежно осиромашено сеоско становништво.³⁵

Затим је у периоду после 1880. године уследило досељавање становника из јужних и источних делова Европе. Амерички статистичар Ј. Ф. Варне описује опширно прву велику навалу Словена у Америку, који деведесетих година 19. века долазе масовно, потискујући Ирце и Немце. Долазили су мислећи да ће остати привремено, а своју радну снагу нудили су јефтиније него други. Према резултатима анкете из 1905. године, и Јужни Словени који су долазили у Америку били су претежно припадници сеоског становништва (94,4%), само је мањи број њих знао неки занат (5,6%).³⁶

Словенски радници били су сељаци, невелики ђаци, невелики језици, без фамилије и срећни да нађу ма каква ђаца. Често се по 15 и више људи збије у једну собу, ђа сами себи

³¹ Н. Wander, *Kratka prikaz trendova u međunarodnim migracijama* (naslov originala: *Summary Statement on Trends in International Migration*), *Миграције и социјално-економски развој, Теме о иселјеништву* 4, Загреб 1975, 9.

³² М. Барјактаровић, н. д., 112.

³³ В. Микачић, *Досељеници из Југославије према Америчким сџарским изворима*, Међународни проблеми 3–4, Београд 1982, 391.

³⁴ М. М. Gordon, *Assimilation in American Life – The role of Race, Religion and National Origins*, New York 1968, 119.

³⁵ Н. Wander, н. д., 9; Р. Singer, *International Migration and Development*, *Миграције и социјално-економски развој, Теме о иселјеништву* 4, Загреб 1975, 27; Д. Breznik, н. д., 37.

³⁶ В. Hrabak, н. д., 136.

џеру и кувају.³⁷ Том миграционом току припадали су и Срби из различитих крајева.³⁸

Постоји низ периодизација досељавања Срба на амерички континент. Тако, на пример, Д. Пецит (D. Padgett) досељавање Срба у Америку дели на три раздобља. Прво обухвата период од 1890. године до Другог светског рата, друго, у које сврстава политичку емиграцију после Другог светског рата, и треће које траје од шездесетих година 20. века наовамо.³⁹

М. Петровић и Ј. Халперн разликују пет периода. У првом су досељеници који су у Америку стигли до 1880. године, затим следи период од 1880. до 1914. године у коме је био највећи прилив нових досељеника, трећи је од 1918. до 1941. године, док четвртом таласу припада тзв. политичка емиграција, расељена лица и избеглице после Другог светског рата у периоду од 1945. до 1965. године. Пети талас исељавања је после 1965. године.⁴⁰

Према класификацији коју наводи М. Лопушина, први талас миграције трајао је до 1914. године, други од 1918. до почетка Другог светског рата, трећи талас до 1965. године, четврти који је економски од 1966. до краја осамдесетих година 20. века, и пети талас који је уследио после распада СФРЈ и избијања грађанског рата деведесетих година 20. века.⁴¹

Дакле, свака од ових етапа има своје особености, као што су број досељених особа и узрок њиховог исељавања, област коју су населили и разлог због ког су управо њу одабрали.⁴² Сами исељеници често користе најширу категоријацију на *сџаре* и *новодошле*, у зависности од тога да ли су се доселили пре или после Другог светског рата. Могућа је

³⁷ П. Слепчевић, н. д., 131.

³⁸ М. В. Petrovich and J. Halpern, *Serbs*, Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups, Cambridge, Massachusetts and London, England 1980, 917.

³⁹ D. Padgett, н. д., 55.

⁴⁰ М. В. Petrovich and J. Halpern, н. д., 917.

⁴¹ М. Лопушина, *Срби у Americi*, Београд 2000, 14.

⁴² М. Павловић, н. д., 14.

и подела, не према времену доласка, већ према мотивима за миграцију, па се деле на економске и политичке емигранте. Може се разликовати и старо исељеништво до Другог светског рата, избеглице или расељена лица – тзв. *ди њи* (од D. P. – displaced persons) непосредно после рата до 1962. године и економска емиграција до краја осамдесетих година 20. века, када се јавља тзв. *одлив мозгова*.⁴³ Д. Дрљача констатује да се прва фаза досељавања наших исељеника не завршава крајем Првог светског рата, већ 1923. године.⁴⁴

У овом раду извршила сам периодизацију према којој је први период досељавања започео педесетих, а интензивирао се осамдесетих година 19. века и трајао до почетка 20. века када започиње други период који траје до двадесетих година 20. века.⁴⁵ Трећи период траје до четрдесетих година, а затим следи четврти период тзв. политичке емиграције и расељених лица. Од средине шездесетих година започиње талас економских миграција до краја осамдесетих година 20. века, када га смењује тзв. период *одлива мозгова*. Почетком ратова деведесетих година 20. века, уследио је талас миграције прогнаника и високообразованих особа са територије бивше Југославије, који још увек траје.

В. Најранији досељеници

Наши први досељеници, морнари и рибари из Далмације и са далматинских острва, мигрирали су појединачно. Постоје претпоставке да је на Колумбовом броду 1492. године међу далматинским морнарима било и Срба.⁴⁶ У литератури се помиње и неки Далматинац који се 1700. године доселио

⁴³ М. Павловић, *Различитиосити и заједнички идентитет: Срби у Чикају*, ГЕИ САНУ, књ. XLVII, Београд 1998, 56.

⁴⁴ Д. Дрљача, *Исељеници из Црне Горе у Дулушу (Минесота, САД)*, Подгорица 2000, 54.

⁴⁵ П. Слепчевић, н. д., 133; М. Перовић, н. д., 105.

⁴⁶ М. В. Petrovich and J. Halpern, н. д., 919.

у Калифорнију.⁴⁷ Тихоокеанска обала је својим климатским условима највише привлачила мигранте са јадранског приморја.⁴⁸

То су њвоји Срби – Далмајинци – дивна мора дивни синци – који данас иду и осјају: преко мора ... писао је 1884. године Никола С. Јовановић.⁴⁹ Први српски досељеник, Јован Мишковић, регистрован је 1740. године. У Америци је провео пет година.⁵⁰ Међутим, устаљено се као први регистровани Србин наводи Ђорђе Рибар Шагић – George Fisher (1735–1873).⁵¹ У Америку је стигао 1815. године и ускоро је постао политички активан у Филаделфији, у којој је најпре боравио. Затим је провео један период у Тексасу и Мексику, да би 1851. године дошао у Сан Франциско и ту постао шеф нарочите комисије за земљу. По завршетку рада ове комисије, 1856. године, изабран је за градског судију у Сан Франциску. Због његовог филохеленизма, грчки краљ Ђорђе поставио га је за грчког конзула у Сан Франциску. Ту позицију је задржао до смрти 1873. године. Био је први грчки конзул у Калифорнији.⁵² Прва већа група Срба досељава се у Америку, у Њу Орлеанс тек тридесетих година 19. века.⁵³

Свеукупна политичка и економска ситуација у Аустро-Угарској у 19. веку утицала је на миграције њеног становништва. Београдски пашалук је представљао пограничну територију са Аустријом, па су се досељеници који су били незадовољни Србијом, у потрази за бољим условима живо-

⁴⁷ Љ. Ст. Косијер, *Економско-социјални проблеми југословенске емиграције*, Београд 1926, 18.

⁴⁸ I. Čizmić, н. д., 35.

⁴⁹ Н. С. Јовановић („Американац”), *О нашим преко мора*, Београд 1884, 25.

⁵⁰ В. Гречић, М. Лопушина, *Сви Срби света*, Београд 1994, 36.

⁵¹ М. В. Petrovich and J. Halpern, н. д., 919; А. С. Eterovich (1971), н. д., 49.

⁵² W. S. Vucinich, *Political currents among immigrant Serbs in California on the eve of the insurrections of 1875*, Balcanica VIII, Београд 1977, 362.

⁵³ М. В. Petrovich and J. Halpern, н. д., 919; А. С. Eterovich (1971), н. д., 49.

та, пребацивали преко Саве и Дунава.⁵⁴ Став српске владе и српског националног покрета у Босни и Херцеговини сузбигао је покрет за исељавање у Србију и индиректно допринео да се матица исељеничког покрета босанско – херцеговачких Срба усмери почетком 20. века према Америци.⁵⁵ Посебно су осамдесетих година 19. века економска беда и тешке политичке прилике у домовини допринеле да се у САД исеље веће групе људи. Они су као *гладне прекоморске њице* тражили било какво запослење. Године 1896. организовали су друштво *Уједињени Срби* које је у почетку имало 90 чланова. Мотиви за исељавање били су и општи и лични (породични). У Далмацији је на миграције утицала замена једрењака паробродима, филоксером уништавани виногради, опадање улова рибе, пренасељеност.⁵⁶ Одлазила је углавном здрава, витална и неквалификована мушка радна снага. Већина исељеника из Далмације (97%) били су до 50 година старости, а од тога је половина у просеку имала 18 до 19 година.⁵⁷ Земљиште је давало незнатан род услед неповољне климе и примитивне обраде. Непрекидне кише у јесен, зиму и рано пролеће, као и честе летње суше, узроковале су неродне и гладне године. Црна Гора није могла да пружи услове за голи опстанак, те се становништво стално и све више исељавало.⁵⁸ На исељавање су утицале и недовољно развијене саобраћајне комуникације или потпуно одсуство истих.⁵⁹ Људи су често мигрирали и због крвне освете.⁶⁰

⁵⁴ Р. Љушић, *Досељавања, исељавања и њице сјановништва у ново-вековној Србији (1804–1918)*, Сеобе српског народа од XIV до XX века, Београд 1990, 81.

⁵⁵ Т. Краљачић, *Прилози проучавању исељавања Срба из Босне и Херцеговине од 1878. до 1914. године*, Catena Mundi I, Београд 1992, 619.

⁵⁶ В. Нђабак, н. д., 128.

⁵⁷ М. Екмечић, н. д., 645.

⁵⁸ М. Перовић, н. д., 102; Т. Краљачић, н. д., 619.

⁵⁹ Д. Дрљача, н. д., 49.

⁶⁰ Ј. Цвијић, н. д., 147.

*Свесно или несвесно, знајно или незнајно, ваистину: „бисер њрана одбија се од свој јорјована” – и млада Далмација се сели, бежи у далеки свет ... од силе и сиротиње.*⁶¹

У Луизијани, Далматинци су добили назив *џако*, који потиче од речи *џако*. Кад би Американци запитали далматинског досељеника у Луизијани како је, овај би одговорио *џако и џако*. Тај назив, који је настао средином 19. века, одржао се и у другој половини 20. века.⁶²

Г. Исељеници прве половине 20. века

Српско прекоморско исељавање било је у пуном јеку од почетка 20. века.⁶³ Веома је тешко да се тачно утврди број Срба који се досељавао у земље Северне Америке. Поједини подаци из ранијег доба могу се наћи у архиви града Дубровника.⁶⁴ Америчке архиве о томе мало говоре. Американци који нису познавали прилике у Европи, често су називе наших покрајина третирали као називе држава. У имигрантским књигама пре Првог светског рата, били су регистровани заједно са осталим словенским групама или су записивани према регионима или земљама порекла. Тако се помињу као „*Бујари, Срби и Црногорци*”, „*Далматинци, Босанци и Херцеговци*”, „*Аустријанци и Мађари*”. Дакле, Срби и Црногорци записивани су заједно са Бугарима, док су Срби из осталих крајева записивани према покрајинама из којих су потицали.⁶⁵ За истраживање исељеништва с подручја некадашње Југославије, значајне су листе бродских компанија, које су превезле већи део исељеника из јужне и југоисточне Европе у САД. Поред тога значајни су и годишњи извештаји Имиграцијске и натурализацијске службе, који се темеље на улазној документацији за сваког појединца.⁶⁶

⁶¹ Н. С. Јовановић („Американац”), н. д., 25.

⁶² S. Majstorovic, *U traganju za identitetom*, Beograd 1979, 257.

⁶³ *Американски Србобран*, 28. 4. 1936, 2.

⁶⁴ *Американски Србобран*, 26. 8. 1940, 2.

⁶⁵ М. В. Petrovich and J. Halpern, н. д., 917.

⁶⁶ В. Микачић, н. д., 392.

Почетком 20. века Црну Гору насељавало је нешто више од четврт милиона становника, од којих је 10% емигрирало у Америку.⁶⁷ Највећи број наших исељеника дошао је 1902. године, а врхунац миграције био је 1907. године.⁶⁸ По попису из 1910. године, у Америци је било 16676 Срба из Аустро-Угарске, 4321 из Србије и 3724 из Црне Горе. У периоду 1899–1910. године ушло је неколико пута више Бугара, Срба и Црногораца.⁶⁹

Емиграција из Европе процењује се у годишњим проценима овако: у периоду 1906–1910. године: 1436700 (402400 из Италије, 265400 из Аустрије, Мађарске и Чехословачке и 211600 из Русије, Пољске; 1926–1930. године: 555600 (162300 са британских острва, 89400 из Италије и 75500 из источне Европе).⁷⁰

Што се тиче броја досељених Срба, званичне статистике су несигурније него за број Југословена уопште, јер Срби нису прецизно опредељавали своју етничку припадност. Срби из Бановине називали су се све до почетка 20. века *православним Хрвајћима*.⁷¹ Осим тога, веома је тешко утврдити поуздани број, јер су Срби стално мигрирали из места у место. Често је неко био члан организације у једном граду, а уствари је станао у другој држави. П. Слепчевић наводи вероватни број Срба у Америци од око 80000 људи.⁷² По попису из 1910. године у САД било је становника којима је матерњи језик: српски – 26752, црногорски – 3961, далматински – 5505, хрватски – 93036.⁷³

Архимандрит Севастијан (Дабовић) наводи да Срба има *100000 душа, а штоо групо 100000 Срба (свега 200000) нијесу*

⁶⁷ C. Boehm, *American Immigrant Cultures*, Vol. 2, New York 1997, 642.

⁶⁸ B. M. Colakovic, *Yugoslav Migrations to America*, San Francisco 1973, 36.

⁶⁹ Z. Roter, *Politika i religija*, Religija i društvo, Zagreb 1969, 391; Д. Дрљача, н. д., 51.

⁷⁰ P. Singer, н. д., 27.

⁷¹ П. Слепчевић, н. д., 134.

⁷² Исто, 135.

⁷³ Исто, 132.

ујисана нијде у Америци, као растурани и индиферентни, ја штоме нисам крив, јер није могуће све извршити самоме себи оствареноме појединцу.⁷⁴ Разлог што као православни архимандрит није могао да попише све Србе, свакако је и чињеница да су многи Срби с јужног Јадрана римокатолици.⁷⁵

Ни у једној од статистика Срби нису идентификовани на одговарајући начин, ни као појединци ни као група. Сваки покушај да се одреди број Срба имиграната у првом периоду, пре 1880. године, наилазио је на тешкоће из два разлога. То су тешкоће да се идентификују Срби и да се они диференцирају од других група, посебно од Хрвата, као и недостатак корисних статистика, а често и тоталног недостатка статистичких података.⁷⁶

У периоду најранијег досељавања, Срби су населили две географске области: Њу Орлеанс и делту реке Мисисипи, и Калифорнију и с њом повезана подручја државе Неваде и Аризоне.⁷⁷ Селили су се према потреби, у потрази за бољим условима рада и живота, мењали места и државе. Наши људи (посебно они из Црне Горе) били су склони путовањима, те су се расули по целом континенту, а своје саплеменике тражили су чак и при селидбама.⁷⁸ Груписали су се према завичајној припадности и насељавали су крајеве сличне ранијем завичају. Новим насељима често су давали имена старог краја.⁷⁹ Главни ток миграције наших исељеника у Новом свету почео је у Њујорку, у коме се налазила имиграциона транспортна лука. Кретао се према индустријски најразвијенијим америчким државама: Пенсилванији, Охају, Илиноју, Мичигену и Индијани.⁸⁰

⁷⁴ Сава, епископ шумадијски, н. д., 59.

⁷⁵ М. Б. Петровић, *Колико Срба има у Америци? Неки статистички проблеми*, Међународни проблеми 3–4, Београд 1982, 374.

⁷⁶ Исто, 373.

⁷⁷ I. Čizmić, н. д., 35.

⁷⁸ П. Слепчевић, н. д., 134.

⁷⁹ М. Барјактаровић, н. д., 120.

⁸⁰ I. Čizmić, н. д., 38.

После Срба из Далмације, почели су да се досељавају и Срби из Лике, Босне, Херцеговине, Војводине и Црне Горе, посебно из Боке Которске.⁸¹ Позната је она народна да *Херцеговина сав свијет насели а себе не расели*.⁸² Први црногорски исељеници јављају се у Америци одмах после Берлинског конгреса. На исељавање су их подстицали Бокелји и Паштровићи.⁸³

Србе у Војводини и хрватским земљама до тешкоћа и незадовољства довело је развојачење Војне границе (1871–1873) и нагло цепање породичних задруга. У Банату и Бачкој, у то доба била је релативна аграрна пренасељеност. У Војводини су тешко долазили до службе млади интелектуалци који нису припадали владајућим нацијама, те су одлазили у Србију и Америку. Из Херцеговине и Босне одлазили су да зараде новац за откуп од кметства. Млади људи су се исељавали и из авантуристичких разлога.⁸⁴

Аустријска држава је званично успоравала, а заправо је својим поступцима помагала исељавање економског и демографског вишка становништва. Није обраћала пажњу на агитације агената који су неуком свету приказивали Калифорнију као Елдорадо, ометала је повратак исељеника и издавала пасоше младићима који нису служили војску.⁸⁵ Управо је избегавање војне обавезе био чест мотив исељавања младих људи који нису желели да служе у босанскохерцеговачкој војсци као саставном делу војне силе Монархије. Из среза Требиње иселило се од устанка 1882. до 1903. године 717 војних обвезника, а од тога 524 српска сељака који су отишли у Америку. Снажан покрет сеобе у Америку у већем обиму, испољава се у јесен 1902. године. Одлазак у Америку мотивисан

⁸¹ Исељавање Црногораца обрадио је у целини Ђ. Пејовић у својој докторској дисертацији: *Исељавање Црногораца у 19. и почетком 20. века*, Титоград 1962.

⁸² М. Барјактаровић, н. д., 112.

⁸³ М. Перовић, н. д., 105.

⁸⁴ В. Нrabak, н. д., 128.

⁸⁵ Исто, 130.

добром и брзом зарадом обухватао је појединце, који су рачунали на повратак. Власти су им издавале *цeртификациje* којима се одобравало исељавање. Војни обвезници нису могли да добију пасоше, па су одлазили илегално. Први случајеви одласка у Америку регистровани су деведесетих година 19. века, а већ почетком 20. века та појава постаје масовна. Према званичној статистици, 1902. и 1903. године, издато је 1135 пасоша.⁸⁶

Исељавање из Херцеговине у Америку вршено је преко далматинских лука. Трошкови пута били су високи, па су се у пребацивање исељеника укључиле различите бродарске компаније и појединци. На томе је у Дубровнику радио бродски агент Божо Банац. Он је прибављао уз накнаду лажне пасоше онима који су илегално одлазили и обезбеђивао им возне карте уз обавезу каснијег враћања са провизијом. Направио је уговор са бегунцима из Билеће у ком се обавезао да ће им пружити помоћ, а они су јамчили својим иметком да ће му издатке надокнадити зарађеним новцем у Америци. Банац је подстицао исељавање преко својих агената, па су власти мислиле да он стоји иза целог покрета за исељавање у источној Херцеговини. Фирма Банца имала је у појединим местима *субагентије*. Та појава имала је тако широке размере да је дала повод среском уреду да закључи да *ни једном једином шћовцу у Гацку и Авшовцу нису чистје руке у пољеду исељавања у Америку*, и да претпостави да и српска штедионица у Гацку даје зајмове за исељавање. Илегални исељеници често су добијали пасоше од турског конзулата у Дубровнику. Војни бегунци из Херцеговине у знатном броју су прелазили у Црну Гору и тамо добијали пасоше за Америку. Исељеници из Босанске Крајине одлазили су у прекоокеанске земље углавном преко Хрватске. И овде су компаније и појединци врбовали и пребацивали исељенике и на томе добро зарађивали. На пример, у Босанској Дубици постојало је заступништво аустријског бродарског акционарског друштва *Аустиро-Американа*, које се бавило превозом исељеника из

⁸⁶ Т. Краљачић, н. д., 620–623.

Аустро-Угарске у Америку. Истрагом власти показало се да је са територије овог среза отишло у Америку око 400 људи, и то већином са радним књижицама и *обичним ѝројусницама*, врло често страном.⁸⁷

Према званичним подацима, за Америку је у периоду од 1902. до 1913. године издато 17432 пасоша. Прва велика плина наших миграната осећа се негде око 1903. године.⁸⁸ По годинама, највише их је издато 1907. (6116), па 1906. (3553), а најмање 1910. године.⁸⁹ Најпотпунији подаци налазе се у попису рађеном из војно-политичких разлога, за потребе аустроугарске администрације. Попис је извршен септембра 1915. године, а подстакнут је вестима аустроугарских дипломатских представништава у Северној Америци о све чешћим појавама одласка добровољаца српске националности у Србију. Из страха од ширења добровољачког покрета и јачања акција међу исељеницима на прикупљању помоћи Србији, босанско-херцеговачка управа радила је на успостављању ефикасније контроле над њима и сузбијању њиховог непријатељског рада против Монархије. Земаљска влада наредила је да се попишу сви мушкарци православне вере из Босне и Херцеговине који бораве у Америци. Попис је показао да их је укупно било 11157.⁹⁰ Од 1911. године народ Нишког среза почео је кришом да се сели.⁹¹

На преласку из 19. у 20. век, и у Кнежевини Србији биле су неповољне економске прилике. До 1900. године било је 41331 беземљаша и 29095 који су поседовали само кућу. Тада се јављају многи агенти из Бугарске, који су, користећи тешке услове, нудили исправе за путовање у САД, уз одређену накнаду. Не постоје статистички подаци и није познато колико је Срба напустило Краљевину Србију у периоду до Првог светског рата. Народна скупштина у Београду у више

⁸⁷ Исто, 624.

⁸⁸ П. Слепчевић, н. д., 133.

⁸⁹ В. М. Colakovic, н. д., 52.

⁹⁰ Т. Краљачић, н. д., 625.

⁹¹ В. Hrabak, н. д., 130.

наврата расправљала је о проблему исељавања, па се може закључити да је оно било интензивно. Српска влада донела је више регулатива у сврху смањења броја оних који желе да се исељавају. Најважнији је био Закон о издавању пасоша, којим је уведена висока такса (такса за пасош за Америку била је 250 динара, а месечна зарада радника 40 динара).⁹²

Од 1896. до 1900. године из Србије су се иселили 19332 лица, тј. годишње просечно 3866 особа. У том периоду број исељених у односу на досељене био је већи за 4248, што просечно износи 849 особа годишње. У другом периоду (1900–1905) иселило се 29868 становника, годишње просечно 5937 лица. Србија је имала негативан биланс – 22610 становника, што просечно годишње износи 2261 лица. Један од разлога ове појаве јесте и исељавање у Америку.⁹³

Према пасошкој књизи, од почетка августа до краја децембра 1903. године у Америку се иселио 621 Црногорац. Постоје подаци да је од јануара до краја новембра 1903. било издато 6000 пасоша, а крајем фебруара исте године било је у Америци око 8000 Црногораца. У једном извештају аустроугарског посланика на Цетињу из јануара 1905. године, тврди се да је те године било у Америци укупно 15000 Црногораца, док неки сматрају да их је стално у Америци било 10000. Слични подаци могу се наћи у црногорској штампи. У листу *Народна мисао* из 1905. године, наводи се да се у Америци налази 17000 Црногораца, док лист *Слободна ријеч* тај број своди на 15000. Године 1907. помиње се цифра од 20000 Црногораца, што је близу 10% укупног становништва или једна трећина способне радне снаге. У Народној скупштини Црне Горе изнесен је податак да се 1914. године у Америци налазило 30000 Црногораца. Ради одласка у Америку људи су продавали целокупну имовину или подизали зеленашке зајмове на које су плаћали 75–150% камате. Већина није имала довољно новца за пут, па су зајам давали богатији главари трговци.

⁹² В. Гречић, *Главна обележја сеоба српског народа*, Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990, 32.

⁹³ Р. Љушић, н. д., 86.

Људима су трговали као робљем, а у томе су учествовали главари и богаташи из Боке, Далмације и Трста. У Трсту је било око 100 агената који су пружали услуге црногорским исељеницима у Америку, међу којима је било десетак Црногораца. Црногорски неквалификовани и неписмени радници који нису познавали језик и начин живота у развијеном свету, били су објекат најсуровије експлоатације.⁹⁴ Ђ. Пејовић израчунао је да су исељеници из Црне Горе послали својима од 1906. до 1912. године око 16 милиона перпера, што је било близу суми целокупног црногорског државног буџета тих година.⁹⁵

Наши исељеници груписали су се према завичајној припадности и тако насељавали одређене појасеве. Бокељи су населили Калифорнију до јужних крајева Аризоне. Херцеговци су од Чикага и Сент-Луиса уз пацифичку железничку пругу преко Бјута у Сијетлу избијали на Тихи океан, одакле је мањи део одлазио на север у Аљаску, а већи на југ, за Бокељима, низ Калифорнију и Аризону. Босанска линија ишла је од северне до западне обале језера Мичиген. Црногорци су се највише расипали на различите стране, а прелазили су и у Канаду. Највећа концентрација Срба из Бановине била је у државама Пенсилванији и Охају с околином.⁹⁶

Начин илегалног исељавања био је веома развијен. До 1918. године половина наших исељеника мигрирала је без знања државних власти. Било је и заобилазног исељавања, тј. легално из Краљевине, али са прикривеном намером, односно прикривањем земље имиграције.⁹⁷

Први досељеници намеравали су да зараде новац и да се затим врате.⁹⁸ Имајући у виду привремени карактер боравка у Америци, нису показивали интересовање да науче енглески

⁹⁴ М. Перовић, н. д., 106.

⁹⁵ Исто, 107.

⁹⁶ П. Слепчевић, н. д., 134; В. Hrabak, н. д., 149.

⁹⁷ Љ. Ст. Косиер, н. д., 460.

⁹⁸ М. В. Petrovich and J. Halpern, н. д., 918; И. Чизмић, *Неке бићине карактеристике југословенског исељеништва (1945–1975)*, Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990, 93.

језик.⁹⁹ То је условило појаву да су се у првим деценијама 20. века многи наши досељеници враћали у крајеве из којих су дошли. Многи су више пута прелазили Атлантук. Неки су одлазили у *сџари крај* да обиђу рођаке и да се ожене, други су одлазили због нарушеног здравља, разочарани.¹⁰⁰ *Године 1914., 1916., 1920., људи су радили за 17 центи на сат. Били су јако заглашени. Радећи врло тешке радове одело им је било потпуно бело од соли и зноја.* Први српски емигранти и поред тешког, напорног посла успели су да се повежу, организују, створе друштва, саграде цркве и школују своју децу напајајући их *српским и свештосавским духом, учећи их да поштују своју прадедовску Српску и Косовску традицију.*¹⁰¹

Далматинци који су били продорни и знали стране језике, успевали су да се баве бољим пословима од оних који су долазили из континенталних делова Балкана. Ови други су могли да се баве само тешким и опасним пословима у рудницима, челичанама, на грађевини и у фабрикама.¹⁰² Исељеници из Херцеговине копали су руду и ковали гвозђе, из Црне Горе радили су у железници, а Војвођани су обављали лакше послове на пољу.¹⁰³ Самосталне радње имало је у познатим местима око 3% (тј. 2400) људи, остали су били надничари.¹⁰⁴ Боравак Црногораца ради зараде у Америци утицао је на промену радних навика и начина живота.¹⁰⁵ Посебне грађанске реакционарне организације (*vigilanta*) шириле су по насељима мржњу и презир према досељеницима, називајући их подругљиво *Hunky, Slave* и сл. Били су изложени најразличитијим притисцима. Неискусни, а многи и неписмени, без познавања нове средине, били су приморани да живе

⁹⁹ В. Hrabak, н. д., 140.

¹⁰⁰ В. Colakovic, н. д., 53.

¹⁰¹ *Американски Србобран*, 15. 1. 1965, 2.

¹⁰² В. М. Colakovic, н. д., 40.

¹⁰³ П. Слепчевић, н. д., 134.

¹⁰⁴ Исто, 135.

¹⁰⁵ В. Hrabak, н. д., 140.

изоловано, у најужем кругу својих познаника и земљака.¹⁰⁶ Сложеност осећања америчких досељеника и чланова њихових породица Л. Ворнер је означио метафором *сџиџма џу-ђинсџива*. Они су за околину туђини, и сами се тако осећају, а то туђинство је посебно – оно је *сџиџмаџично*, а џо значи *обезвређујуће, сџиџно*.¹⁰⁷

Најуноснији начин зараде било је отварање ресторана, који су се популарно звали *салони* (*saloon*). Власници ресторана имали су велики утицај међу својим сународницима, па су то убрзо постали центри у приватном животу исељеника. Њихови власници били су и агенти америчких компанија, набављајући за њих нову радну снагу.¹⁰⁸ У раном периоду миграција, према званичним статистикама, само су Турци имали мањи проценат фамилија. По нашим циркуларима, постотак српских фамилија износио је свега око 10%.¹⁰⁹ Било је мање жена у односу на број исељеника мушког пола.¹¹⁰

Други талас миграције са нашег подручја био је углавном из континенталног дела Аустро-Угарске и из Србије, Црне Горе и из Турске Царевине. Овај талас обухватао је период од 1890. до 1924. године, дакле последњи *бесџаџни* период уласка у САД. У периоду од 1908. до 1923. године, према Чолаковићевим подацима, у САД је ушло 104808 Бугара, Срба и Црногораца, а иселило се 92886 лица, те је према томе у Америци остало 11922 наших људи.¹¹¹ Двадесетих година 20. века у САД су усвојена законодавна ограничења међународних

¹⁰⁶ I. Čizmić, *Doseljavanje, struktura i položaj naših iseljenika u prekomorskim zemljama*, Teme o iseljenuštvu 5, Zagreb 1976, 48.

¹⁰⁷ S. Majstorović, н. д., 256.

¹⁰⁸ I. Čizmić, н. д., 49.

¹⁰⁹ П. Слечевих, н. д., 135.

¹¹⁰ М. Švob, К. Brčić, S. Pogorelac, *Migraciona politika i promjene u demografskim karakteristikama jugoslavenske populacije u inozemstvu*, Pogledi na migracije stanovništva Jugoslavije, Beograd 1990, 179.

¹¹¹ B. Colakovic, н. д., 52.

миграција, а у следећој деценији економска депресија навела је многе земље да подуму сличне мере.¹¹²

У периоду Балканских ратова и Првог светског рата око 17000 добровољаца из разних српских колонија широм Америке вратило се у Србију и Црну Гору.¹¹³ Током Првог светског рата Срби из Америке слали су и помоћ у новцу. О томе пише владика Николај (Велимировић) 1921. године: *Паџириџизам је џако моћно осећање код њих, да му је чак и релиџија џџиџињена... Ови бивши добровољци из раџа уџивају нарџиџи уџлед. Одмах до њих сџџоје џо уџледу они, који су од своје мучне зараде највише долара жрџивовали Срџском Црвеном крџџу или раџној сирџади. Морам одмах догаџи да су у истџини жрџивовали мноџо сразмерно њиховој муџи и сирџиџи. Ако се узме само жрџива у новцу – на сџрану крв – онда су амерички Срби жрџивовали више сразмерно неџо ма која обласџ наше дрџаве. Ко џод је куџио новаџ и каџ џод се куџило, они су давали. Они, који нису имали, са сџиџом су узаџмџивали и давали. Само да не изосџану иза браће, само да џомџну браће*.¹¹⁴

Први светски рат довео је имиграцију јужних Словена до скоро потпуног престанка у 1918. години.¹¹⁵ Само се мањи број преживелих вратио у Америку.¹¹⁶

На Бџџић џреџџрошле џодине, дубровачки рибари среџџоше неколико лешева како их море ваља џрема обали. То бе-ху добровољци из Америке, бродоломџи ... џи бледи џуџиџиџи

¹¹² P. Singer, *Internation Migration and Development*, Migracije i socijalno-ekonomski razvoj, Teme o iseljenuštvu 4, Zagreb 1975, 28

¹¹³ B. Colakovic, *Serbian Emigration to the United States, Causes and Impact on the Old Country*, Mankato 1982, 13.

¹¹⁴ Срџска црквено-шџолска џџиџина Саборне цркве Свеџџџа Саве у Милвокију, Кратак историџат, Dedication of St. Sava Serbian Orthodox Cathedral, Milwaukee 1958, 9.

¹¹⁵ М. Б. Петровић, н. д., 385; B. Hrabak, н. д., 140; A. Simic, J. M. Halpern, *Serbs, American Immigrant Cultures, Builders of a Nation*, Vol. 2, New York 1997, 787.

¹¹⁶ A. Simic, J. M. Halpern, н. д., 787.

*беуу ѿласници целих маса иза мора, мноѿих и мноѿих људи од наше крви, који су сѿпѿрадали у свейу и који имају носѿиалију да се враѿиу дома.*¹¹⁷

Херцеговци су показивали интересовање за све и пратили политику, давали трећину прилога и добровољаца, док су Босанци били непокретни, необавештени. Војвођанима није сметало друштво *аусѿиријака*, тако да су као скупина показивали најнижи ниво националне свести. Бокелѿи и далматински Срби држали су се изоловано, али су били највештији национални активисти.¹¹⁸ Многе породице су се раздвојиле, те је уследио процес њиховог спајања у периоду од 1919. до 1924. године.¹¹⁹ Године 1924. исељеничка квота за Србе била је хиљаду лица годишње.¹²⁰ То је утицало да се већином исељавају рођаци наших људи који су већ живели у Америци. О ланчаном одласку на рођачком, кумовском и пријатељском принципу писао је Д. Дрљача.¹²¹ По локалитету већ основаних колонија, Босанци су се придруживали Босанцима, Црногорци – Црногорцима, и тако редом.

У периоду између два рата број исељеника био је мањи од броја оних који су се вратили. На смањење броја емиграната утицала је и *велика дејѿресија* тридесетих година 20. века.¹²²

Д. Исељеници од Другог светског рата до краја 20. века

У периоду после Другог светског рата у Америку су се досељавала тзв. *расељена лица*, заправо ратни заробљеници из Немачке и они који су провели неколико година у Италији, Аустрији и Француској. Досељавали су се на основу

¹¹⁷ П. Слѿпчевић, н. д., 130.

¹¹⁸ В. Нѿrabak, н. д., 172.

¹¹⁹ В. М. Colakovic, *Yugoslav migrations to America*, San Francisco 1973, 53.

¹²⁰ Исто, 64.

¹²¹ Д. Дрљача, н. д., 50.

¹²² А. Simic, J. M. Halpern, н. д., 787.

Закона о расељеним лицима (из 1948. године) и Закона о избеглицама (из 1953. године), дакле изван квоте.¹²³ Према подацима које наводи Чолаковић, њихов број је у периоду од 1946. до 1968. године износио око 83152 лица. У току и крајем Другог светског рата остало је у иностранству или напустило земљу око 200000 лица. Највећи број њих били су ратни заробљеници.¹²⁴

Прва организација коју су основали ови српски досељеници било је Удружење бораца Југословенске краљевске војске (УБЈКВ). Године 1952. из УБЈКВ издвојили су се војвода Момчило Ђујић и војвода Добросав Јевђевић. Они су основали Покрет српских четника Равна Гора са седиштем у Герију, а затим у Лос Анђелесу.¹²⁵ Састав емиграције био је веома разноврстан. Било је ту и бивших ратних заробљеника, бивших политичких депортера и принудних радника, разноврсних четничких група избеглих из земље, остаци чиновничког и војног апарата који је избегао из земље већ 1941. године, избегли одреди *збораши* и *недићеваца*, као и избеглице које напуштају земљу после 1945. године. У међународном праву није познат појам политичке емиграције, већ се ове категорије лица квалификују као *избеглице*. Карактеристику српске политичке емиграције представља њена парцијална организованост. Унутар самих организација постојао је низ супротних струја. Српска политичка емиграција није успела да постигне већи степен јединства ни на националној, ни верској, ни програмској основи.¹²⁶

Ови емигранти били су школованији, пореклом из урбанијих средина, из различитих крајева, укључујући и Србију. Представљали су културно нову групу која се лако уклопила

¹²³ В. Colakovic, *Serbian Settlements in the United States*, Mankato 1984, 117; М. Барјактаровић, н. д., 113.

¹²⁴ И. Чизмић, *Неке бийне карактеристике југословенској исељеништва (1945–1975)*, Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990, 98.

¹²⁵ М. Лопушина, н. д., 14.

¹²⁶ М. Гламочак, *Осврт на српску политичку емиграцију*, Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990, 105–110.

и унела елементе политике *сѣпарої краја* у српско – амерички живот.¹²⁷ Били су великим делом интелектуалци, па је њихов утицај на исељеничке масе био још већи. Политичка емиграција је своју акцију усмерила у правцу културно-просветног деловања. Одмах у првим послератним годинама почели су са штампањем великог броја разних публикација из области историје, културе и политике.¹²⁸

Многи су склопили бракове са особама српског порекла рођеним у Америци. За разлику од већине староседелаца који су говорили јакавицом, многи су били из уже Србије и говорили су екавски. Језик новодошљих био је савременији и са мање енглеских примеса и ускоро је преовладао у српско-америчкој средини. Значајну улогу у овој трансформацији имала је антикомунистички настројена интелигенција.¹²⁹

Досељеници који су дошли после Другог светског рата утицали су на просторни распоред исељеника у САД. Они су населили државе Илиноис, Њујорк, Охајо, Калифорнију, Мичиген, Висконсин и Њу Џерси. Послератни исељеници долазили су претежно у места у којима су већ постојале наше исељеничке насеобине. И у овом периоду наши људи из приморских крајева насељавали су Калифорнију и запошљавали се у рибарској индустрији заједно са прератним исељеницима.¹³⁰

Ремиграција, поново напуштање Југославије, појавила се 1946. године због тешкоћа на које су наилазили повратници. До 1951. године, из Југославије се иселило 916 повратника. Ремиграција је ишла искључиво у прекоморске земље, а на њу су се одлучивали повратници који су били дошли у нашу земљу да претходно оцене како ће се снаћи, а тек после тога да пребаце породицу и имовину.¹³¹

¹²⁷ A. Simic, J. M. Halpern, н. д., 787.

¹²⁸ И. Чизмић, н. д., 97.

¹²⁹ A. Simic, J. M. Halpern, н. д., 787.

¹³⁰ I. Čizmić, *Doseljavanje, struktura i položaj naših iseljenika u prekomorskim zemljama*, Teme o iseljeništvu 5, Zagreb 1976, 41.

¹³¹ И. Чизмић, *Неке бићине карактеристике југословенској исељеништва (1945–1975)*, Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990, 96.

После овог таласа уследио је опет период економских миграција. Спонтано, а у почетку знатним делом и недозвољено, напуштање земље у потрази за бољом зарадом посебно је порасло 1962. године.¹³²

Током шездесетих, седамдесетих и осамдесетих година 20. века постојао је мали, али стални прилив српских емиграната. Насељавали су државе и градове у којима је била највећа могућност запослења и највећи број наших људи.¹³³ То су велики индустријски и образовни центри у Калифорнији, западној Пенсилванији, западној Вирџинији, источном Охају, подручју Чикага, северозападној Индијани, Милвокију, Њујорку и Њу Џерсију.¹³⁴

У Југославији је 1971. године извршен попис становништва, којим су по први пут пописане *особе на привременом раду у иностранству*. У САД их је било 16368, а по статистичким подацима земље имиграције 33000; дакле, мањак обухвата 50,4%. Међу укупним бројем миграната из Југославије највећи број имао је између 20 и 24 године (што је представљало једну четвртину свих миграната).¹³⁵

Према истраживањима В. Гречића, у прекоморским земљама Срби се чешће изјашњавају као Југословени него припадници других народа са територије бивше Југославије.¹³⁶

У популацији исељеника у време изражених радних миграција, у периоду од 1968. до 1973. године, био је велики број самаца/самица, а од ожењених мушкараца велики је број имао жену и децу који су остали у земљи.¹³⁷ То је *еми-*

¹³² I. Baučić, *Neka suvremena obilježja i problemi vanjskih migracija jugoslovenskih migracija*, Sociologija, časopis za sociologiju, socijalnu psihologiju i socijalnu antropologiju, br. 2, Beograd 1973, 183; D. Breznik, н. д., 56.

¹³³ A. Simic, J. M. Halpern, н. д., 788.

¹³⁴ B. M. Colakovic, *Yugoslav Migrations to America*, San Francisco 1973, 70.

¹³⁵ I. Baučić, н. д., 186–187.

¹³⁶ В. Гречић, н. д., 53.

¹³⁷ M. Švob, K. Brčić, S. Pogorelac, *Migraciona politika i promjene u demografskim karakteristikama jugoslavenske populacije u inozemstvu*, Pogledi na migracije stanovništva Jugoslavije, Beograd 1990, 179.

иранско-иранско породица, тип породице који се појавио у нашој најновијој историји. Према дефиницији, то је она породица чији се хранитељ (један или оба), налази на привременом раду у иностранству, док су његова деца остала у матичном домаћинству у земљи.¹³⁸

Према службеним статистичким подацима у периоду од 1969. до 1973. године у САД се из Југославије иселило 19162 особе. Од наведеног броја 7,2% су висококвалификовани стручњаци, 7,5% студенти и 85,3% остали (жене, деца, особе без занимања, неквалификовани радници и сл.).¹³⁹

У складу са пописом становништва САД из 1980. године, број лица рођених или пореклом из Југославије износио је 840548, од којих је 100941 Срба, 360174 Југословена. У Калифорнији је највећа концентрација оних који су се изјаснили као Југословени. Према попису становништва САД из 1990. године, као Срби изјаснило се 116795 лица, а као Југословени 257994, а од тога у Калифорнији 10606 – Срби, 53442 – Југословени.¹⁴⁰

Почетком деведесетих година 20. века дошло је до најновијих миграција српског становништва из свих крајева бивше Југославије. Исељавање је започело 1991–1992. године, изазвано ратовима на бившим југословенским просторима, а достигло је свој врхунац 1993–1994. године. Траје и даље са смањеним интензитетом.¹⁴¹ У овом периоду мигрирао је велики број професионалаца и интелектуалаца који су желели да се склоне од хаоса у својој земљи.¹⁴²

¹³⁸ О. Burić, *Novi tip nepotpune porodice – Porodice čiji su hranioci otišli na rad u inostranstvo*, Sociologija, časopis za sociologiju, socijalnu psihologiju i socijalnu antropologiju, br. 2, Beograd 1973, 245–247.

¹³⁹ I. Čizmić, *Doseljavanje, struktura i položaj naših iseljenika u prekomorskim zemljama*, Teme o iseljeništvu 5, Zagreb 1976, 78.

¹⁴⁰ В. Гречић, М. Лопушина, н. д., 53–54.

¹⁴¹ М. Прошић – Дворнић, *Ошвореност, мултикултуралност, толеранција, сигурност*, Посебна издања САНУ, књ. 44, Београд 1998, 291.

¹⁴² A. Simic, J. M. Halpern, *Serbs, American Immigrant Cultures/Builders of a Nation*, Vol. 2, New York 1997, 788.

Овом таласу припадају прогнани Срби из Хрватске, Славоније, Босне, Далмације, Херцеговине, као и Срби са уже територије Србије и из Црне Горе и са Косова и Метохије. Образовни профил је различит, али има доста високообразованих стручњака из различитих области. Доселили су се и млади људи ради школовања и даљег усавршавања, као и војни обвезници који нису измирили своје обавезе. Дешава се да појединци склапају формалне бракове са америчким држављанима ради регулисања боравка у САД. У овој фази исељавају се читаве породице. Статус наших исељеника зависи од тога коју врсту визе поседују. Америчке визе деле се на две основне категорије: *усељеничке* (Immigrant) визе и *привремене* (Non-immigrant) визе.

Усељеничке (Immigrant) визе омогућавају тражење америчког држављанства након што се испуне законски услови у погледу времена проведеног у САД у овом статусу, и других, законом прописаних услова. Друга категорија, *привремене* (Non-immigrant) визе омогућавају боравак, школовање и/или рад у САД, у зависности од категорије. Усељеничке (Immigrant) визе могу бити базиране на сродству. Њих добијају блиски сродници (immediate relatives), као и брачни другови, деца и родитељи држављана САД. Преференцијалне категорије су нежењена и неудата деца држављана САД (до навршене 21. године старости), затим брачни другови и деца лица у усељеничком статусу (Permanent Resident), нежењена и неудата деца лица у усељеничком статусу (Permanent Resident) преко 21. године старости, ожењена и удата деца држављанина САД, браћа и сестре држављанина САД. Визе базиране на запослењу у САД могу бити: **ЕВ-1** изузетни професори универзитета и научни радници и менаџери мултинационалних компанија; **ЕВ-2** доктори наука, магистри и друга лица са изузетним знањима и способностима; **ЕВ-3** лица са универзитетском дипломом и лица са дефицитарним знањима; **ЕВ-4** специјални имигранти; **ЕВ-5** инвестор виза (Green Card).

Специјалној категорији припадају особе: азиланти/избеглице, они који су визу стекли путем *виза – лушпије*, особе под амнестијом, *Private Bill*.

Категорији *привремених* (Non-immigrant) виза припадају: **A-1** амбасадори, друге дипломате и конзуларни службеници и чланови породице; **A-2** остали службеници страних влада и чланови породице; **A-3** лица на служби код лица која су у A-1 или A-2 статусу и чланови породице; **B-1** бизнис виза (привремена) **B-2** туристичка виза (привремена); **B-1/B-2** туристичка и бизнис виза (привремена); **C-1** лица у транзиту; **C-2** лица у транзиту за седиште U.N. (NYC); **C-3** Лица у транзиту која припадају категоријама A-1 и A-2 и чланови посада бродова и авиона у транзиту; **D-1** чланови посаде брода или авиона који као дестинацију имају САД; **E-1** пословни људи из земаља са којима САД има билатерални уговор о трговини и чланови породице; **E-2** инвеститори из земаља са којима постоји билатерални уговор о трговини и чланови породице; **F-1** студентска виза; **F-2** чланови породице студента који поседује F-1; **G-1** чланови сталних мисија при међународним организацијама; **G-2** остало особље при међународним мисијама и чланови породице; **G-3** представници непризнатих страних влада и чланови породице; **G-4** службеници у међународним организацијама и чланови породице; **G-5** лица на служби код лица која су G статусу и чланови породице; **H-1A** медицинске сестре **H-1B** привремена радна виза; **H-2A** неквалификована лица која раде на фармама услед недостатка домаће радне снаге; **H-2B** лица која обављају послове за које постоји изразити недостатак радне снаге; **H-3** лице које долази у САД ради обуке; **H-4** чланови породице лица која су у H-1A/B, H-2A/B, или H-3 статусу; **I** представници страних медија и чланови породице; **J-1** међународна размена **J-2** чланови породице лица у J-1 статусу; **K-1** вереник (вереница) лица са САД држављанством; **K-2** деца лица које је у K-1 статусу; **L-1** интракомпанијски премештај; **L-2** чланови породице лица у L-1 статусу; **M-1** лица на школовању (осим академског) у САД (курсеви, обука и слично); **M-2** чланови породице лица у M-1 статусу; **N-8** родитељи лица у SK-3 Special Immigrant статусу; **N-9** деца лица која су у N-8 статусу или SK-1, или SK-4 Special Immigrant; **NATO-1** шеф државне мисије при NATO-у и чланови породице; **NATO-2** остали службеници мисије

при NATO-у и чланови породице; **NATO-3** административни службеници у мисији при NATO-у и чланови породице; **NATO-4** званичник NATO (осим NATO-1) и чланови породице; **NATO-5** стручњаци потребни NATO-у и чланови породице; **NATO-6** цивилна лица на служби у NATO-у и чланови породице; **NATO-7** лица на служби код лица која су у NATO 1-6 статусу и чланови породице; **O-1** лица која поседују изузетна знања и достигнућа у науци, уметности, едукацији, бизнису и спорту; **O-2** лица у пратњи лица у O-1 статусу; **O-3** чланови породице лица које је у O-1 или O-2 статусу; **P-1** међународно признати спортисти и естрадни уметници; **P-2** уметници и естрадни радници који учествују у међународној културној размени; **P-3** уметници и естрадни радници који учествују у културном програму који је јединствен (unique); **P-4** чланови породице лица која су у P-1, P-2, или P-3 статусу; **Q-1** учесник међународне културне размене; **R-1** верски службеници; **R-2** чланови породице лица које је у R-1 статусу; **S-1** лица која поседују информације неопходне у борби против међународног криминала; **S-2** лица која поседују информације неопходне у борби против међународног тероризма; **TN NAFTA** (Северно-амерички споразум о слободној трговини); **TD** чланови породице лица у TN статусу.¹⁴³

Велики број српских исељеника добио је *зелену картицу* на тзв. *лујперији*. Многи имају студентске визе, нпр. F-1 студентску визу која траје колико и студије, и још једну годину за усавршавање. Истраживачке, J-1, обавезују да се после завршеног пројекта особе врате у домовину. Радне визе, H-1, трају три године са правом продужетка на још три. „O” визе се потпуно разликују од других. У оквиру својих категорија су разноврсне и дозвољавају прилагођавања сваком случају (пошто се дају искључиво на основу изузетности подносиоца). За њих је непоходна *teminal degree* – максимална диплома из области.

Већина се заснива на радном односу (осим студентске, и понеке O – на пример за самосталне уметнике), и захтева најмање факултетску диплому.

¹⁴³ Подаци преузети са Интернета: <http://www.usavize.com>

Зелена картиа је документ који држављанима других земаља даје право да раде и бораве у САД. Разликује се од уобичајене визе, јер виза обично везује за установу или компанију у којој особа ради или се школује (студентска виза, виза за пост-дипломце, за постдокторске студије или неко усавршавање, радна виза). Дакле, када човек престане да ради или заврши школовање, његов легални боравак у земљи такође престаје, јер не може да прелази са посла на посао или из једне школе у школу, већ мора да тражи нову визу сваки пут када нешто мења. *Зелена картиа* је радна/боравишна дозвола која се обично даје на десет година, с тим да може да се обнавља неограничено и са њом особа има иста права при запошљавању и школовању као и амерички држављани, тј. подразумева да је тренутно место боравка у САД, без обзира на држављанство. Особе са *зеленом картиом* једино немају право да гласају на изборима – то могу само држављани, али плаћају порез као и они. Особе које емигрирају са намером да траже држављанство (а нису ратне или политичке избеглице чији је статус другачији), обично са неке од виза пређу на *зелену картиу* (нпр. заврше школу у САД, нађу посао у компанији која их спонзорише за *зелену картиу*, тј. треба да докаже имиграционим властима да им је та особа неопходна у компанији). После истека рока од пет година могу да поднесу захтев за добијање америчког пасоша. Политичке избеглице обично долазе по програму који им одмах омогућава радну дозволу, тј. спонзор им је сама влада САД. Лутрију за добијање *зелене картије* организује влада/имиграција САД – сваке године одреди један број *зелених картија* које се добијају при *извлачењу*, као у наградним играма. У било којој земљи која учествује (нису сви заступљени сваке године подједнако), особа може у амбасади САД да попуни формулар за лутрију. Формуларе скупљају и затим извлаче *срећне добитнице* који поштом добију обавештење о резултату. Онда, ако дотични није убица, трговац дрогом и сл., може да емигрира – има обезбеђену радну дозволу. Постоји један услов, а то је да некога познаје у Америци – не мора да буде у сродству са њим, али неко ко може да му у почетку помогне.

Данас су осигуравајући аспекти потпорних удружења од мањег значаја него што су била првобитно. Почетком деведесетих година 20. века, у САД су из потребе да се америчком јавном мњењу понуде објективне информације о Србима, формиране две организације – *Конгрес српског уједињења* (Serbian Unity Congress) и *Српско-америчка национална информативна мрежа* (Serb Net).¹⁴⁴ У састав *Serb Net*-а улазе различите организације, нпр. Српски народни савез (СНС), Српска народна одбрана (СНО), Српски културни клуб *Свети Сава*, Коло српских сестара, Српско народно удружење *Српска матица*, Српска Православна Црква (СПЦ). Функција ове организације је да на територији САД интегрише српске исељенике, помажући им да очувају етнички идентитет.¹⁴⁵

¹⁴⁴ A. Simic, J. M. Halpern, н. д., 790.

¹⁴⁵ M. Lorušina, н. д., 23.

III. О ДОСЕЉАВАЊУ СРБА У КАЛИФОРНИЈУ

Калифорнија захвата југозападни део тихоокеанске обале. Припојена је САД 1850. године као тридесет прва држава. То је трећа држава по величини у САД. Географски се граничи на северу са Орегоном, на истоку са Невадом и Аризонам, на југу са мексичком државом Баја California Norte, а на западу са Тихим океаном, заузимајући пространство од 32' 30" до 42' северне географске ширине. Укупна површина је 411015 km, укључујући 5490 km водене површине (сл. 34). Калифорнија је добила назив *Golden State*, тј. *Златна држава* по многобројним рудницима злата који су се налазили на њеној територији. Престоница је град Сакраменто. Сам назив Калифорнија преузет је из приче Гарсије Ордонез де Монталво, *Las Sergas de Esplandian* из 1510. године, о тзв. *црним Амазонима* који су владали овако названим острвом *са десне стране од Бахама ... врло близу њом делу земаљског краја*. Овако је назван нижи део јужне Калифорније, вероватно 1533/34. године. Сам назив врло дуго није имао одређено географско значење. Касније је прешао на целу тихоокеанску обалу северно од рта Сан Лукас.¹⁴⁶

Као и друге делове Америке, Срби су и Калифорнију насељавали у поменутих етапама. Карактеристично је да се досељавају и они који су првобитно населили друге делове САД. Када је у Калифорнији 1849. године откривено злато, те исте године на њену територију доселило се 80000 људи. Половина њих дошла је копненим путем. Што се етничког

¹⁴⁶ Encyclopaedia Britannica Vol.14, Chicago-London-Toronto 1971, 631–634.

састава тиче, три четвртине били су Американци. Број становника у Калифорнији 1850. године износио је 92597, а 92,6% од тог броја било је рурално становништво. Тридесет година касније број становника износио је 864694, а од тога 57,1% било је сеоско становништво.¹⁴⁷

Први српски досељеници почели су масовније да насељавају Калифорнију у периоду од 1849. до 1880. године. У првим годинама досељавања то су били појединци који су из економских разлога, у *пошрази за срећом*, долазили да раде у рудницама злата у познатом Mother Lode региону.¹⁴⁸ П. Слепчевић о њима пише: *Ту је до недавно био чест и њић „просејектора“ који с њорбом о рамену и чекићем у руци ширажи златну жицу кроз њустињу по целе месеце дана. Свраћу се њонеће у оближња насеља да кући хране, или у радње да ишћо заради, ња ња онда ојет несћаје у брдима. И данас ћеће спесити њодекоја, чак има и српских мајдана.*¹⁴⁹

Већина досељеника из Далмације и са јадранских острва долазила је бродом преко Панаме или око Хорна, пловећи око јужне Америке, и на тај начин су стизали право у Калифорнију. Неки су били власници тих бродова, а други су плаћали пут од Њујорка и Њу Орлеанса.¹⁵⁰ На запад су путовали у караванима људи предузимљивог духа и са *више заноса*, кроз индијанска насеља и пустињу.¹⁵¹

*Далмација, ња красна Далмација, њо склонишће и ушћо-чишће Србиново од азијске хале и навале, била је, дакле, њуне чешири сћошине јодина, и данас је, ошворена рана, из које, и кроз коју шече крв српска у свейско море.*¹⁵²

¹⁴⁷ Исто, 636–639.

¹⁴⁸ A. S. Eterovich, *Yugoslav survey of California, Nevada, Arizona and the South 1800–1900; Covering Dalmatians from Croatia, Montenegrins – Slovenes, Hercegovinians*, San Francisco 1971, 109; B. M. Colakovic, н. д., 1973, 107.

¹⁴⁹ П. Слепчевић, н. д., 133.

¹⁵⁰ A. S. Eterovich, н. д., 109.

¹⁵¹ П. Слепчевић, н. д., 133.

¹⁵² Н. С. Јовановић, н. д., 23.

Постоји анегдота о двојници Срба, тзв. *брђана*, који су допловивши у Њујорк журили да одмах стигну у унутрашњост Америке. Један од њих ударио је ногом о сребрних пола долара који су били на путу. Међутим, није подигао новац већ је прошао говорећи: *Та ирћаћемо их на зајагу, ако Бој да!*¹⁵³

Мањи део емиграната дошао је копненим путем из Њу Орлеанса преко Тексаса, Новог Мексика и Аризоне, крајем четрдесетих година 19. века, тачније 1848. године, када су откривени рудници злата. Углавном су се прво заустављали у Сан Франциску, а затим у пределима рудника злата у Невади, Елдораду, Плејсеру, Бјуту, Калаверасу, Амадору и у рудницама сребра у Невади.¹⁵⁴

Далматинце је одувек највише привлачила Калифорнија, јер њена клима и рељеф веома подсећају на Далмацију. Могли су да се населе и на Источној обали која је ближа Европи, али ипак је већина Далматинаца путовала преко Америчког континента да би стигли до Калифорније, која је за њих била *груја Далмација*.¹⁵⁵ По Ј. Цвијићу, динарски људи су интимно везани за земљиште и природу свога краја са којом су срасли.¹⁵⁶

Преко 25% свих досељеника који су мигрирали у Америку у периоду од 1820. до 1863. године било је из источне Европе и са Балкана. Многи од њих, који су били регистровани 1860. и 1870. године, нису записани 1880. године. За 1860, 1870. и 1880. годину регистровано је да је из Далмације било 42 досељеника, из Славоније 22, из Србије 5, из Црне Горе 6, из Херцеговине 1, из Мађарске 1 и из Турске 9.¹⁵⁷ Током педесетих, шездесетих и седамдесетих година 19. века, Јужни Словени су живели у свим битним рударским насељима Западне обале. Бавили су се претежно угоститељством, били

¹⁵³ П. Слепчевић, н. д., 133.

¹⁵⁴ A. S. Eterovich, н. д., 109.

¹⁵⁵ B. M. Colakovic, н. д., 39.

¹⁵⁶ Ј. Цвијић, н. д., 363.

¹⁵⁷ A. S. Eterovich, н. д., 6.

су власници ресторана, барова и кафетерија.¹⁵⁸ Бавили су се и воћарством. Стив Митровић који је живео у Фресну, из родног места допремио је 1000 садница смокви.¹⁵⁹

Године 1864. неколико православних исељеника Срба, Руса и Грка, основало је у Сан Франциску *Добројворно друштво слајано-јрчко-руске православне католичке источне цркве*.¹⁶⁰ Главни циљ друштва био је да се организује парохија, сазида црква и проповеда православље. Дванаест првих чланова одбора били су Срби, а остала четири Руси (један од њих био је руски конзул) и Грци. Друштво је 1868. године послало молбу Светом синоду Православне Цркве у Русији да им пошаље свештеника, и убрзо је, исте године, дошао у Сан Франциско први руски свештеник. Први српски свештеник, Саво Матановић, дошао је тек 1875. године и после кратког времена вратио се у Цетиње.¹⁶¹

У региону Амадор (Amador County), Срби су 1886/87. године организовали *Црквену организацију Св. Сава* (*St. Sava Church Organization*) Амадор региона. Ова организација имала је улогу потпорног друштва. Помагали су болеснима, старијим људима, обезбеђивали средства за сахрану. Организовали су прославе Савиндана и Видовдана. Окупљали су се да чују познате гусларе и да играју коло. Чланови ове организације су касније, 1902. године, оформили *Пошторно друштво Св. Сава* Амадор региона.¹⁶²

Осамдесетих година 19. века услед економске беде и тешких политичких прилика у домовини, у САД су мигрирале веће групе људи. Ови досељеници више нису тражили злато, већ било какав посао, као *лагне прекоморске њишце*. Године

¹⁵⁸ Исто, 21.

¹⁵⁹ В. Hrabak, н. д., 127.

¹⁶⁰ Исто, 127.

¹⁶¹ W. S. Vucinich, н. д., 363.

¹⁶² R. Milanovich, *History of the Serbian Eastern Orthodox Church in America*, Celebrating a Century: St. Sava Church 100th Anniversary 1894–1994, Jackson, California 1994, 64.

1896. организовали су друштво *Уједињени Срби*, које је у почетку бројало 90 чланова.¹⁶³

У периоду од 1850. до 1900. године у Калифорнији је преко 1000 наших првих досељеника добило америчко држављанство. Ово држављанство радо су прихватили мигранти који су раније живели у Аустро-Угарској као грађани другог реда. У Америци су добијали право да гласају, право својине и верску слободу. У поређењу са осталим америчким државама тог времена, у Калифорнији је живело највише наших досељеника са америчким држављанством.¹⁶⁴ Иначе је преко 90 % Словена у Америци имало америчко држављанство.¹⁶⁵

Они који су у пословима имали успеха са зарадом су се враћали у градове Сан Франциско, Сакраменто, Сан Хосе. Мање успешни су насељавали рударске регионе, као на пример Амадор регион (сл. 22).¹⁶⁶ И ту су се бавили угоститељством, тако да су отварали ресторани, продавнице воћа, салуне и винске подруме широм Калифорније. Мали број вратио се кући ради женидбе, а затим су у Калифорнију доводили и браћу и пријатеље. Неки су своје жене запросили преко рођака у завичају. Веома мали, готово незнатан број, дошао је са женама и децом. Више од половине најранијих исељеника склопило је бракове са женама најразличитијег етничког порекла.¹⁶⁷

Прве досељенике из Далмације и Црне Горе у Калифорнији су називали општим именом *Словени*. Користили су тај назив као синоним за Југословени или Јужни Словени. Већина Американаца није знала где се географски налазе Дал-

¹⁶³ Исто, 128.

¹⁶⁴ A. S. Eterovich, *Croatians from Dalmatia and Montenegrin Serbs in the West and South 1800–1900*, San Francisco 1971, 105.

¹⁶⁵ S. N. Sestanovich, *Slavs in California*, Oakland, CA 1937, 61.

¹⁶⁶ Фотографија је преузета из споменице парохије св. Саве у Џексону – *Celebrating a Century: St. Sava Church 1894–1994*, Jackson 1994.

¹⁶⁷ A. S. Eterovich, *Yugoslav survey of California, Nevada, Arizona and the South 1800–1900; Covering Dalmatians from Croatia, Montenegrins-Slovenes, Hercegovinians*, San Francisco 1971, 109.

мација или Црна Гора, али су знали шта значи реч *Словен*. Тако, на пример, када је 1848. године откривено злато, Џон Сутер је имао међу запосленима у свом млину човека кога је називао *морнар*, а био је *Slavonian*. Највећи број досељеника који су били регистровани као Срби дошао је из Боке Которске. Велики број досељеника настанио се у Сан Хосеу, Сакраменту и Лос Анђелесу. Српски досељеници из Далмације и Црне Горе били су морнари, те су владали италијанским и немачким језиком, што им је умногоме олакшавало комуникацију, а самим тим давало и могућност да се баве угоститељством.¹⁶⁸

Очеви наших испитаника друге генерације били су рудари, пореклом из Боке Которске, из Херцег Новог. Тридесетих година 20. века наши исељеници били су најбројнија словенска група у Калифорнији. Био је насељен и велики број Пољака, Чеха, Руса, тако да су заједно оформили *Словенски савез Калифорније*.¹⁶⁹

И за Калифорнију као и за остале делове САД важи да је тешко утврдити колики је био тачан број наших људи који су је насељавали у одређеним периодима. Из података које износи Етеровић може се видети да је један исти Хрват или Србин пре 1880. године у Калифорнији друкчије, на два или чак три начина приказивао своју националну припадност приликом различитих пописа.¹⁷⁰

Један калифорнијски бакалин је у попису од 1860. године био назначен као *Славонац*, затим у попису од 1870. године као Аустријанац, а у попису од 1880. године као Црногорац и сва три назива су могућа. Исти је, вероватно, био из Црне Горе, живео је на јадранској обали која је припадала Аустрији, а користио је заједнички назив *Славонац*, јер је био јужни Словен.¹⁷¹ Према подацима које наводи Б. Чолаковић, у Калифорнији су 1910. године била 1503 исељеника српског

¹⁶⁸ Исто, 40.

¹⁶⁹ *Американски Србобран*, 19. 6. 1934, 2.

¹⁷⁰ М. Б. Петровић, н. д., 376.

¹⁷¹ Исто, 376.

порекла, 1920. године – 2227, 1930. године – 1787, док их је 1940. године било 820.¹⁷²

Први наши досељеници населили су Сакраменто током педесетих и шездесетих година 19. века. Тај град је био прва станица за оне који су хтели да окушају срећу у потрази за златом. Наши досељеници су већ били организовали рударске колоније у регионима Калавера и Амадор у којима је била највећа концентрација Срба. Први Србин, Марко Рагусин, доселио се у Сакраменто 1849. године. Он се 1857. године оженио Калифорнијанком. Породица Дабовић из Боке Которске била је једна од оних које су међу првима населиле Амадор. Године 1860. организовано је *Slavonic Illyric Society of Sacramento*. Године 1876. основано је *The Serbia and Slavonian Mining Co*. Када је прошла *златна грозница*, наши људи су у већој мери почели да се баве пољопривредом, оснивају фарме, винограде, и баве се трговином у разним крајевима Калифорније.¹⁷³

Многи досељеници из ратарских крајева направили су у Калифорнији добар посао у повртарству, гајећи и продајући поврће и воће на неколико хектара узетих у закуп. Некима је недостајало самопоуздање да се упусте у механизам тржишта лако по кварљиве робе. Ни они из равничарских крајева нису радо постајали фармери, мада су у неким забаченим државама могли бесплатно да добију и по 50 хектара земље, уз најпотребнији инвентар и стоку на кредит. Јужнословенско сеоско становништво бежало је од земље страхујући од дугова. Због тога је само 1% наших досељеника радило у пољопривреди. Куповина фарме и потребног инвентара значила је и одлуку да се остане у Америци, а они су, као што сам напоменула, мислили да остану краћи временски период. Код досељеника из Далмације, Херцеговине и Босне,

¹⁷² B. Colakovic, *Serbian settlements in the United States*, Mankato State University Mankato, Minnesota 1984, table I, source: U.S. Census of Population: 1930, Vol. II, pp. 347–369; and for 1940, “Mother Tongue”, pp. 12–22.

¹⁷³ A. S. Eterovich, н. д., 51–62.

жене су чиниле 7,7%, а код Срба и Бугара 4,3% популације.¹⁷⁴ Боб Поробић, чувар цркве св. Василија Острошког у Енџелс Кампу, каже да се није оженио, јер није могао да нађе Српкињу која би кувала као његова мајка. Отац му је на самр-ти оставио у аманет да чува цркву.¹⁷⁵

Године 1902. наши исељеници у Џексону организовали су потпорно друштво *Остирој*. Почетком Првог светског рата ово друштво слало је у Србију и Црну Гору материјалну помоћ преко Михаила Пупина.¹⁷⁶ У Сакраменту је 1931. године покренута иницијатива да се на Цетињу (у Црној Гори) подигне споменик свим погинулим америчким добровољцима.¹⁷⁷ Према једном списку југословенских заједница у САД по државама, 1934. године Калифорнија је била на четвртм месту са 59, а Пенсилванија на првом са 265 заједница.¹⁷⁸

У годинама после Другог светског рата, биле су изражене унутрашње миграције у САД, са севера и истока на југ и запад. Посебно је био привлачан тзв. *сунчани њојас* који се састоји од 15 држава, међу којима је и Калифорнија. У овом појасу становништво се увећавало два пута брже него у хладнијим крајевима.¹⁷⁹

Већина испитаника пре доласка у Калифорнију живела је у другим деловима САД. Тако је нпр. један испитаник треће генерације рођен у Мичигену (1951. године), у који је његов деда рудар дошао 1912. године. У Калифорнију су се преселили за време Другог светског рата.

Исељеници који су се досељавали у периоду од шездесетих до деведесетих година 20. века, долазили су из различитих делова бивше Југославије. Према Б. М. Чолаковићу, у Калифорнији су 1980. године биле 7792 особе српског порекла,

¹⁷⁴ В. Hrabak, н. д., 138.

¹⁷⁵ М. Karlo, *Early days: Serbian settlers in America*, Tucson 1984, 58.

¹⁷⁶ Исто, 24.

¹⁷⁷ *Американски Србобран*, 8. 03. 1932, 2.

¹⁷⁸ В. М. Colakovic, н. д., 1973, 111.

¹⁷⁹ D. Mrklja, *Trbuh sveta*, Beograd 1989, 50.

дакле 7,7% од укупног броја Срба у САД.¹⁸⁰ М. Лопушина наводи да су према америчком попису из 1980. године у Калифорнији била 63442 наша досељеника.¹⁸¹

У Калифорнији најновији талас миграната чине школовани, високообразовани људи. Углавном владају енглеским језиком, што им омогућава да за релативно кратко време нађу посао. Дакле, помоћ српске заједнице није им неопходна, као што је то био случај са досељеницима у ранијим фазама.

Са порастом економског и друштвеног статуса наши исељеници и њихови потомци мање зависе једни од других, па тиме нестаје потреба да живе близу.¹⁸²

Највећа концентрација српских исељеника је у области градова Лос Анђелеса и Сан Франциска у којима сам обавила проучавања за овај рад.¹⁸³

А. Исељеници у Сан Франциску

У Сан Франциску је у периоду од 1850. до 1900. године било преко 1000 ресторана који су припадали српским досељеницима. Џон Дејвис (John Davis), Јован Девчић основао је 1849. године, у то време чувени *Тагић – џрил* (*Tadich Grill*) који се налазио у Калифорнијској улици у Сан Франциску.¹⁸⁴ Према А. С. Етеровићу, први наш регистровани предузетник у Сан Франциску био је Радоњић Томас (Radonich Tomas) из Рисна. Регистрован је 1852. године, бавио се продајом воћа. У Сан Франциску је године 1869. било 29

¹⁸⁰ В. М. Colakovic, н. д., 1984, table 8, Source: U. S. Census of Population: 1980, "Ancestry of the Population by State: 1980", p. 75.

¹⁸¹ М. Lopusina, н. д., 161.

¹⁸² I. Čizmic, *Doseljavanje, struktura i položaj naših iseljenika u prekomorskim zemljama*, Teme o iseljeništvu 5, Zagreb 1976, 47.

¹⁸³ В. М. Colakovic, н. д., 1984, table 9, source: U. S. Census of Population: 1980, "Ancestry of the Population by State: 1980", p. 75.

¹⁸⁴ R. Milanovich, н. д., 64.

кафетерија од којих је 18 било власништво досељеника из наших крајева.¹⁸⁵

Као мала илустрација може да послужи следећи опис: *има њому двадесет и њет љетиа, дођох њи с брога у Сан Франциско, и њођо њо ірагу за куїїїи шїїїођо кад се оїетї укрцасмо. Бјеше са мнои и један наш Бокез. Мину смо њи њоред једне крчме ње сїїајаше једна сїїаролика жєна. Док њи они Бокез мени њо нашки: „оди чоче да њоїїјемо коју код ове бабе”. Зла ни сређа! Жени би зна’ шїїо не рекосмо млада неїо баба – е бјеше и она из наше країине – уврїеђена, наїрди њо нашки мојеїа друїара! Од чуда њи оба њобетосмо! А да ко би, Боїа њи, моїа’ вјероватїи да ѡамо има наше воїске?... У Калифорнији којеђе, смїјем казатї, до десетї ѡисуђа!*¹⁸⁶

Словинка Дабовић (удато Симрак) први је регистровани исељеник друге генерације у Калифорнији (сл. 21). Рођена је 1860. године у Сан Франциску као кћи Николе Дабовића, Србина из Боке Которске. Упокојила се у родном Сан Франциску 1926. године.¹⁸⁷

Већина наших досељеника из Далмације и Црне Горе припадала је *Славенском илирском заједничком и добротворном друштву* (*Slavonic Illyric Mutual and Benevolent Society*), које је основано 1857. године. Током две деценије то је било највеће јужнословенско друштво. Од самог оснивања већину његових чланова чинили су Хрвати. Већ првих година *Славенско илирско друштво* имало је филијале, своју зграду, читаоницу. Године 1861. основали су гробље које је названо шпанским именом *Slavonic Terra* (у том периоду у Калифорнији је био осетно јак шпански утицај). Ту су сахрањивани сви Јужни Словени, и православни и римокатолици. Први је сахрањен Никола Симуновић, из Далмације, а затим Марко

¹⁸⁵ A. S. Eterovich, *Yugoslav survey of California, Nevada, Arizona and the South 1800–1900; Covering Dalmatians from Croatia, Montenegrins – Slovenes, Hercegovinians*, San Francisco 1971, 43.

¹⁸⁶ Н. С. Јовановић, н. д., 11.

¹⁸⁷ *Serb World USA*, Vol. XVI, no. 6, July/August 2000, Tucson, AZ, 2000, 32; Фотографија је преузета из истог часописа.

Милиновић и Марко Зеновић из Црне Горе.¹⁸⁸ Друштво је сваке године славilo годишњицу или *Словинску вечер*. У Сан Франциску Срби су 1880. године основали своје друштво, прво *Српско друштво* у Америци.¹⁸⁹

У периоду од 1920. до 1930. године на српском делу гробља у Сан Франциску сахрањено је 115 особа. Већина њих дошла је из Црне Горе и Далмације. Од укупног броја Јужних Словена, а било их је 401 особа, 90% је дошло из Далмације.¹⁹⁰

У другој половини 19. века српске колоније биле су осниване на Западној обали, посебно у Сан Франциску, у коме је била највећа концентрација Словена, као и у сеоским крајевима Сијера Неваде, у којима су радили у рудницима и бавили се сечом шуме. У овом периоду Срби су населили рударска места у Аризони, Невади, Колораду и Монтани. Године 1872. Срби из калифорнијског Mohr Loge региона основали су *Словенско њоїїорно друштво* и саградили салу за социјална окупљања у граду Сутер Крик (Sutter Creek).¹⁹¹

Почетак српске штампе у Америци обележио је излазак *Грчко-руско-словенских новина* 1871. године у Сан Франциску, где је две године пре тога отворена *Словенска читаоница*. Године 1892. штампани су *Драшкова слоїа*, *Славјанска слоїа* и *Србин Американац*. Први Србин, професионални новинар, био је Велимир Человић из Рисна (Бока Которска), који је 1859. године у Сан Франциску организовао штампање првих исељеничких новина, али на италијанском језику.¹⁹²

Преци испитаника друге и треће генерације од којих сам добила податке у току истраживања, дошли су у највећем броју из Боке Которске и Херцеговине у Сан Франциско и његову околину. Тако је нпр. отац једног испитаника друге генерације дошао из Херцег Новог, а његова супруга из Требиња. Други су,

¹⁸⁸ A. S. Eterovich, н. д., 45.

¹⁸⁹ П. Слепчевић, н. д., 133.

¹⁹⁰ A. S. Eterovich, н. д., 33.

¹⁹¹ A. Simic, J. M. Halpern, *Serbs, American Immigrant Cultures, Builders of a Nation*, Vol. 2, New York 1997, 786.

¹⁹² В. Гречић, М. Лопушина, н. д., 210.

опет, дошли из Бачке, најпре на источну обалу, у град Акрон, а затим су се преселили у Окланд, и ту оформили породице.

У периоду Балканских и Првог светског рата, када су из САД полазили добровољци, и кад су се прикупљали различити прилози, било је наших колонија које су давале све од себе, а било је и оних које су остајале по страни свих акција. Сасвим мале колоније у Калифорнији од свега стотинак људи давале су више него знатно веће измешане насеобине, од 6000–7000 људи на Истоку. За време ратова 1912. и 1913. године, српски надничари у САД сакупили су 313947 динара прилога.¹⁹³

Сан Франциско, тј. *The Bay Area*, коју чине Сан Франциско, Окланд, Сакраменто, Сан Хосе, била је до 1920. године по броју Срба на десетом месту.¹⁹⁴

Б. Исељеници у Лос Анђелесу

Лос Анђелес је пространа метропола, седиште државе Калифорније. Налази се у јужној Калифорнији и трећи је по величини град у САД. Распростира се око 560 километара југоисточно од Сан Франциска и 176 километара северозападно од Сан Дијега. Првобитно је био шпански град или *pueblo*, саграђен близу бројних вештачких језера (тзв. *zanja* која црпе воду из планина), око трга који је данас центар модерног града. Године 1769. шпанска истраживачка експедиција, под руководством Гаспара де Портола и оца Хуана Крепија, стигла је до индијанског села Јанг На, близу реке – на месту садашњег Лос Анђелеса. Месту су дали име *Our Lady Queen of the Angels*. Урбани процват ширио се на југ, исток и запад од старог језгра, посебно након доласка железнице 1870. године. Главни пословни центар налази се неколико километара од Тихог океана, на гребену који се шири на копно до оближњег Сан Габријел (San Gabriel) планинског венца. Град излази на океан придодатим градовима Сан Педро (San Pedro), Вилмингтон (Wilmington) и Венис (Venice) и сасвим

¹⁹³ В. Hrabak, н. д., 172.

¹⁹⁴ В. М. Colakovic (1973), н. д., 110.

окужује неке издвојене општине као што су: Беверли Хилс (Beverly Hills), Вернон (Vernon) и Сан Фернандо (San Fernando). У склопу Лос Анђелеса налазе се 73 општине.¹⁹⁵

Први наши исељеници који су се доселили у Лос Анђелес били су трговци. Српски православни имигранти из периода пре 1880. године нису имали ни цркве ни свештеника своје националности. Било је знатно више мушкараца него жена. Многи су се оженили девојкама које су припадале другим вероисповестима, претежно римокатоличкој. Биле су Хрватице, Францускиње, Иркиње и Хиспано – американке, тако да су њихова деца одгајана као римокатолици.¹⁹⁶

Први досељеник био је Матија Савић. Он је дошао у Лос Анђелес преко Мексика 1841. године. Био је из Далмације и бавио се трговином. Имао је двојицу синова са којима се 1852. године вратио у Европу. Синови су се школовали у Енглеској и Француској и затим су се вратили у Калифорнију. Џон Лазаревић из Црне Горе дошао је у Лос Анђелес крајем педесетих година 19. века. Оженио се Калифорнијанком са којом је имао четири сина. Остало је забележено да је био власник салуна и продавнице.¹⁹⁷

Велики део првих досељеника дошао је у Лос Анђелес из рударских насеља. После седамдесетих година 19. века рудници су изгубили свој дотадашњи значај. Дакле, углавном су долазили из других делова Калифорније, а не директно из завичаја. Наши људи су до 1900. године у Лос Анђелесу имали око 60 ресторана, салуна и продавница. Све до 1900. године Лос Анђелес је у поређењу са Сан Франциском и Сакраментом био провинцијска варошица. Прво су се доселили трговци, који су се оженили локалним девојкама мексичког и шпанског порекла. Затим су дошли власници ресторана и салуна који су били заморени маглom и хладноћом северне Калифорније. Потом су уследили добростојећи копачи злата, као и они који нису пронашли злато у рудницима Амадора,

¹⁹⁵ Encyclopaedia Britannica, Vol. 14, Chicago – London – Toronto 1971, 319.

¹⁹⁶ Б. М. Петровић, н. д., 374.

¹⁹⁷ А. С. Eterovich, н. д., 63.

Туолумна, Бјута и Калавера. Долазили су појединачно или у групама од по двоје-троје људи. Мало података постоји о породицама које су долазиле право из Далмације.¹⁹⁸

Рани досељеници у Калифорнију одиграли су значајну улогу у унапређивању риболова и гајења воћа. У лукама Сан Педро и Монтереј боравио је највећи број рибара са јадранске обале.¹⁹⁹ Код наших исељеника три фактора су посебно утицала на избор места становања, а то су: могућност запослења, затим, какво је природно окружење у поређењу са старим крајем и обавештења која су добијали од ранијих досељеника.

У Лос Анђелесу је 1903. године основано српско добротворно друштво *Јединство* (Serbian Benevolent Society "Unity"). Те године имало је 52 члана, од тога су 23 била из Херцеговине, 21 из Црне Горе, 3 из Боке и 1 из Далмације. Од укупног броја Херцеговаца 68 % је било из Требиња, а од Црногораца 29 % из Грахова и 29 % из Пјешиваца. Што се старосне структуре тиче, просечна старост оснивача била је 27 година. Најстарији члан био је Божо Ђукић, стар 46 година, а најмлађи Душан Мијушковић имао је 16 година.²⁰⁰

Лос Анђелес је по броју Срба 1920. године био на деветом месту.²⁰¹ Лосанђелеска лука Сан Педро може да послужи као пример наше колоније на Западној обали. Већину становништва ове рибарске луке чинили су Хрвати и Срби из Далмације. Године 1937. од 45000 становника Сан Педра 10000 било је са наших територија. Од тога 95 % бавило се риболовом. Били су веома успешна мигрантска група у Сан Педру, о чему сведочи податак да су поседовали око 75 % од укупног броја рибарских бродова у тој луци.²⁰² Л. Бенет (Linda A. Bennett) помиње да на хиљаде Далматинаца и данас живи у Сан Педру.²⁰³ Клима у овој луци подсећа на јадранску.

¹⁹⁸ Исто, 111.

¹⁹⁹ В. М. Colakovic (1973), н. д., 108.

²⁰⁰ *Serb World U.S.A.*, Vol. XIX, no. 5, May/June 2003, Tucson, AZ, 52.

²⁰¹ В. М. Colakovic (1973), н. д., 110.

²⁰² Исто, 128.

²⁰³ L. A. Bennett, н. д., 158.

Као извор за утврђивање порекла једног дела наших исељеника на територији Лос Анђелеса послужиле су ми матичне књиге крштених и венчаних СПЦ у Сан Габријелу.

Према увођењима за 1914. годину, од укупно 17 крштених 6 је било из Херцеговине (Ружић, Чолић, Вукановић, Вученић, Карић, Кисић), 8 из Црне Горе (Петровић, Калуђеровић, Батрићевић, Јаничић, Шћепановић, Вујовић, Мартиновић, Булаић), 1 из Далмације (Самарцић).

За годину 1915. укњижено је 17 особа из Херцеговине, и то: из Требиња – Бабић, Ћировић, Кукавичић, Колак; из Љубиња – Вулић, Шошо, Рудан, Салата, Росић, Богдановић; из Билеће – Звер, Зотовић, Вукоје, Папић, као и Влачић, Топаловић и Рецо. Из Црне Горе 10, и то: из Грахова – Вучетић, Вујачић, Миловић, Ковачевић, Денда; Мијовић из Подгорице; Пајковић из Љуботиња; Вукчевић и Вуксановић из Црмнице; Никчевић из Пјешиваца (котар Катунски). Из Далмације Пуцар (Метковић). Из Боке Которске 5: Самарцић, Реповић, Пешикан (из племена Цуца), Вуковић, Радановић (из Херцег Новог). Из Лике 6 – Дракулић (Кореница), Катић (Смиљан, Госпић), Богдановић (Медак, Госпић), Марић (Лички Осјек, Госпић), Прица (Кореница), Милеуснић (Брлог, Оточац). Крштена је и Шећерка Јовановић, Циганка из Шапца.

За 1916. годину није било увођења, а за 1917. било је из Херцеговине 6: Петровић (Невесине), Кисић (Билећа), Матковић (Требиње), Јакшић (Мостар), Вулић (Љубиње), Нинковић (Билећа). Из Црне Горе: Миловић (Грахово). У два случаја родитељи се изјашњавају као Американац-Србин. Родитељи су Федор Чолић и Јованка Дабовић, а у другом случају Павел Викановић и Ана Куни.

Године 1918. убележени су из Херцеговине: Маловразић, Ратковић (Требиње); Самарцић (Невесине); Рикало, Поповић (Љубиње). Из Црне Горе: Вујичић (Грахово), Вучетић (Драпово). Убележено је четворо Американаца-Срба: Прњат, Медиговић, Милетић и Ђурђевић.

Године 1919. укњижен је Суботић из Рисна (Бока Которска). Године 1920. из Херцеговине: Бендераћ (Корјенић), Буђен (Жарково), Ратковић (Билећа), Реповић (Невесине),

Јакшић (Гацко), Миљковић (Требиње) и Дупер (Требиње). Из Црне Горе: Врбица (Његуши), Вујовић (Никшић), Челебић (Штитари), из Грахова Ковачевић и Андријашевић. Из Боке Которске: Марковић (Будва), Ивошевић (Кртоле), Мушун и Марковић (Паштровић), Петковић (Рисан). Из Лике: Машић (Зрмања). Из Србије: Димкић (Прокупље).

Године 1921. из Херцеговине: Петровић (Требиње), Анђелић (Анђелићи), Шкоро (Мостар). Из Црне Горе: Ковачевић (Никшић), Поповић (Бањани). Из Боке Которске: Достинић и Ћуковић (Херцег Нови).

Дакле, и према овим подацима већина наших исељеника у Лос Анђелесу води порекло од родитеља из Херцеговине, Боке Которске, Црне Горе, Лике и Далмације. Већ 1916. године појављују се особе са двојном, америчко-српском етничком припадношћу.

Први досељени Срби разликовали су се од нове средине по својим животним навикама и образовању, по схватањима о држави, по својој религији.²⁰⁴

Пре Првог светског рата и током двадесетих година 20. века, већина српских досељеника живела је у колонијама. Када су економски ојачали и усавршили знање енглеског језика и прихватили америчке обичаје, више није било разлога да остају заједно. Полако су почели да насељавају боље делове града.²⁰⁵

Порекло испитаника је разноврсно. Према резултатима истраживања, 42 % испитаника рођено је у САД, 19 % на територији уже Србије, 14 % у Београду, 8 % у Боки Которској, 4 % у Војводини, а толико и у Хрватској, 3 % у иностранству (ван територије бивше Југославије и ван северноамеричког континента), 2 % у Далмацији и по 1 % у Херцеговини, Словенији и Канади. Резултати истраживања порекла испитаника приказани су у табели 1.

²⁰⁴ М. Екмечић, н. д., 649.

²⁰⁵ В. М. Colakovic (1973), н. д., 121.

Табела 1.

Место рођења	Број испитаника
САД	38
ужа Србија	17
Београд	13
Бока Которска	7
Војводина	4
Хрватска	4
Иностранство	3
Далмација	2
Канада	1
Словенија	1
Херцеговина	1
Укупно	91

Старосна структура испитаника приказана је у табели 2.

Табела 2.

Година рођења	Мушкарци	Жене	Укупно
1909		1	1
1910–1920	1	0	1
1920–1930	2	1	3
1930–194	10	11	21
1940–1950	9	4	13
1950–1960	5	10	15
1960–1970	7	12	19
1970–1980	3	7	10
1980–1990	1	0	1
Укупно	38	46	84

У испитиваном узорку 54 % чине жене, а 45 % мушкарци.

У Америци је мобилност начин живота. Уобичајено је да се људи веома често селе из једног места у друго. Један испитаник, који је у Калифорнију дошао из економских разлога седамдесетих година 20. века, прокоментарисао је: *Није ни чудо што је ово друштво изубљено, јер се стално селе – у просеку живе две и по године у једној кући*. Многи испитаници су унутрашњи мигранти. Одређено време су боравили на Источној обали, а затим су се преселили у Калифорнију.

Једна од испитаница била је принуђена да заједно са мужем напусти земљу из политичких разлога. Прво су живели у Њујорку, а онда су због климе дошли у Калифорнију. Навела је да је као повод за пресељење послужило то што су им пријатељи рекли да у Лос Анђелесу *ишчице ђевају*.

Испитаник који је дошао у САД шездесетих година 20. века, прво је боравио на Источној обали, а онда се преселио у Калифорнију. Као разлог промене места боравка навео је да *Калифорнија као да није Америка*. Био је уморан од нашег света на Источној обали, каже да су *сви зависили од фабрика и причали само о послу*.

Према речима испитанице која је после Другог светског рата дошла у Акрон, а затим са мужем прешла седамдесетих година 20. века у Лос Анђелес, наши људи у овом делу су међусобно удаљенији, у сваком погледу.

Од почетка деведесетих година 20. века, као и у остале делове САД, и у Калифорнију долази нови талас наших исељеника. Неки су долазили директно у Лос Анђелес и Сан Франциско, а други су одређени временски период провели у неком другом градском центру (Њујорку, Даласу) или у некој другој држави (Јужноафричка Република). Иако енглеским језиком владају врло добро, прва година по доласку већини је била тешка. Своја осећања описују речима: *ужасно, културни шок, носилација, збуњеност*.

Лос Анђелес је мегалополис, тако да велике географске удаљености на којима живе, људима онемогућавају да остану у сталном контакту. Наши исељеници повезани су, како међусобно, тако и са својим рођацима и пријатељима у *старијем крају* путем телефона и интернета.

Истраживање је показало да 7 % испитаника има основно образовање, 16 % има средње образовање, 60 % поседује факултетско образовање, 12 % су магистри, а 5 % су доктори наука. Резултати истраживања приказани су у табели 3.

Табела 3.

Степен образовања				
Стручна спрема	Први талас	Други талас	Трећи талас	Укупно
Основна школа	0	3	0	3
Средња школа	1	2	4	7
Факултет	2	10	13	25
Магистратура	0	2	3	5
Докторат	1	1	0	2
Укупно	4	18	20	42

Према резултатима истраживања, испитаници прве генерације радије се друже са нашим људима. Међу Американцима имају доста познаника, али не и добрих пријатеља. Не свиђа им се *амерички начин живота*. Сматрају да су Американци индивидуалисти и да им је живот усредсређен на рад. Кажу да су *прави Американци* (под тим подразумевају оне који су насељени између Источне и Западне обале) слични нама. Од живота у родном крају сећају се: породице, пријатеља, детињства, села, школе, хладног времена, хране, породичних слава. Не би се враћали у Југославију, јер су се навикли на живот у Америци, а повратак би био нови почетак. Услови за живот и рад, према схватању испитаника, у *старијем крају* нису задовољавајући. Најчешћи и најјачи мотив ради кога би се вратили, јесте да буду са својим рођацима.

IV. ЕТНИЦИТЕТ И РЕЛИГИЈА

А. Појмовно одређење етноса, етничког идентитета, етнициитета

*Човек је носилац и поштраа за заједницом.*²⁰⁶

Реч *идентитет* потиче од старогрчке именице *ταυτό- τις* коју је први употребио Аристотел, а која долази од речи *αὐτός* (себе и сам). Касније је *ταυτότις* преведена на латински као *identitas*.²⁰⁷ Синоними за реч идентитет су: самосвест, свест о себи, ја, јаство, себство, собство, самство, ја-функције, ја-идентитет итд.²⁰⁸ Означава континуитет у времену и простору битних карактеристика неке појаве. Овај појам упућује како на истоветност тако и на различитост. Да би нека битна својства групе А била препозната, то се може учинити само у односу на групу Б која је различита од групе А.²⁰⁹ Идентитет зависи од способности да одредимо себе у односу на друге.²¹⁰

²⁰⁶ О. Паз, *Лавиринт самоће*, Београд 1995, 159.

²⁰⁷ Б. Стојковић, *Европски културни идентитет*, Ниш 1993, 17.

²⁰⁸ Ђ. Шушњић, *Религија 1*, Београд 1998, 395.

²⁰⁹ A. Dundes, *Defining Identity through Folklore (Abstract)*, Journal of Folklore Research, vol. 21, Nos. 2–3, May – December, Indiana University Folklore Institute 1984, 149–150.

²¹⁰ S. Bruce, *Religion in the Modern World; From Cathedrales to Cult*, Oxford University Press 1997, 110.

Појам идентитета је обликован и примењен најпре у раној психоаналитичарској теорији. Констатовано је да је у човеку усађена дубока тежња да не прекине природне везе, да се бори против одвајања од природе, од мајке, од крви, од земље.²¹¹ Потреба за осећањем идентитета и оквиром оријентације и веровања, као и потреба за удруживањем, превазилажењем и укорененошћу јесу специфично људске потребе.²¹²

Идентитет је истовремено индивидуални и колективни феномен који укључује преузимање нових елемената, као и очување старих, при чему једни елементи могу бити значајнији од других. Идентитет је истовремено процес и систем будући да је по својој природи динамичан, али истовремено тежи уједначености.²¹³ За развој стабилног индивидуалног идентитета потребно је осећање сигурности које се постиже у позитивно вреднованом припадништву културној групи.²¹⁴

Постоји више различитих колективних идентитета, као на пример: полни, етнички, социјални, генерацијски, локални, професионални.²¹⁵ Етничка припадност је једно од основних мерила на основу кога људи идентификују једни друге.²¹⁶

Појам *етничког идентитета* повезан је са појмовима етнос/етницитет, етничка група, етничке мањине, као и: асимилација, резистенција, етничка дистанца, етничке границе.²¹⁷ Етничност као свест о заједништву једна је од темељних антрополошких категорија.²¹⁸

²¹¹ Е. From, *Zdravo društvo*, Beograd 1983, 60.

²¹² Исто, 85.

²¹³ Б. Стојковић, н. д., 24.

²¹⁴ К. Libkind, *Razvitak društvenog identiteta tokom akulturacije*, časopis Kultura, br. 35, Beograd 1976, 64.

²¹⁵ S. Majstorović, н. д., 219.

²¹⁶ К. Libkind, н. д., 72.

²¹⁷ Е. Petrović, *Etnički identitet kao element teorije o etnosu*, Etnoantropološki problemi, sv. 3, Beograd 1988, 7.

²¹⁸ Е. Heršak, *O etnosu u prošlosti i sadašnjosti*, časopis Migracijske teme, godina 5, br. 2–3, Zagreb 1989, 105.

Појам *етнос* потиче из старогрчког језика, где означава групу у најширем смислу речи. Библијска традиција је коначно одредила етнос као групу људи са својим идентитетом. Називи *етнос*, *етничка група* и *етници* релативно су касно ушли у науку, прво у физичку антропологију крајем 19 века.²¹⁹ Овај појам често се доводи у везу са појмовима као што су племе, народ, нација, раса, култура.²²⁰ О. Супек сматра да је етнос универзална антрополошка карактеристика сваког облика удруживања, јер се темељи на субјективном осећању припадности и увек се изражава симболички.²²¹

Фројд је проучавао значај етноса за обликовање егo-идентитета. Е. Ериксон (E. Ericson) први је дао формулацију појма *етнички идентитет* у делу *Identity, Youth and Chrissis* 1968. године. Идентитет је дефинисао као својство укорене-но у самој основи личности.²²²

Не постоји опште прихваћена дефиниција етноса, етницитета, етничке групе или етничког идентитета. У погледу садржаја и обима појма *етнички идентитет* код научника постоје размимоилажења.²²³

Старије дефиниције етноса наглашавале су статичност, непроменљивост и објективност феномена. Његово проучавање углавном се сводило на набрајање објективних категорија културе које једну групу чине различитом од других, а то су најчешће језик, територија, обичаји, религија, друштвена организација.²²⁴ Једно од схватања етноса је да је то крвнородничка категорија, основа сваке будуће друштвено-историјске, па често и економско-политичке и културне заједнице. Овome

²¹⁹ Исто, 100.

²²⁰ Е. Tonkin, *Introduction-History and Social Anthropology*, in: History and Ethnicity, ASA Monographs 27, Routhledge, London & New York, 1989, 11–14.

²²¹ О. Supek, *Etnos i kultura*, časopis Migracijske teme, godina 5, br. 2–3, Zagreb 1989, 151.

²²² Е. Petrović, н. д., 7.

²²³ Исто, 13.

²²⁴ Исто, 7; A. D. Smit, *Nacionalni identitet*, Beograd 1998, 38.

се додаје и *јединство теоријорије и психичких особина*.²²⁵ У овом приступу етнос припада категорији природних појава (матична веза између припадника народа и тла на коме живе). Етницитет може да се посматра као скуп својстава или црта као што су језик, религија, обичаји – што га чини сродним појму културе, или се односи на претпостављено заједничко порекло чланова групе – што га чини блиским појму расе.²²⁶

Затим следи теорија Ф. Барта, као прекретница, јер он сматра да етничку групу активно стварају њени чланови.²²⁷ Истраживање етничности пребацио је у домен комуникације, симболизације, значења и културних процеса. Етнос је стални процес субјективног разграничавања између групе *ми* и *они*, процес који се збива унутар и између свих облика друштвене организације. Не укида га ни акултурација, ни миграције, ни интегрисање мањих људских заједница у веће и комплексније облике. Према Барту, да би се разграничила према другима, етничка група изабира из културе, не све, него одређене знакове које сматра важнима. Етничка група није стална категорија у смислу непромењиве генетске, социјалне, културне и језичке заједнице. Мења се култура и избор културних знакова који означавају исту етничку групу.²²⁸ Дефиниције етноса које садрже појам етничког идентитета, премештају нагласак са културног садржаја на манифестовање етничког кроз међугрупне контакте, анализирајући понашање чланова групе. Овакве дефиниције уводе субјективну димензију у одређивање етничких категорија. Могуће је да група изгуби сва спољна обележја идентитета, а да чланови

²²⁵ P. Vlahović, *Etnički pluralizam balkanskih naroda i etnos u svetlu antropologije*, Etnoantropološki problemi, sv. 1, Beograd 1987, 12.

²²⁶ F. Putinja, Ž. Stref-Fenar, *Teorije o etnicitetu*, Beograd 1997, 96.

²²⁷ F. Barth, *Introduction in Ethnic Groups and Boundaries, The Social Organization of Culture Difference*, ed. F. Barth, Little, Brown and Co., Boston 1969, 9–16.

²²⁸ D. Rihtman-Augustin, *Etnos kao proces*, Zbornik 1. kongresa Jugoslovenskih etnologov in folkloristov, Rogaška slatina 5–9. 10. 1983, Ljubljana 1983, 806.

групе ипак остану окупљени спонама субјективне врсте. Де Вос је истакао субјективну димензију етничког идентитета, када се неки од аспеката културе субјективно или амблемски употребљавају, а у функцији се разликују.²²⁹

Према теоријама које су се појавиле осамдесетих година 20. века, етничке групе и етнички идентитет нужно се доводе у везу са хијерархијским односима моћи, политичким и економским. Феномен етноса није културна разноликост *per se*, него је полит-економска организација културне разноликости.²³⁰ У складу са овим теоријама, етничке групе могу да се посматрају и као интересне групе, субгрупе већинског друштва или се етницитет посматра као политички феномен.²³¹ Ф. А. Саламон (Frank A. Salamon) сматра да људи *измишљају* традицију тако да одговара датим околностима. Из тога следи да људи који подразумевају одређени идентитет, на пример *амерички*, тај идентитет могу да испуне различитим садржајем. Он сматра да су етничке групе јединице политичке, економске и друштвене акције. Велики број теоретичара етницитета слаже се да су етничке групе формиране са специфичном сврхом, ради лакшег постизања одређених циљева него што би то постигли као индивидуе или припадници неке друге групе. Дакле, етничке групе су по својој природи променљиве. Како људи долазе и одлазе тако се и њихов састав мења.²³²

Савремени концепт етничког идентитета представља комбинацију ситуационих и супституционалних приступа, синхронијске и дијахронијске равни проучавања, као и подвлачење субјективне димензије и симболичког карактера етничког заједништва.²³³ Међуигра субјективних и објектив-

²²⁹ E. Petrović, н. д., 8.

²³⁰ O. Supek, н. д., 148.

²³¹ М. Павловић, *Срби у Чикају; Проблем етничког идентитета*, Београд 1990, 84.

²³² F. A. Salamone, *The Illusion of Ethnic Identity: An Introduction to Ethnicity and Its Uses*, Cultural Diversity in the United States, London 1997, 117.

²³³ М. Павловић, *Различитости и заједнички идентитет – Срби у Чикају*, ГЕИ САНУ, књ. XLVII, Београд 1998, 55.

них елемената делује као покретачка сила у изградњи савремених етничких идентитета.²³⁴

Појам *етницијетета* настао је као последица трансплатације националних и културних група старог света на америчко тло, где су оне добиле статус етничких група.²³⁵ Теорије о етницитету тврде да етничка група може да постане значајна категорија људског груписања само у плуралиним ситуацијама, у међугрупним односима.²³⁶

Према *западном* концепту појединац мора да припада некој нацији, али може да бира којој, док у *етничком* нема те слободе – ако и емигрира, остаје припадник заједнице свог рођења и заувек носи њен жиг.²³⁷

Елементи сваког облика друштвеног идентитета, па и етничког, састављени су од *знакова и симбола*.²³⁸ У симболу садржана два суштинска елемента – сам знак и предмет свесног односа, акценат је на симболизованом појму.²³⁹ Симбол, према Гирцу, представља било коју ствар, чин, догађај, квалитет или однос који служи као преносилац неке концепције. Та концепција је значење симбола.²⁴⁰ Симболи представљају опипљиве формулације или представе, апстракције из искуства фиксирани у опажљивим облицима, конкретна утеловљења идеја, ставова, судова, тежњи или веровања.²⁴¹

Етнички симболи су видљиве карактеристике једне групе за које се верује да означавају заједништво те групе,

²³⁴ E. Heršak, *O etnosu u prošlosti i sadašnjosti*, časopis Migracijske teme, godina 5, br. 2–3, Zagreb 1989, 109.

²³⁵ М. Лукић-Крстановић, *Срби у Канади – животи и симболи идентитета*, Београд 1992, 18.

²³⁶ F. Putinja, Ž. Stref-Fenar, н. д., 91.

²³⁷ A. D. Smit, н. д., 26.

²³⁸ E. Lič, *Kultura i komunikacija*, Beograd 1983, 21: *Знак А стіоји умесіо Б као гео умесіо целіне (метіониміја). Симбол А стіоји умесіо Б іроизвољном асоціјацијом.*

²³⁹ J. Keler, *Religiozni obredi, običaji i simboli*, Beograd 1980, 8.

²⁴⁰ C. Geertz, *The Interpretation of Cultures*, New York 1973, 91.

²⁴¹ K. Gerc, *Religija kao kulturni sistem*, časopis Kultura, br. 13–14, Beograd 1971, 26.

а истовремено је одвајају од свих осталих етничких група.²⁴² Етнички симболи су, на пример: језик, име, одећа, обреди, музика, веровања, јела, у случају када као означени и означавајући индикатори етничких посебности, изоловани од своје првобитности, асоцирају на припадност неком народу или нацији и повезују значења усвојених индикатора.²⁴³

Појам *етницијетета* (етничност) може се дефинисати као припадност групи са којом се појединац поистовећује по сопственом избору, а на основу заједничког порекла или културног наслеђа. Окосница идеје етничности је појам разграничења. На основу своје етничке припадности, можемо бити *своји* само уколико су ту и *иђуђини* као супротност, односно они са којима се поредимо. Овом дефиницијом уводи се могућност избора. Многи бирају једно од ових наслеђа као центар свог етничког идентитета, игноришући или умањујући важност других. Овако етничност постаје нешто што појединац свесно присваја или бира. Једни ће практиковати веру своје етничке групе, али не и језик, док ће други задржати етничко име, али ће искривити традиционалне породичне улоге или ће одбацити традиционалне празничне ритуале. Колективно искуство и гледишта базирана на историји и наслеђу представљају срж етничког идентитета. Етничким обележјима се обзнањује припадност групи чије постојање и јединство су од кључног значаја за појединца. Они који изражавају свој етнички идентитет сматрају да тим *Американцима* недостаје срж самопознања, и сажаљевају их.²⁴⁴

М. Павловић утврдила је да се као етнички симболи Срба у Чикагу јављају оне карактеристике које се сматрају заједнич-

²⁴² Ю. В. Бромлей, *Очерки теории этноса*, Москва 1983, 127–128.

²⁴³ E. Petrović, н. д., 10; М. Лукић-Крстановић, н. д., 23; М. Павловић, н. д., 91; N. Rot, *Rasne i etničke predrasude*, Zbornik radova: Rasizam, rase i rasne predrasude, Antropološko društvo Jugoslavije, Posebna izdanja, sv. 2, Beograd 1974, 115; Ю. В. Бромлей, *Этнос и этнография*, Москва 1973, 27.

²⁴⁴ Kimberly P. Martin, *Diversity Orientations: Culture, Ethnicity, and Race*, Cultural Diversity in the United States, London 1997, 79–81.

ким и њима и Србима у земљи матици. То су пре свега језик и религија који представљају симболичке системе. Етничке симболе Срба у Чикагу груписала је у вербалне (језик и име) и невербалне (вера, музика, храна и украсни предмети).²⁴⁵

Међутим, језик, култура и менталитет, нису обавезна, већ само могућа обележја неке етничке заједнице.²⁴⁶ Они то постају тек када их они који се позивају на заједничко порекло употребе као маркере припадности.²⁴⁷ Од случаја до случаја зависи које ће врсте симбола бити изабране и када, где и како ће се реализовати. Из целокупне запамћене прошлости бира се оно што може да се прилагоди савременим условима.²⁴⁸ Етничко заједништво може се дефинисати као симболичко оживотворење модела *џоинталној* заједништва.²⁴⁹ Извор етницитета је у културној комуникацији која кроз разумљиве симболе, како *инсајджерима* тако и *аутсајджерима*, омогућује успостављање граница међу појединим групама.²⁵⁰

Б. Етницитет у америчком друштву

По питању етничких група у САД, М. М. Гордон у вези са асимилацијом имиграната разликује три различита приступа. Први је *англосаксонска комформност* (англокомформизам или теорија о американизацији) и јавља се још у колонијалном периоду. Од имиграната се захтева потпуно одрицање од наслеђа предака у корист стила понашања и вредности англосаксонске групе која чини друштвено језгро.²⁵¹ Израз

²⁴⁵ М. Павловић, н. д., 93.

²⁴⁶ D. Bandić, *Etnos*, Etnološke sveske IV, Beograd 1982, 46.

²⁴⁷ F. Putinja, Ž. Stref-Fenar, н. д., 184.

²⁴⁸ A. Peterson-Royce, *Opening Remarks*, in: Culture, Tradition, Identity Conference, March 26–28, 1984, Journal of Folklore Research, vol. 21, Nos. 2/3, May – December, Indiana University Folklore Institute 1984, 95–96.

²⁴⁹ D. Bandić, н. д., 49.

²⁵⁰ F. Putinja, Ž. Stref-Fenar, н. д., 138.

²⁵¹ M. M. Gordon, *Assimilation in American Life – The role of Race, Religion and National Origins*, New York, Oxford University Press 1968, 85.

етнички у Америци односи се на оног ко није бео, није англосаксонац, није протестант. Етничност се види као нешто од чега нема користи и што је осуђено да нестане.²⁵² *Американизација је ходочашће у коме је сваки досељеник имао да носи свој крст*.²⁵³ Акултурација је англосаксонска реч, која се јавља 1880. године у једном делу америчког етнолога Џ. В. Пауела, у смислу позајмљивања културних вредности. У Енглеској се радије употребљава термин *culture contact*.²⁵⁴

У другом приступу присутна је *иђеја о сџајању* – биолошко стапање англосаксонаца са другим имигрантским групама и мешање њихових култура са новом, аутохтоном културом америчког типа. Постојала је претпоставка да ће се све групације *расџочити* и образовати нову, америчку синтезу чију ће основу представљати бела, англо-саксонско-протестантска већина (WASP – скраћеница од White Anglo-Saxon Protestant (бели англосаксонски протестант)).²⁵⁵ Почетком века ови процеси били су означени метафором *melting pot* (лопац за топљење). Овај израз потиче од драмског писца Израела Зангвила (I. Zangwill), чији је истоимени комад игран на Бродвеју 1909. године.²⁵⁶ Теорија асимилације настала је у окриљу Чикашке школе и дуго је била доминантна у америчкој социологији и антропологији.²⁵⁷ Истраживачи Парк и Бургес (Park and Burgess), у успостављању етничких енклава видели су нужну етапу у адаптацији имиграната у америчко друштво. Сматрали су да ће асимилација бити завршена када имигранти и староседеоци буду делили иста осећања, успомене и традиције.²⁵⁸

Трећи приступ, *културни џлурализам*, јавља се шездесетих година 20. века као критика асимилационистичких права-

²⁵² S. Majstorović, н. д., 72.

²⁵³ Исто, 256.

²⁵⁴ M. de Koster, *Akulturacija*, časopis Kultura, br. 19, Beograd 1972, 52.

²⁵⁵ М. Лукић-Крстановић, н. д., 16.

²⁵⁶ S. Majstorović, н. д., 8; М. Павловић, н. д., 115.

²⁵⁷ М. Лукић-Крстановић, н. д., 16.

²⁵⁸ F. Putinja, Ž. Stref-Fenar, н. д., 71.

ца.²⁵⁹ Термин културни плурализам први пут је 1924. године употребио Х. Кален (H. Kallen) да би тиме нагласио своје антиасимилацијско становиште.²⁶⁰ Према овој теорији битно је очување живота у оквирима заједнице и значајнијих области културе каснијих имигрантских група у контексту америчког држављанства и политичке и економске интеграције у америчко друштво. Доказује се да су етничке и расне групе задржале своја посебна етничка обележја.²⁶¹ По плуралистичкој културној теорији Америка усваја и потврђује *корене* и традиције осталих бројних мањинских групација, расних и етничких.²⁶² Према М. М. Гордону америчко друштво је скуп под-друштава заснованих на етничком идентитету, за које он предлаже појам *етиклас* – *ethclass*.²⁶³ Године 1974. донет је *Акт о појасувању етничности*.²⁶⁴ Сматра се да је то идеал којем се америчко друштво приближава или би требало да се приближи.²⁶⁵ М. Л. Хансен (M. L. Hansen) констатује феномен познат као *интерес треће генерације*, када припадници треће генерације показују велико интересовање за културно наслеђе својих предака.²⁶⁶ Долази до акултурације која представља процес обрнуте акултурације, посредством којег се читава група, или само појединац, враћа изворној *култури оца*.²⁶⁷ Етничка припадност више нема терапеутску функцију да умањи трауму изазвану новим и различитим правилима и вредностима (као што је то био случај са њиховим очевима и дедама). Учествовањем у животу етничке групе

²⁵⁹ Исто, 16.

²⁶⁰ М. Павловић, н. д., 119.

²⁶¹ Исто, 116.

²⁶² S. Majstorović, н. д., 15.

²⁶³ М. М. Gordon, н. д., 51.

²⁶⁴ S. Majstorović, н. д., 18.

²⁶⁵ М. М. Gordon, н. д., 85; O. Klineberg, *Odnosi u kulturi – međunacionalni i unutarnacionalni*, časopis Kultura, br. 17, Beograd 1972, 77.

²⁶⁶ М. Павловић, н. д., 117.

²⁶⁷ Б. Стојковић, н. д., 36.

особа може да осмисли друштвене односе.²⁶⁸ Посматрано из угла *новог плурализма*, бити Итало-американац не значи бити полу-Американац, већ то представља саму суштину *американства*. Израз *етник* више не означава странца, већ се односи на све групе које чине америчко друштво.²⁶⁹ Велики број особа идентификује себе и као Американце и као припаднике етничке групе.²⁷⁰

М. Новак (M. Novak) констатује да се у Америци јављају три различита облика одбацивања етнизма и отпора обнављању културне традиције. Одбацују их они који су хтели да *превазиђу* своје етничко порекло и да се уклопе у WASP-овску културу, као и они који живе у *суперкултури*, одвојени од било које етничке групе. Трећи тип су бели англосаксонци.²⁷¹

С. Брус (S. Bruce) види плурализам као узрок социјалног и политичког структурирања које допушта групама да стварају културно хомогене *јетное*. Многи Американци имају боље услове, на пример од људи у Енглеској, да живе своје животе у световима који су монокултурални.²⁷² Неки аутори сматрају да је историја мултикултуралног друштва САД историја једне доминантне групе чији се етно-центризам базира на обезвређивању и дискриминацији група које се нису асимилувале.²⁷³ Пре много година приликом емитовања радио-серије *Сви Американци, сви емигранти*, која је имала за циљ да се Американци упознају са доприносима разних етничких група у земљи, постигло се само то да је већина слушалаца обраћала пажњу једино на оне емисије које су говориле о њиховој етничкој групи, игноришући све остале.²⁷⁴

²⁶⁸ J. Milton Yinger, *Religion, Society and the Individual – An introduction to the society of religion*, New York 1963, 249.

²⁶⁹ F. Putinja, Ž. Stref-Fenar, н. д., 80.

²⁷⁰ A. Mann, н. д., 75.

²⁷¹ Б. Стојковић, н. д., 70.

²⁷² S. Bruce, н. д., 143.

²⁷³ Kimberly P. Martin, н. д., 79–81.

²⁷⁴ O. Klineberg, н. д., 78.

Имигранти и њихови потомци могу се сврстати у четири следеће категорије:

1) Они који се *попуно идентификују* са својом етничком групом (total identifiers), и целокупан живот проводе искључиво унутар своје етничке групе. Они станују са припадницима своје етничке групе, а такође и раде, иду у школу, моле се, једу храну, одмарају се, склапају бракове, гласају и воде политичке кампање искључиво унутар своје етничке групе. Ове особе представљају врло мали део популације.

2) Они који се *делимично идентификују* (partial identifiers), доживљавају припадност својој етничкој групи у одмереним и одабраним дозама. Њихов етнос им је најважнији у међуодносима са својима, али се обично етнички не опредељују на послу или на факултету, дакле, у широј друштвеној заједници у којој живе.

3) Они који *нигде не припадају*. То су појединци који су одрасли у етничком или етно-религиозном окружењу, али не могу да се врате *кући*, јер је то њихов избор. Овој групи припадају углавном интелектуалци. Имају свој сопствени систем вредности, ритуале (у смислу навике), хероје, страхове...

4) *Хибриди*, тј. особе које не могу да идентификују себе кроз јединствено порекло. Они имају претке вишеструко хетерогеног етничког порекла.²⁷⁵

Према М. Барјактаровићу, свест о етничком (и националном) пореклу и припадности мења се сразмерно брзо, а понекад је то дуготрајан процес у коме се могу пратити и одређене фазе. У промени свести о етничкој припадности код неких ће превагнути конфесија околине, негде ће одредница бити језик, негде бројнији суседи, негде ће се администрацијом и силом натурати и изграђивати свест о другачијој припадности код неке групе.²⁷⁶

²⁷⁵ А. Mann, н. д., 78.

²⁷⁶ М. Барјактаровић, *О етничком одређењу*, ГЕМ 33, Београд 1970, 89.

В. Религија као саставни део етницитета

*„Које си вјере?“, сељак одговара: „Прави Србин.“*²⁷⁷

Многи аутори доводе у везу религију и етницитет. У случају када то није језик, религија је готово редовно чинилац етничког разликовања.²⁷⁸ Религијска и национална припадност, као доминантни фактори друштвеног и психолошког живота, интензивније су од свих осталих врста припадности (некој личности, месту рођења, породици и сл).²⁷⁹ У *цркви као изданку религије налази се „матерински ерос“, који са временом еволуира у национално осећање.*²⁸⁰ Интегративна улога религије и нације јесте једна од њихових најизразитијих особина.²⁸¹

Улога религије се препознаје као *differentia specifica* развоја појединих нација.²⁸² Како вели М. Елијаде, мит као чувар традиције, самим тим је и чувар потврде континуитета човековог идентитета.²⁸³ Људи које повезује мит чине трајну заједницу, чак и онда када су распршени по целом свету.²⁸⁴ Верски идентитети полазе из сфера комуникације и социјализације. Они се заснивају на усаглашавању културе и њених елемената – вредности, симбола, митова и традиција. Верске заједнице често су тесно повезане са етничким

²⁷⁷ В. Budisavljević-Prijedorski, *Prijeki sud pod Modrušgradom*, zbirka pripovijedaka: Iz starog zavičaja, Matica srpska, Novi Sad 1914, 39.; писац ово наводи описујући време с краја 19. века.

²⁷⁸ Ј. Kumpes, *O povezanosti religije i etniciteta*, časopis Migracijske teme, godina 5, br. 2–3, Zagreb 1989, 195.

²⁷⁹ Н. Dugandžija, *Religija i nacija*, Zagreb 1983, 46.

²⁸⁰ К. Г. Јунг, *Динамика несвесној*, Матица српска, Нови Сад 1977, 320.

²⁸¹ Н. Dugandžija, н. д., 60; о интегративној функцији религије види: 61, 91, 103, 148.

²⁸² Исто, 164.

²⁸³ М. Елијаде, *Светло и профано*, Нови Сад 1986, 41.

²⁸⁴ Ђ. Шушњић, н. д., 133.

идентитетима.²⁸⁵ У појединим случајевима верски мотиви имају доминантну улогу у одбрани националног идентитета.²⁸⁶ Како каже А. Д. Смит, током већег дела историје човечанства двоструки кругови верског и етничког идентитета врло су блиски, скоро истоветни.²⁸⁷ Он констатује да су у случају појединих народа, верски обреди имали улогу чувара, осигуравајући висок степен формалног континуитета међу генерацијама.²⁸⁸ Припадање одређеној религији може се сматрати као датост националне структуре, тј. припадање нацији истовремено значи и припадање цркви. Бити Ирац, Шпанац, Португалац или Пољак, значи бити римокатолик.²⁸⁹

Неки аутори посматрају религију као метод за учвршћивање заједнице путем заједничке праксе и успостављања врсте братства између људи, који би без те повезаности имали мало заједничког.²⁹⁰

У ситуацији када једном групом која има своју народну религију влада нека спољашња сила, религија може имати улогу у очувању културе. У том случају религијске институције преузимају додатну улогу као чувари и идентитета и културе народа. Религија добија повећани значај у културној транзицији, у случају миграција.²⁹¹ Азијски имигранати у Британији стварају религиозну заједницу, и њене одговарајуће институције и функције. Унутар те заједнице они могу да потврде интегритет своје културе, преданост својим културним вредностима, своје достојанство. Кад оснују своје породице и културне институције, обичаје одржавају и више него што су то чинили код куће.²⁹²

²⁸⁵ А. D. Smit, н. д., 19.

²⁸⁶ N. Dugandžija, н. д., 91.

²⁸⁷ А. D. Smit, н. д., 20.

²⁸⁸ Исто, 59.

²⁸⁹ Š. Bahtijarević, *Religijsko pripadanje*, Zagreb 1975, 91; S. Bruce, н. д., 98.

²⁹⁰ E. Hobsbaum, *Nacije i nacionalizam od 1780. – Program, mit, stvarnost*, Beograd 1996, 78.

²⁹¹ S. Bruce, н. дело, 96; N. Dugandžija, н. д., 91.

²⁹² P. Валис, С. Брус *Секуларизација: шренгови, њодаци и теорија*, Зборник текстова: Повратак светог?, Ниш 1994, 60.

Многи аутори се слажу да је религија главни елемент који обликује личност и културу. Углавном се сматрало да су заједнице са јаком црквом стабилне, живе, узвишеног духа и заинтересоване за формирање личности младих.²⁹³

Г. Појмовно одређење религије

У етнологији се од средине 19. века може уочити интересовање за религијске феномене.²⁹⁴ Антрополози су били углавном усмерени на проучавање тзв. примитивних народа. Многи од проблема којима се антропологија религије дуго бавила данас нису актуелни. Међутим, значајан резултат антрополошког изучавања примитивних религија јесте сазнање да је религија универзална, како у простору тако и у времену.²⁹⁵

Навешћу нека од могућих одређења религије. Реч *religare* (lat.) може се схватити и у смислу повезати заједно, свезати, ујединити.²⁹⁶ Религија је особен начин живота који се описује у њеном учењу, доживљава у посебној врсти искуства, остварује у њеним обредима, изражава у њеним симболима, огледа у врховним вредностима, прописује у нормама, оживотворује у заједницама верника, учвршћује у установама, отеловљује у светим личностима, осећа на светим местима и у свето време.²⁹⁷ Она је покушај да се одговори на проблем људске егзистенције. Потреба удруживања са другим људским бићима, повезивања са њима, императивна је потреба од чијег задовољавања зависи људско здравље.²⁹⁸

Религија је не само лична већ и социјална чињеница, она има везе са целокупним животом а не само са приватном стра-

²⁹³ A. Mann, н. д., 302.

²⁹⁴ I. Čolović, *Etnologija i religija, Jedno s drugim*, Beograd 1995, 47.

²⁹⁵ Исто, 57.

²⁹⁶ Ђ. Шушњић, н. д., 401.

²⁹⁷ Исто, 49.

²⁹⁸ E. From, *Zdravo društvo*, Beograd 1983, 53.

ном живота.²⁹⁹ Основне димензије религије су: емоционална, обредна, рационална, искуствена, морална и функционална.³⁰⁰

Религија се може дефинисати и као систем симбола чији је циљ да створе у људима јака, веома обухватна и дуготрајна расположења и мотивације, формулишући замисли о неком општем егзистенцијалном поретку и обавијајући те замисли велом чињеничности на такав начин да се расположења и мотивације чине особено реалистичким.³⁰¹

Према В. Павићевићу основне функције религије су: филозофско-сазнајна, емотивно-практична, социјално-интегративна. Социјално-интегративна функција религије испољава се тако што припадници једног веровања чине верску заједницу и као такви имају одређене дужности у међусобним односима.³⁰² Постоји и индивидуално-психолошки фактор као такав, јер одређеним појединцима религија је лична психолошка потреба.³⁰³

Религијско припадање може се посматрати на три нивоа, а то су: индивидуални, групни и спољни. Религијско припадање је индивидуални став, особени чин који има три компоненте: спознајну, афективну и акциону, три нивоа: индивидуални, групни и спољни, два битна механизма на којима се темељи: идентификацију и партиципацију.³⁰⁴

Религија се као сложени феномен путем веровања, колективних емоција и ритуала јавља и изван појединца, док се религиозност изражава субјективно, као индивидуални, лични аспект религијског феномена.³⁰⁵ Религиозност је субјективни

²⁹⁹ N. Berđajev, *Carstvo duha i česara*, časopis Kultura, br. 13–14, Beograd 1971, 191.

³⁰⁰ Ђ. Ђушњић, *Moć i nemoć nauke u kritici religije*, časopis Kultura, br. 13–14, Beograd 1971, 65.

³⁰¹ K. Gerc, *Religija kao kulturni sistem*, časopis Kultura, br. 13–14, Beograd 1971, 25.

³⁰² V. Pavićević, *Moral i religija*, Zbornik tekstova Religija i društvo, Beograd 1988, 88.

³⁰³ Исто, 90.

³⁰⁴ Š. Bahtijarević, н. д., 58.

³⁰⁵ J. Jukić, *Religija u modernom industrijskom društvu*, Split 1973, 279.

систем ставова који укључује особите облике веровања, мишљења, осећања и тенденција реаговања, а јавља се као систем унутрашњих трајних диспозиција које се манифестују било на вербални, било на невербални начин у понашању верника.³⁰⁶ Религиозност је лично настројење које собом не мора да повлачи и припадање одређеној институционализованој религији или цркви.³⁰⁷ Дакле, религија је и субјективна и објективна, и индивидуална и колективна појава.³⁰⁸

Кад се живи по принципима једне религијске заједнице, онда се цео живот одвија на бази те религије.³⁰⁹ Према Н. Берђајеву, идеју да је религија приватна ствар донели су људи који не верују, који су према религији равнодушни.³¹⁰

Компоненте религије су: само веровање као систем верских замисли, религијска осећања, култ и служење религијским симболима, одређени систем моралних норми, верниково учешће у деловању верске (црквене) организације. За Диркема култ је систем разних обреда, свечаности и церемонија чије је заједничко обележје да се периодично понављају.³¹¹ Ритуал је скуп обреда који имају своје значење само у вези са неким обликом веровања.³¹² Те компоненте истовремено су и индикатори или показатељи религиозности.³¹³ Ако неки елементи недостају, онда је реч о ослабљеној религији или о облику индивидуалне религиозности који нема своје друштвено значење. Данас је веома честа појава да неко ко верује не иде у цркву.³¹⁴ Уколико се веровање у божанску силу

³⁰⁶ Š. Bahtijarević, *Psihička struktura i razvoj religioznosti*, Zbornik tekstova Religija i društvo, Beograd 1988, 99.

³⁰⁷ Е. Ћимић, н. д., 150.

³⁰⁸ V. Pavićević, *Sociologija religije sa elementima filozofije religije*, Beograd 1980, 163.

³⁰⁹ Д. М. Калезић, н. д., 61.

³¹⁰ N. Berđajev, н. д., 190.

³¹¹ E. Dirken, *Elementarni oblici religijskog života*, Beograd 1982, 64.

³¹² Ђ. Шушњић, н. д., 50.

³¹³ V. Pavićević, н. д., 151.

³¹⁴ V. Pavićević, н. д., 14.

своди на веровање да она постоји, онда је то у суштини један теоријско-филозофски а не заиста религијски став.³¹⁵

Основни облици верског груписања и организовања су: култ, секта, деноминација (конфесија) и црква.³¹⁶

У индикаторе степена религиозности спада и учешће верника у активностима цркве као организације. Односно у акцијама на учвршћењу, ширењу, пропаганди религије: ангажовање у верској штампи, давање прилога за цркву и њене активности (за оправку храмова и подизање нових), учешће у каритативним активностима цркве, рад у црквеним одборима.³¹⁷ Ч. Глок (Charles Glock) и Старк (Stark) установили су неколико начина путем којих може да се изрази религиозност. Тако постоји ритуално изражавање, које подразумева редовно похађање цркве и практиковање молитви. У случају интелектуалног изражавања религиозности, особа је информисана и упозната са основним појмовима о својој вери и светим списима. Идеолошко испољавање религиозности подразумева да се религиозна уверења држе из убеђења.³¹⁸

Црквена религијска идентификација подразумева да верник верује на начин који је утврдила црква.³¹⁹ Обредном типу религиозности припадају верници који испољавају религиозност вршењем традицијом установљених религијских радњи, а поседују мало знања из самог верског учења. Код њих су религијска осећања често само обичајна, а не суштински религијска. Овај тип може да се назове традиционалистички.³²⁰

Активизам је одлика која је често приписивана *америчкој религиозности* а подразумева равнодушност према учењу цркве, светињама и стварима које се тичу духовног живота као и потпуну укљученост у *машинерију* црквеног живота,

³¹⁵ Исто, 154.

³¹⁶ Исто, 17.

³¹⁷ Исто, 154.

³¹⁸ N. J. Demerath and P. E. Hammond, *Religion in social context: Tradition and Transition*, New York 1969, 148.

³¹⁹ V. Pavićević, н. д., 155.

³²⁰ Исто, 169.

напоре да се *чини добро* и да се побољша стање заједнице и друштвени ред. Та религиозност се, условно речено, сувише узда у људску снагу да се уради оно што треба да се уради, а премало наде полаже на Бога.³²¹

Мигранти су морали да се труде да од самог темеља изграде и заједнице и неопходну финансијску подршку. Пролазили су кроз искуство које нису имале цркве основане у Европи. Одатле је и проистекло бремене *активизма*. Уз то, морали су да задобију и задрже своје чланове у друштву у коме се црквено чланство не подразумева као нешто скоро аутоматско. Морали су да буду активни или би у супротном нестали.³²²

Д. Религија у Америци

У САД постоји религијска различитост јер је то друштво које је састављено од имигрантских група. Постоји јака религијска култура због тешкоћа до којих долази при културној транзицији. Свака група остаје при својој религији.³²³ У америчком друштву религија црпи своју снагу из улоге чувара етничких интереса. Она је симбол етничког идентитета.³²⁴

Слобода вероисповести спада у најважније *културне елементе* у САД.³²⁵ Имигранти су одмах преносили ону религију коју су имали у домовини, и прихватили америчко начело, да су на добитку уколико сачувају веру предака.³²⁶ Као што је Херберг (W. Herberg) приметио, један од начина да се неко осећа као код куће на новом месту је, да се пронађе институција која даје континуитет.³²⁷ Овај аутор објашњава популарност религије у САД не њеним примарним улогама, већ

³²¹ J. Milton Yinger, *Religion, Society and the Individual – An introduction to the sociology of religion*, New York 1963, 439.

³²² Исто, 442.

³²³ S. Bruce, н. д., 139.

³²⁴ Исто, 164.

³²⁵ Б. Стојковић, н. д., 103.

³²⁶ A. Mann, н. д., 76.

³²⁷ S. Bruce, н. д., 136.

њеним секундарним последицама, посебно при помагању имигрантским групама да очувају елементе њиховог етничког наслеђа, док у јавној сфери бивају американизовани.³²⁸

За таласе миграната који су у САД дошли у 19. веку етничке религијске групе биле су механизам транзиције између отаџбине и новог идентитета у САД. То је била група која им је давала подршку, говорила њихов језик и имала заједничке интересе и вредности, али је имала и искуство новог света и контакте са новим социјалним и културним миљеом.³²⁹

Држава се држала по страни, примећујући да етничка припадност, као и религијска припадност која је често повезана са њом, јесте ствар личног избора. Свака новодошла група стварала је своје организације.³³⁰ За прву генерацију миграната етничка црква била је главни извор снаге. Тамо су могли да сретну људе из *својег краја* и да говоре на матерњем језику. Друга генерација била је у друштвеном положају, јер су рођењем Американци. Они или постају вође етничких заједница, ревносни у усвајању свега *етничког*, или постају Американци. За трећу генерацију важи *Hansen's law*, тј. оно што син хоће да заборави, унук хоће тога да се сети, а може да се сети, на пример, дедине религије.³³¹

Религија се асимиловала у *American way of life*, па бити религиозан значи бити Американац, а бити Американац значи бити религиозан. Америчке вредности живота изједначавају се у друштву са хришћанским вредностима, што битно деформише саме верске поруке. Религија је до те мере постала саставни део америчког морала да је јавно испољавање неверовања потпуно несхватљиво, тако да *само безбоштво* *лоше* *својој*, *свака врста вере је прихватљива*.³³²

Кроз додир са црквом особа показује и изражава своје етничко порекло. На тај начин постаје немачки Американац,

³²⁸ Исто, 111.

³²⁹ Исто, 108; Р. Валис, С. Брус, н. д., 60.

³³⁰ А. Mann, н. д., 75.

³³¹ S. Bruce, н. д., 110.

³³² J. Jukić, н. д., 307.

ирски Американац и сл. Религијске традиције као такве огољене су од њихових особених карактеристика и обезличене у деноминацијском облику, тако да је у САД чак римокатоличка црква једна од деноминација међу многим другим. Велике, главне религијске традиције ујединиле су се, образујући оно што многи Американци називају *наша јудео-хришћанска традиција*.³³³ Један од разлога због кога су Американци тако религиозни јесте и тај што им цркве нуде начин на који они могу да покажу своју припадност америчким вредностима, док у исто време задржавају своју етничку различитост.³³⁴ У почетку су верске идеје играле значајну улогу у обликовању америчког сна. Данас секуларне идеје тог сна прожимају црквену религиозност. Традиционална еклисијална религија у Европи била је гурнута на периферију *модерног* живота, док је у САД постала *модернија*, претрпевши процес интерне секуларизације.³³⁵

М. М. Гордон писао је о етничкој цркви на примеру Немаца.³³⁶ Према овом аутору појам етничке цркве подразумева неколико елемената: богослужења на матерњем језику, етничка школа за децу у оквиру парохије, новине на матерњем језику, етно-забаве ради упознавања и склапања бракова.³³⁷ У складу са његовом дефиницијом национална парохија обухвата све особе истог етничког порекла чији свештеник има исте традиције и језик. Тако постоје, на пример, италијанске, пољске, француске, немачке парохије.³³⁸ Т. Харт разликује три типа парохија. Први, најубичајенији тип, јесте територијална парохија. Други тип је правно-национална парохија која је званично формирана по националној линији, и трећи тип је не-правна која је званично територијална, али је заправо национална парохија. Национална парохија највише привлачи имигранте који још нису довољно овладали

³³³ S. Bruce, н. д., 111.

³³⁴ Исто, 135.

³³⁵ J. Jukić, н. д., 308.

³³⁶ М. М. Gordon, н. д., 133.

³³⁷ Исто, 134.

³³⁸ Исто, 198.

енглеским језиком и који су са собом понели културне норме из Европе.³³⁹

Док је у Европи синагога била само посредник у јеврејској заједници, у Америци је постала заједница. Ово важи не само за већину имиграната из источне Европе, већ и за њихове претходнике.³⁴⁰

Јудаизам и хришћанство позивају се на традицију у свету који се брзо мења, па се људи окрећу њиховим трајним вредностима када размишљају о етничкој припадности и култури. У америчком свакодневном животу постоје религијске, етничке, културне разлике, као и разлике у систему вредности. Мали број чине *обични грађани*. Већина налази основу за лични идентитет и понашање у подкултурама као чаурама. Већина религиозних Американаца не мења своју верску припадност током живота, упркос великом броју других могућности.³⁴¹

У САД је 1850. године 16 % становништва било учлањено у неку цркву, 1860. године – 23 %, 1870. године – 18 %, 1961. године – 63,6 %, 1962. године – 63,4 %.³⁴² Истраживања из 1953. године показала су да 73 % Американаца активно припада некој цркви, а 1954. године број се повећао на 79 %. Религиозна пракса је редовна и не показује тенденцију пада као у Европи.³⁴³ Године 1957. спроведено је истраживање међу популацијом старосне структуре од 14 година и више. На постављено питање *Која је ваша религија?* – 96 % испитаника одговорило је да припадају некој религији, а само 3 % да немају религију, док се 1 % није изјаснио.³⁴⁴ У САД је 1981. године 83 % људи имало Бога за личност. У западној Европи једва

³³⁹ Исто, 199.

³⁴⁰ A. L. Epstein, *Ethnos and Identity – Three Studies in Ethnicity*, Cambridge 1978, 62.

³⁴¹ A. Mann, н. д., 309.

³⁴² Ђ. Šušnjić, *Moć i nemoć nauke u kritici religije*, časopis Kultura, br. 13–14, Beograd 1971, 66.

³⁴³ J. Jukić, н. д., 303.

³⁴⁴ M. M. Gordon, н. д., 173.

38 % људи схвата Бога као личност.³⁴⁵ Према истраживањима из 1953. године, 80 % Американаца изјавило је да верују да је Библија откривена реч Божија.³⁴⁶

Д. Х. Гит (D. H. Geath) упоређује одговоре младих Американаца из 1948. и 1968. године, који говоре о истој тенденцији: верује у Бога 1948. године – 79 %, 1968. године – 58 %; верује у живот после смрти 1948. године – 49 %, 1968. године – 34 %.³⁴⁷ У Америци долази до значајног напуштања традиционалних облика религијског понашања код младих и до опадања учествовања младих у вршењу верских обреда. Према једној процени из бројних истраживања у САД, проценат студената који редовно практикују неку религију креће се од 20 % до 49 %.³⁴⁸ Према Галуповој анкети црквено чланство има благо опадање (76 % 1947. године до 68 % 1991. године), али је веће него у Европи.³⁴⁹ Дешава се да неко постане *аутиоматски верник*, тј. да одлуком родитеља постане припадник неке конфесије и да услед опште атмосфере васпитања то формално и постане а да никада то суштински не доживи.³⁵⁰

У Америци је присутно повећање магије и окултизма, али и продор праве религиозности. Међу младим људима постоји метафизичка глад и тежња ка натприродном.³⁵¹ М. Јингер (M. Yinger) пише: *Добро је признавати да етничке религије суделују у „повраћању религији”, који је његово чинило друштво*.³⁵² Године 1977. најчешћи разлог за одлазак у цркву

³⁴⁵ J. Керкхофс, *Како је њобожња Европа*, Зборник текстова: Повратак светог?, Ниш 1994, 201.

³⁴⁶ S. Bruce, н. д., 109.

³⁴⁷ D. H. Geath, *Secularization and maturity of Religious Beliefs*, Journal of Religion and Health, New York 1969, 335–358.

³⁴⁸ S. Vrcan, *Savremeno pokoljenje mladih i religija*, časopis Kultura, br. 13–14, Beograd 1971, 101.

³⁴⁹ S. Bruce, н. дело, 129.

³⁵⁰ G. R. Tamarin, *O modalitetima verovanja*, Sociologija: časopis za društvene nauke, br. 3–4, Beograd 1961, 88.

³⁵¹ M. Glavurtić, *Religioznost 2000. godine*, časopis Kultura, br. 13–14, Beograd 1971, 145.

³⁵² S. Vrcan, н. д., 111.

³⁶⁴ Д. М. Калезић, н. д., 47.

једини, прави храм. Христос је био одговор на сваку религију, на сваку људску глад за Богом.³⁶⁵

Код првих хришћана верске заједнице или општине биле су мултифункционалне, тоталне, а не само верске заједнице. Задовољавале су бројне *свештовне* а не само верске потребе, што се може видети у *Делима апостолским*. Чланове хришћанске општине уједињавало је одређено верско уверење, одређени обреди и обичаји али и расподела економских добара према потребама. *Тоталност* се испољавала и у томе што су вршиле судску функцију, расправљале спорове својих чланова.³⁶⁶ Међутим, временом су хришћанске заједнице попримиле географске и друштвене обриси природних заједница. Изгубиле су властиту структуру, јер су сви чланови друштва били истовремено и хришћани.³⁶⁷

Стара изрека каже: *Unus christianus, nullus christianus*. Све хришћанске свете тајне су *тајне заједнице*. Хришћанско богослужење је, како каже св. Кипријан, заједничко богослужење *publica et communis oratio*. Према Г. Флоровском у Православној Цркви постоји још увек, као што је постојао вековима, јак социјални нагон. Рана Црква није била добровољно друштво основано у *религиозну* сврху. Свака локална заједница била је потпуно свесна своје припадности једној свеобухватној и васељенској целини. Црква је поимала саму себе као један независан друштвени поредак, као нову друштвену димензију. Први хришћани осећали су да су изван постојећег друштвеног поретка, за њих је Црква сама по себи била један *поредак*, једно вантериторијално *небеско насеље* на земљи. За св. Василија Великог, ако човек не живи у заједници, не може бити истински човечан.³⁶⁸ Према Ј. Зизјуласу, оно што нам даје идентитет који не умире, није наша природа, него

³⁶⁵ А. Шмеман, *За живој свешћи*, Београд 1979, 19.

³⁶⁶ V. Pavićević, н. д., 241.

³⁶⁷ Š. Bahtijarević, н. д., 16.

³⁶⁸ Г. Флоровски, *Хришћанство и култура*, Београд 1995, 35–37.

лични однос са Богом – идентитет из љубави и односа са другима, из заједнице.³⁶⁹

Хришћански свет се раздвојио на православље и римокатоличанство 1054. године. У 16. веку, одвајањем од Римокатоличке цркве, оформио се протестантизам. Православље тренутно представља четрнаест аутокефалних (самосталних) помесних цркава: Цариградска, Александријска, Антиохијска, Јерусалимска, Руска, Кипарска, Грузијска, Српска, Бугарска, Грчка, Румунска, Пољска, Чехословачка и Албанска, као и две аутономне, Финска и Јапанска црква. Васељенском, цариградском патријарху, припада првенство као *првом међу равнима*, али не и јурисдикција над осталим црквама. Помесне православне цркве имају заједничко вероучење и култ. Они су формулисани током седам Васељенских сабора које Источна Црква једино и признаје. Извори православног учења су Свето писмо и Свето предање. Библија и лична интерпретација верника нису довољни, као што је то случај у протестантизму, већ је нужен и критеријум предања.³⁷⁰

За разлику од западног схватања хришћанства, на Истоку је оно прихваћено пре свега као Црква. Црква (грч. *ἐκκλησία*) је реч која означава скуп, заједницу, сабор, сабрање, скупштину. Јевреји су то на грчком звали синагога, што би опет значило сабрање, а на јеврејском Kahal, што значи сабрање, скупштина.³⁷¹

Целокупни црквени живот био је израз заједништва, све оно што се тичало живота сваког човека као појединца нераскидиво је било повезано са другим члановима заједнице. Вера човека у Бога није била његова приватна ствар. Он је ту веру исповедао и изражавао пре свега у литургијској заједници. Сва славља у Цркви, као и жалости, били су израз читаве

³⁶⁹ Ј. Зизјулас, *Дојринос Кападокије хришћанској мисли*, Богословље 1–2, Београд 1988, 12.

³⁷⁰ Д. Б. Ђорђевић, Б. Ђуровић, *Секуларизација и православље: случај Срба*, Зборник текстова Повратак светог?, Ниш 1994, 220.

³⁷¹ Атанасије, владика, *Живо предање у Цркви – Руковети са Живе Господње*, Врњачка Бања – Требиње 1998, 82.

заједнице. Човек је био лично везан за литургијску заједницу из које је извирао и његов идентитет, тј. ко је он.³⁷²

Црква значи *Тело Христово*, на много места у Новом завету хришћанство се назива Црквом; Христове речи су: *Ти си Петар, и на овом камену сазидаћу Цркву своју* (Мт. 16, 18), а апостола Павла упућене Колошанима: *Он је љава тела, Цркве* (1, 18) и његовом ученику Тимотеју: *да знаш како се треба владају у дому Божијему, који је Црква Божија животи, стуб и тврђава истине* (1. Тим. 3, 15).³⁷³

Е. Хришћанство у Срба

В. Чајкановић вели да без познавања хришћанства ми не можемо разумети нашу историју, јер цела наша културна и политичка историја из времена старе државе има црквено-хришћанско обележје.³⁷⁴ Многи аутори примећују да је историја српског народа нераскидиво повезана са историјом Православне Цркве у Србији. Разматрајући српску етничку историју, Вук је нагласио да сви Срби говоре једним језиком, а да се по закону (религији), *дијеле на јроје*.³⁷⁵ У западним земљама језик је играо већу улогу у конституисању нација. Код нас је његово место заузела религија.³⁷⁶ У народним говорима веома широко се употребљава израз *српска вера* у значењу *српска народност*, *српство*, *Србин*.³⁷⁷

Покрштавање Срба започело је у 9. веку, а коначно формирање и осамостаљивање Православне Цркве у Србији

³⁷² Игњатије (Мидић), епископ, *Савремени свет и Православна Црква*, Сећање на будућност, Београд 1995, 143.

³⁷³ Ј. Влахов, митрополит, *Православна православно-хришћанска наука*, Београд 1998, 28.

³⁷⁴ R. Samardžić, *Pravoslavlje u savremenim političkim prilikama*, Zbornik tekstova Religija i društvo, Beograd 1988, 163.

³⁷⁵ В. Стеф. Карацић, *Скупљени граматички и љомички списи*, књ. 3, св. II, Београд 1896, 466.

³⁷⁶ Е. Ћирић, н. д., 79.

³⁷⁷ М. Павловић, *Српска вјера – Српски закон*, Зборник за друштвене науке, књ. 13–14, Матица српска, Нови Сад 1956, 283.

обавио је Свети Сава почетком 13. века (1219. године). Он је оставио снажан печат на православље у Срба, па се оно стога назива и *светосавље*. Православље је код Срба права народна религија, вели Ђ. Слијепчевић: *Особености српског православља почињу тамо где се ради о националном доживљају православља и о синџези између нашега народног духа и учења Цркве. Из сусрета Цркве са народном душом и из процеса њиховог међусобног прилагодњавања родило се оно што се може звати народном вером, а што је код нас, не без разлога, названо српском вером*.³⁷⁸

Према *теорији о две културе*, у једном народу увек се могу идентификовати два основна модела културе, водећа и подређена. Прва је култура друштвене и духовне елите, а под подређеном подразумева се култура народних маса. У случају Срба *народна религија*, тј. религија народних маса формирала се у сеоској средини. Са примањем хришћанства, многа ранија схватања су нестала а нека су добила ново значење. Д. Бандић сматра да је до формирања народне религије Срба дошло на размеђу паганске и хришћанске традиције.³⁷⁹

У вези са схватањем да Срби са напуштањем православне вере губе и свој национални идентитет постоје углавном два става. Према једном они који нису православни, нису ни Срби, а у складу са другим Срби су сви који се тако осећају, без обзира на веру.³⁸⁰ По Ј. Цвијићу, Срби су се асимиловали и тамо где нису имали своју цркву и своје свештенство.³⁸¹ Код Срба прихватање друге вере био је пресудан корак ка етничком отуђењу.³⁸² Одржавање Срба у православљу одржавало их је и национално.³⁸³ Национална припадност се одређивала

³⁷⁸ Д. Б. Ђорђевић, Б. Ђуровић, н. д., 220.

³⁷⁹ Д. Бандић, *Народна религија Срба у 100 година*, Београд 1991, 10–12.

³⁸⁰ П. Милосављевић, *Српски национални програм и верско питање*, Хришћанска мисао, бр. 4–6, Београд 1994, 45–47.

³⁸¹ Ј. Цвијић, н. д., 185.

³⁸² Б. Јовановић, *Срби у кључу националне карактерологије*, у: Карактерологија Срба, Београд 1992, 22.

³⁸³ М. Барјактаровић, н. д., 78.

по вери и цркви и тек је Доситеј Обрадовић код Срба поставио начело припадања *језик – род*.³⁸⁴ У писму црногорских главара Млетачком сенату 1722. стоји: *Ми смо хвалећи Боја цвијећ вјере и оћ закона љравоћа љрчаскоја, а језика и славнао јунашћва српскоја*.³⁸⁵ Средином 19. века Православна Црква на територији Хрватске скоро увек је изједначавана са српском нацијом.³⁸⁶ У крајевима у којима су заједно живели Срби, Хрвати и Муслимани, у условима велике антрополошке и етничке блискости и заједничког језика, раширена је тенденција идентификовања религиозно-црквене и националне припадности.³⁸⁷ По старој традицији, Српска Црква изједначавајући се са народном државом, вековима је била *духовна сјојница народа*.³⁸⁸ У доба турске владавине Православна Црква била је једина дозвољена организација у Срба. Њој је додељена улога извршавања задатака који су иначе изразито световне природе.³⁸⁹ Политички и етнички обележена, Црква је после турских освајања чувала и преносила средњовековну државну и политичку традицију, која је остала битан елемент етничке свести код Срба.³⁹⁰ Дакле, под отоманском влашћу у Србији, и на целом Балкану, Православна Црква допринела је очувању колективног идентитета хришћанских поданика. Међутим, разлика је била првенствено верска, а не национална, јер је разликовала православну *рају* од муслиманских освајача.³⁹¹

³⁸⁴ N. Dugandžija, н. д., 156.

³⁸⁵ Исто, 160.

³⁸⁶ В. Ђ. Крстић, *Прилој истојорији СПЦ у Хрвајској (1849–1860)*, Catena Mundi I, Београд 1992, 732.

³⁸⁷ N. Dugandžija, н. д., 164.

³⁸⁸ Д. Ђорђевић, *Дојринос српских мѣрација изграђњи Србије 19. века*, Catena Mundi I, Београд 1992, 589.

³⁸⁹ N. Dugandžija, н. д., 259.

³⁹⁰ P. Vlahović, *Postanak i razvoj srpske nacije (etnološki pristup)*, u: *Nastanak i razvitak srpske nacije (Neki metodološko-teorijski problemi u izučavanju nastanka i razvitka srpske nacije)*, Marksistički centar СК SK Srbije, Београд 1978, 103.

³⁹¹ P. Kitromilides, *Orthodoxy and Nationalism, Ethnicity*, edited by J. Hutchinson and A. D. Smith, Oxford 1996, 203.

А. Шмеман пишући о националним препородима православних народа примећује да је национално ослобођење ослободило Цркве ових земаља од турског ропства али не и од наслеђа тог ропства – националне нетрпеливости и осиног самопотврђивања, потчињавања Цркве држави и потпуног стапања са њом. Дошло је до нестајања монаштва, претварања свештенства у државно чиновништво, богословља у професионалну и примењену науку за пастире или у уску специјалност, опадања нивоа богослужења (које се претворило или у *џарагу* или у *ошљавање службе* према неразумљивим књигама) и потпуног подржављења црквене свести.³⁹²

Осим православних, данас постоје Срби римокатолици, муслимани, протестанти, припадници различитих далекоисточних секти, јудаизма, сатанисти, атеисти и остали. Што се тиче културе Срба, она се, поред православне, ослања и на традицију засновану на народном стваралаштву.

Пре светосавске православне архиепископије у Жичи, постојао је римокатолички надбискуп барски, са титулом *primas Serbiae*.³⁹³ Срба римокатоличке вере било је у великом броју у Далмацији, највише у Дубровнику и у околини дубровачкој. Било их је, мада у мањем броју, у Херцеговини и у Босни. Дум Иван Стојановић (1829–1900) поручивао је народу дубровачкоме: *Србин си љо роду и љо обичајима; у српсћву љи је једини сћас; вјера љи ни најмање не љријечи да будеш Србин*.³⁹⁴ Макарско приморје било је српско и живело као српска неретванска област у склопу немањћке државе још пре примања хришћанства. Неретванска област позната је под именом Паганије, а њено становништво Фарлати назива *gens Serbica, ferox immitis* (племе српско, свирепо и немилостиво). Фрањевац отац Анте Лулић из Макарске, у своме *Sompendi istorico-cronologico di Macarscae del suolittoraleossia Primorje* пише да су око 872. године сви они Срби који су

³⁹² А. Шмеман, *Национални љрејороди љправославних народа мимо љправославља*, Хришћанска мисао, бр. 4–6, Београд 1994, 10.

³⁹³ Д. Недељковић, *Дијасћора и ошљибина*, Београд 1994, 193.

³⁹⁴ Ј. Бакотић, *Срби католици*, Catena Mundi I, Београд 1992, 304.

настѧњени у макарском Приморју и у њејовим варошима ѧа и на обалама Неретве, ѧримали хришћанску веру и да су их крстили калуђери ѧослани из Цариграда. У околини Дубровника и данас се у многим католичким породицама слави крсна слава, а црквени барјаци су им исти као код православних.³⁹⁵ И у Калифорнији је било Срба римокатоличке вере. Тако према подацима из матичних књига крштених Лосанђелеске парохје у Сан Габријелу, у случају три брачна пара супруга је Српкиња римокатоличке вере.

Постоје различита схватања о нацији као домену црквеног деловања и односа Цркве и нације. Интересантно је навести схватање једног савременог православног теолога, који каже да је *ѧосмајрање ѧравославља и ѧравославној схваћанја односа Цркве и нације кроз ѧризму ѧојма нације рођеној у Француској револуцији било ѧприхваћено, честѧо без кришћичности, и на Истѧоку и на Западу. Такво схватање и појмовно одређење нације извршило је велики утицај на формирање националне свести појединих православних народа, као и на формирање и једне другачије свести о односу религије и нације, и то на штету васељенског самосазнања Цркве. Савремени назив Цркве у Србији, у коме национална припадност долази на прво – место – Српска Православна Црква, уведен је тек после стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1920. године. До Првог светског рата у Кнежевини Србији, она се називала: Православна Црква у Србији, а у Црној Гори: Православна Црква у Црној Гори. У крајевима Аустроугарске имала је назив по седишту митрополије – Карловачка митрополија. Сусрет религије и нације пре и после Првог светског рата и активно учествовање Цркве у политичким збивањима и ослободилачким ратовима утицало је на извесно *сужавање црквене свесѧи* и довело до тенденције ѧеног *ѧонсијовевћивања са националном свесћу*. Међутим, овакво стање није критеријум православног схватања односа Цркве и нације,*

³⁹⁵ Л. Бакотић, н. д., 305.

нити се на основу њега може просуђивати о положају нације у Православној Цркви и православној теологији.³⁹⁶

Данашњи резултати научноистраживачког рада о *односу цркве и нације* слажу се да се конфесионалне разлике саме по себи не морају поклапати са линијом одвајања једне националне људске заједнице од друге (нпр. немачка нација, Албанци, Македонци). По православном схватању однос Цркве и државе је одређен начелом да *нема сѧалних ѧравила ѧо којима би се односи између цркве и државе увек и у свим ѧриликама реѧулисали*.³⁹⁷ Руски религиозни филозоф М. Тарејев вели да не постоји хришћански народ, држава, чак ни породица, већ појединац.³⁹⁸

Ж. О дијаспори

Хришћани живе у јелинским и варварским ѧрадовима, како је коме ѧало у гео, и у своме одевању и храни и осѧалом живоју слеђују месним (=локалним) обичајима, али ѧројављују задивљујуће и заистѧа чудесно сѧање живоѧа (и влегања) своја.³⁹⁹

Дијаспора је један од најсложенијих проблема читавог Православља.⁴⁰⁰ Организационо је везана за националне патријаршије своје матичне земље. Претежно су то филијале националних цркава: грчке, руске, бугарске, српске, украјинске, албанске, итд.⁴⁰¹ У Америци су православни бројнији од епископалаца, те све више губе свој првобитни *досељенички* карактер, добијајући карактер *домаћеј* хришћанства. То потврђује и оснивање аутокефалне Православне Цркве Америке,

³⁹⁶ R. Samardžić, н. д., 172.

³⁹⁷ Исто, 171–173.

³⁹⁸ В. Јеротић, н. д., 202.

³⁹⁹ Атанасије, епископ, н. д., 415.

⁴⁰⁰ Атанасије (Јевтић), *Зајрљај свештова – есеји о човеку и Цркви*, Србиње 1996, 153.

⁴⁰¹ R. Samardžić, н. д., 168.

без националних или етничких обележја, са седиштем у Њу-јорку, која се 1970. године одвојила од руске митрополије.⁴⁰²

А. Шмеман је запазио да, културолошки посматрано, како дијаспора, тако и целокупна Православна Црква, данас живи на Западу, изложена западном начину живота, као и западном виђењу и искуству света.⁴⁰³

Основни принцип организације древне Цркве Истока био је географски, дакле не национални и државни, већ просторни. Када се у последњих пар векова каже *ѿмесна Црква*, под тим се обично подразумева *национална Црква*. У древној Цркви то је значило Цркву једног места – града, области, земље, без обзира на нацију или расу верних који живе у том месту.⁴⁰⁴ Према канонима древне Цркве, *у једном граду не моју биѿи два еѿискоѿа*, него само један који је био епископ свих верника тога града, без обзира на етнички и други састав.⁴⁰⁵

У дијаспори су парохије настајале тако што би се група досељеника сакупила и позвала свештеника из *сѿѿаре земље*. Уместо једне епархије у сваком месту, на челу са једним епископом, дошло је до умножавања паралелних јурисдикција, са по неколико епископа у истом граду.⁴⁰⁶ На тај начин свака Православна Црква има претензије на *васељенску јурисдикцију* над својим верницима по свету на основу њихове *националне ѿприѿадносѿи*.⁴⁰⁷ Како упозорава један савремени српски теолог, постојеће аутокефалне Цркве заступају *националне вере, националне Цркве*, и тиме се Црква одриче своје универзалне мисије и свог идентитета.⁴⁰⁸ Политичке и друштвене околности определиле су позицију православне дијаспоре,

⁴⁰² А. Шмеман, н. д., 243.

⁴⁰³ А. Шмеман, *Православље на Заѿпаду – Црква, свейѿ, мисиѿа*, Цетиње 1997, 244.

⁴⁰⁴ Атанасије (Јевтић), н. д., 154.

⁴⁰⁵ Исто, 155.

⁴⁰⁶ Т. Вер (епископ Диоклеје Калист), *Православна црква*, Београд 2001, 170.

⁴⁰⁷ Атанасије (Јевтић), н. д., 158.

⁴⁰⁸ Исто, 159.

са сложеним односом црквених организација, које су, иако филијале својих *мѿѿѿера-црква*, у великој мери ван домашња ја политике својих матичних земаља.⁴⁰⁹

Поред етничких подела у Цркви, и унутар самих националних група постоји низ цепања. Примера ради, руска дијаспора подељена је на четири главне јурисдикције, а то су: Московска патријаршија, Руска Православна Црква ван Русије, Руска православна архиепископија за Западну Европу, Руска Православна грчко – католичка Црква у Америци.⁴¹⁰

Данас у православној дијаспори постоји низ црквено-политичких, црквено-правних и културно-националних проблема. Постоји тенденција да се Православље у дијаспори организационо уједини у једну Православну Цркву по критеријуму државне припадности. Нека истраживања православне дијаспоре упозоравају да је мисионарење Православне Цркве по свету данас готово незнатно у поређењу са мисионарењем римокатолика и протестаната. Истовремено, у последње време Запад се све више интересује за Православље.⁴¹¹

*Мисионарење СПЦ у Америци уѿлавном је више национално неѿо црквено. Оно је уѿѿвари наѿи заѿаѿѿак сконѿенѿрисан на наѿе људе, јер ми о мисионарењу ван наѿе цркве нисмо моѿли ни да мислимо. Сва наѿа акѿивносѿи уназад за 50 и више ѿгодина је сконѿенѿрисана да сачувамо Срѿѿѿѿво и Православље.*⁴¹²

М. Павловић констатује да православна вера одваја Србе у дијаспори од већинског римокатоличког или протестантског становништва и на тај начин испуњава и означавајућу и диференцирајућу функцију, те је можемо сматрати симболом њиховог идентитета. Српска православна вера је симбол заједништва, али, схваћена као *национална* религија она им у Америци омогућава и етничку идентификацију. У религиозној

⁴⁰⁹ R. Samardžić, н. д., 167.

⁴¹⁰ Т. Вер (епископ Диоклеје Калист), н. д., 171.

⁴¹¹ Исто, 168.

⁴¹² *Православље, верске новине архиеѿискоѿије беоѿрадско-карловачке*, година I, бр. 6, Београд, 1. јул 1967, 3.

практи Срба у дијаспори јавља се опадање религиозности и модификација обичаја, а с друге стране етнизација религијске баштине и религизација културне баштине. Дакле, долази до поистовећивања религијске и етничке припадности, затим схватање религије као само једног од елемената културне баштине, и негирања религиозне и етничке повезаности.⁴¹³

Један број православца сматра да православни треба да живе на Западу без додира са западном културом. Да би то остварили, одбацују западну културу, а стварају вештачка острва грчке, руске или било које друге православне културе. Такав однос доводи до потпуне капитулације пред Западом, а Православље претвара у секту.⁴¹⁴

*СПЦ ујућује свима исељеницима и свима на сѣарим оѣњиниѣима ову истју и значајну ѣоруку: Не заборавиѣе чији сѣе.*⁴¹⁵

V. О СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ У АМЕРИЦИ

Ко ѣог је закона Грчкоѣа или истѣочноѣа онај се макар ѣгје сѣановао неѣе одреѣи Срѣскоѣа имена...

Вук⁴¹⁶

A. Оснивање првих парохија

Процењују се да данас има око три милиона православних верника у око 2000 парохија и мисија широм САД, Канаде и Мексика.⁴¹⁷

Православни су присутни на северноамеричком континенту од средине 18. века.⁴¹⁸ Први православни мисионари, руски монаси, дошли су на Аљаску 1794. године. Преко њихове проповеди на хиљаде становника Аљаске примило је православу веру. Средином 19. века са доласком православних имиграната (Руса, Грка, Украјинаца, Срба и др.) православље је почело да се шири по северноамеричком континенту. Куповином Аљаске и Алеутских острва САД од Русије 1867. и преносом руског епископског седишта из Сутке у Сан Франциско, дошло је до непосредног контакта Епископалне Цркве САД са Црквом Русије, када се значајан број англиканаца населио у Калифорнији (у периоду *злајне ѣрознице*).⁴¹⁹ До почетка 20. века православне парохије су се налазиле у већини

⁴¹³ М. Павловић, *Релиѣјска и еѣничка ѣприадности*, ГЕИ САНУ, књ. XLVI, Београд 1997, 103–105.

⁴¹⁴ А. Шмеман, н. д., 245.

⁴¹⁵ Герман, патријарх, *Полиѣика*, Београд 1990, бр. 27389, 7. јануар, у: *Велика сеоба*, приредио Љ. Андрић, поводом 300-годишњице Велике сеобе Срба, Београд 1991, 502.

⁴¹⁶ В. Стеф. Карацић, н. д., 647–648.

⁴¹⁷ Blis: Божѣјни додатак, 6–7. 1. 2002, 4.

⁴¹⁸ Т. Вер (епископ Диоклеје Калист), н. д., 168.

⁴¹⁹ Г. Флоровски, н. д., 155.

великих градова у САД.⁴²⁰ Новонасељени Срби одлазили су на богослужења у најближе православне храмове.⁴²¹ Заједно са Грцима и Сиријцима формирали су у Њу Орлеансу 1841. године грчку парохију, а иселјеници у Сан Франциску са Грцима и Русима грчко-руско-словенску.⁴²²

*Срба има више нејо групој Православној народа у Северној Америци. Они живе у парохијама и подјомажу својим новцем свештјенство и свјетје храмове руских, грчких, сир-арабских, англиканских... Срби иако су донекле рационалистични, ојетј јесу у дубини душе њобожни и љубе свјето Православље и с њиме срјство.*⁴²³

Словенство и сличност језика учинили су да су се Срби за своје верске и црквене потребе углавном обраћали руским свештеницима. Српски свештеници који су долазили из Европе различито су се односили према руској јурисдикцији. Неки су је одмах признавали а неки не.⁴²⁴

Црква је у Америци у односу на српске емигранте имала исту улогу коју је вршила у ропству под Турцима. Чувала је од однарођивања, заборављања матерњег језика, вере, обичаја, историје и народне културе. У Америци школе на страном језику законом су допуштене једино ако су конфесионалне, ако имају верски карактер.⁴²⁵

Владика Николај Велимировић је 1921. године забележио да прва иницијатива за организовање Српске Цркве у Америци припада народу. *Срби у Америци изванредно су ња-ириоиични. Паириоиизам је њако моћно осећање код њих,*

⁴²⁰ Сјоменица њедесетјодитињце од оснивања њрвој срјској савеза – Срјској ѡправославној савеза „Србобрана” 1901–1951, Питсбург 1951, 51.

⁴²¹ Сава, епископ Шумадијски, *Истјорија Срјске Православне Цркве у Америци и Канади 1891–1941*, Каленић/Крагујевац 1994, 338.

⁴²² Исто, 13.

⁴²³ Исто, 59.

⁴²⁴ Сјоменица њедесетјодитињце од оснивања њрвој срјској савеза – Срјској ѡправославној савеза „Србобрана” 1901–1951, Питсбург 1951, 52.

⁴²⁵ Р. Калабић, *Срјска емијрација*, Београд – Њујорк 1995, 23.

да му је чак и релијја ѡојчињена. „Добар Србин”, ѡо је нај-већа ѡохвала за њих. Он је то објашњавао чињеницом да су у том периоду наши иселјеници били претежно сељаци – *они нису мојли са ѡушшјањем своје домовине да ѡустије све оне душевне особине, које су ѡонели из домовине. Живећи у ѡој изолованостји, у вечијој чежњи за домовином, идеализираној збој удаљеностји и ѡешкој радничкој живојта, ѡриродно је да су желели да имају своја свештјеника, духовној вођу и ѡумача домовинских идеала.*⁴²⁶

Пре оснивања својих црквено-школских општина, почевши од 1874. године, Срби су оснивали, често заједно са Хрватима, добротворна друштва за помоћ у невољама и несрећама у случају озледе при раду, болести или смрти. Та многобројна друштва сјединили су у два савеза, а потом у јединствен *Срјски народни савез* са седиштем у Питсбургу. Поред ових друштава, Срби су оснивали за омладину *Соколску орјанизацију*, тамбурашке оркестре и клубове за младе. Подизали су цркве и школе, покретали месне листове, организовали хорова и женске добротворне организације, отвара-ли своја гробља. Издржавали су се од својих скромних надница и помагали своје у старом крају.⁴²⁷

Српске Православне *црквено-школске ојштинне* су по свом настанку најстарије црквене јединице у СПЦ у Америци и Канади. Оне су обухватале једно или више места у којим су живели Срби. Није их основао епископ, јер га није било. Оне су старије и од парохија и од епархије. Организатори ових општина били су наши верници, а организовали су их по *сја-рокрајском* начину. Назвали су их црквено-школске општине (ЦШО), јер су у крајевима одакле су дошли поред њихових цркава биле *Срјске Православне вероисјоведне школе*.⁴²⁸ Многи од њих дошли су у Америку сасвим млади и нису имали искуство у управљању животом црквене општине у старом крају. Приступајући оснивању ЦШО у Америци, ослањали су

⁴²⁶ Исто, 318.

⁴²⁷ Сава, епископ Шумадијски, н. д., 16.

⁴²⁸ Исто, 316.

се на оне који су нешто знали о уређењу ЦШО у старом крају, у коме је на снази био *Превизињи краљевски рескрипцији*, који је донео много зла СПЦ у Карловачкој митрополији а који са учењем Православне Цркве и њеним канонским правом није имао никакве везе. Иако без знања, они су из љубави према својој Цркви приступали организовању првих црквених општина како су знали и умели.⁴²⁹

Српске православне ЦШО радиле су скоро свака за себе. Неке су водиле своје чартере као независне ма од чије епископске власти, неке су их водиле, по типу руских црквених општина, неке их никако нису ни водиле већ су се управљале по својим правилима која су сваке годишње скупштине допуњавале и мењале. Било је случајева да се изгубе или нестану матичне књиге, или их свештеници однесу са собом, или их појединци у парохији држе и не дају својој црквеној управи.⁴³⁰ За солидну организацију верског живота Срба у Северној Америци недостајало је много услова. У првом реду образованих свештеника.⁴³¹

У местима у којима је живело доста Срба а није било ни српског свештеника ни храма, осећао се велики утицај секташа. Наши исељеници били су задржали *домовински обичај* да иду у цркву о већим празницима. Многи се нису причешћивали десет, а неки ни двадесет година.⁴³²

Управе новооснованих црквених општина бринуле су да имају свог сталног свештеника. Прве свештенике доводили су из свог ужег старог краја. Међутим, током тридесет година постојања Српске Цркве у Америци свештеници су из старог краја долазили у Америку без канонског отпуста и без икаквих докумената. Сви су понели са собом антиминос, и то је био једини документ да су заиста свештеници.⁴³³

⁴²⁹ Исто, 67.

⁴³⁰ *Споменица педесетогодишњице од оснивања првој српској савеза – Српској православној савеза „Србобрана” 1901–1951*, Питсбург 1951, 54.

⁴³¹ Р. Калабић, н. д., 29.

⁴³² Сава, епископ Шумадијски, н. д., 132.

⁴³³ Исто, 58–66.

Већина парохијана потицала је из крајева у којима су парохијски свештеници бирани од стране народа, па су и у Америци упражњене парохије допуњаване путем *најпјечаја*. Надлежни епископ би их потом потврђивао. Дешавало се да изабрани парох не издржи на својој новој парохији ни шест месеци. Наши свештеници остављали су домовину из различитих побуда. Како вели владика Сава, сви ти мотиви били су више или мање ниже моралне вредности.⁴³⁴ Било је Срба који су се образовали завршавајући курсеве у руским парохијским школама. Од православних свештеничких кандидата руски епископи тражили су таксу од 200 до 300 долара.⁴³⁵ По рукоположењу слали су их на разне парохије.⁴³⁶

У Протоколу крштених СПЦ Св. Саве у Лос Анђелесу пронашла сам следећи запис: *Примјетба: Нејисмени Милосављевић, њосиљављени свештеником за новце од стиране незаконитиој епископа у Руској цркви украинца Немоловској (осуђеној by American Criminal Court, etc.), незна зашто није нашао књије у овој парохији, не зна ни што је његов положај, не зна разлику међу оштинском, Парохијом, Мисијом, Друштвом у L. Angeles Јединство, etc., и иначе овај Милосављевић не зна да он нема права да овде бележи своју примјетбу*. У потпису: *Севасијан Дабовић, 1. јануар 1924. године*.

Према канонима Шестог васељенског сабора, члан 22, уређено је да они који су рукоположени за новац, било да су епископи или у било ком степену клира, а не по испитивању и по начину живота, *зайоведамо да се збаце, иакође и они који су их рукоположили*.⁴³⁷

⁴³⁴ Исто, 134–235.

⁴³⁵ В. Гречић, *Савремена кретања српској исељеништва у САД*, Међународни проблеми, Институт за међународну политику и привреду, 3–4, Београд 1982, 479.

⁴³⁶ *Споменица педесетогодишњице од оснивања првој српској савеза – Српској православној савеза „Србобрана” 1901–1951*, Питсбург 1951, 51.

⁴³⁷ Р. В. Поповић, *Одабрана документи васељенских сабора*, друго исправљено и допуњено издање, Србиње – Београд – Ваљево 1987, 103.

Православној Цркви у Тенфалају ишколовао је неколико Срба за свештенике.⁴⁴⁷

Током првих педесет година организованог живота СПЦ у Америци и Канади, од 1891. до 1941. године, основано је укупно 48 ЦШО и то у Америци 46, а у Канади 2. Неке од ЦШО промениле су у међувремену своје називе, јер је дошло до подизања нових храмова у оближњим местима. Првобитни храмови сачувани су у петнаест ЦШО, а све остале општине подигле су нове храмове.⁴⁴⁸ Богослужења су вршена у парохијским храмовима, зиданим или купљеним, а тамо где их није било, у приватним кућама.⁴⁴⁹

У овим црквеним општинама служили су свештеници и јеромонаси у функцији пароха. За изградњу цркава сакупљани су прилози, а служила су и средства која су сабирана неком врстом трговине која се звала *колекџа*. Најстарије црквено здање подигнуто је у Стилтону (Пенсилванија) 1903. године. Приликом *колекџовања* које је трајало годинама често је долазило до проневере новца. Путни трошкови сакупљача били су већи од прикупљених прилога. Такви колектори су обично потом куповали неки *салун*. Овим послом за српске цркве професионално су се бавиле и особе других вероисповести. Парохијани нису били стално насељени у одређеном месту па су и црквене општине *живоћариле од данас до сутра*. Вредност имања српских цркава у Америци на почетку првог светског рата износила је отприлике 30000 долара, али са дугом од 20000 долара.⁴⁵⁰ Ожењени свештеници су оспоравали калуђерима да могу обављати црквене обреде, тврдећи да треба да живе у келијама. Монаха је у САД било више него свештеника. За друштвени рад и борбу међу савезима били су много погоднији него пароси. За мирске свештенике рукополагана су разна лица, без одређеног критеријума. Свештеници су постали: један колар, неки берберин, два штампара и

⁴⁴⁷ Р. Калабић, н. д., 31.

⁴⁴⁸ Сава, епископ Шумадијски, н. д., 335.

⁴⁴⁹ Исто, 61.

⁴⁵⁰ М. Јевтић, н. д., 25.

два радника из *Фордове* фабрике аутомобила. Један чак није формално био ни рукоположен, него се оженио, пустио браду, па је у једној парохији у Охају са црквеног амвона држао беседе о социјализму и сличним темама. Знајући да Православна Црква код Срба има национални карактер, Аустро-Угарска је преко агената настојала да надзире српско свештенство, а тиме и Србе у Новом свету. Године 1906. она је преко свештеника Паје Радосављевића покушала да Српску Цркву у Америци стави под јурисдикцију патријаршије у Сремским Карловцима. У вези с избором свештеника постојале су три могућности: или да свештенике бира Карловачка патријаршија, или да их бирају и отпуштају саме црквене општине, или да их именује и поставља *Руска црквена мисија* у САД.⁴⁵¹ За мисију је међу Србима радио архимандрит Севастијан (Дабовић), примајући од ње и плату. Паја Радосављевић је у Питсбургу сазвао својеврсни црквени *сабор*, на коме је изгласана резолуција да се српске цркве у Америци подвргавају надлежности патријаршије у Сремским Карловцима. Он је истицао да Србија и Црна Гора мало пажње посвећују својој браћи у далеком свету, а у томе је било доста истине.⁴⁵²

У доба друге конвенције савеза *Србобран* у Стилтону, 1906. године, Радосављевић је тврдио да је савез дужан да штити српско православље. Тражио је да се супротстави припајању Руској мисији, међутим та замисао је ипак пропала. Пају Радосављевића су нападали српски листови у САД као експонента црно-жуте монархије. Свештеник Јован Крајновић био му је десна рука у превозињу црквене организације на карловачки колосек. Крајновић је чак увео молитву за цара Фрању Јосифа за време богослужења.⁴⁵³

У првој половини 1908. године настали су спорови и у самој Карловачкој патријаршији. Владика Змејановић био је спречен да путује у Америку. Видећи да ништа није остварио, Радосављевић је скинуо мантију и пошао у Њујорк да

⁴⁵¹ Исто, 22, 26.

⁴⁵² В. Нrabak, н. д., 170.

⁴⁵³ М. Јевтић, н. д., 27–29.

студира експерименталну педагогију. Почетком 1912. године Михаило Пупин је израдио код добротворке Х. Х. Џенкинс да оснује Црквено-просветни фонд од 16000 долара, с тим да се пре тога организује мисионарски рад међу српским досељеницима. На Пупинову иницијативу 8–10 мисионара деловало је у верском и национално-просветном смислу. Они су селећи се из места у место *поучавали народ на амерички начин живота, против прекомерне јела и пића, против коцке и лошег друштва, а за неговоње српске заветне мисли ослобођења и уједињења Српства*. Настали Балкански ратови омели су ту кампању. Сабор свештеника у Чикагу 1912. године једногласно је решио да СПЦ у САД потпадне под надлежност цркве у Србији. Те закључке потврдио је и руски епископ Александар. Митрополит у Београду није прихватио понуђену јурисдикцију, него је препоручио свештеницима да се нагоде с руским архиепископом у Америци. У току Првог светског рата у САД је било око 25 српских свештеника и калуђера. Црквене општине су плаћале паросима просечно по 80 долара месечно, уз стан у црквеном дому. Свештеници су имали и ванредних прихода.⁴⁵⁴

Пошто су се ствари у мисији одвијале мимо њега, архимандрит Севастијан се одлучио на оставку. Руски синод 1910. разрешио га је дужности начелника српске мисије. Писао је: *Три дужности, хришћанска, ђакоитска и народносрпска, налажу на ме три њих обавезне услове и одговорности*. Почетком балканских ратова (1912. године) Севастијан (Дабовић) је био међу првим добровољцима из Америке и Канаде који су одлазили у Србију. Служио је у српској војсци као свештеник. Током Првог светског рата по Америци је скупљао прилоге за српску војску и народ у отаџбини.⁴⁵⁵

Српска црква у САД ни 1910–1911. године није била организована као јединствена установа.⁴⁵⁶ Године 1910. било је 19 организованих парохија. Наши свештеници путовали су

⁴⁵⁴ В. Hrabak, н. д., 171.

⁴⁵⁵ Р. Калабић, н. д., 31.

⁴⁵⁶ В. Hrabak, н. д., 168.

од места до места и крштавали, венчавали. Према казивању једне испитанице друге генерације, рођене 1912. у околини Питсбурга, у њиховом месту у близини није било православне цркве. Мајка их је слала недељом у баптистичку цркву, са уверењем да је *боље и та неја ниједна*, јер тамо могу да буду са *добрим народом*. Када је испитаница напунила 14–15 година тражила је од мајке да јој купи белу хаљину за крштење. На то је добила следећи одговор: *Обе ноје ћу да ти пребацим! Какво крштење?! Па ти си већ крштена!* Није знала да је доста година пре српски православни свештеник дошао из другог града и крстио сву децу у овој породици.

Епархије и епископа није било, те су ову ситуацију злоупотребљавали несавесни свештеници, због којих је овај период од 25 година и назван *доба раскојасаности*, што је изражено геслом *народ хоће епархију, а неки ђојови анархију*.⁴⁵⁷

Црквено-школске општине, поједини свештеници и наши верници из Америке, обраћали су се 25 година поглавима српских православних покрајинских цркава у старом крају са молбом да се за њих оснује епархија и постави епископ, епархијски или викарни. Руска Православна Црква Србима је послала 1919. године синђела Мардарија (Ускоковића).⁴⁵⁸

Б. Оснивање Америчко-канадске епархије

Владика жички Николај (Велимировић) борио је у Америци 1921. године. Обишао је све парохије које су тада постојале. Епархија америчко-канадска основана је те, 1921. године, са невеликим бројем парохија. Најпре је епархија била у надлежности патријарха Димитрија, а администратор је био владика жички Николај. Пет година касније, 1926. године, изабран је први епископ, владика Мардарије (Ускоковић). Владика Николај је сматрао да српски епископ треба да буде

⁴⁵⁷ Сава, епископ Шумадијски, н. д., 122.

⁴⁵⁸ Исто, 237; *Споменица десетогодишнице од оснивања првој српској савеза – Српској православној савеза „Србобрана” 1901–1951*, Питсбург 1951, 59.

или у Чикагу или у Сан Франциску – далеко од свих партијских трзавица, којих је највише било на истоку Америке.⁴⁵⁹ По постављењу владике Мардарија, свештенички чин се више није могао добити без претходне школске спреме.⁴⁶⁰

За време управе епископа Мардарија постављена је основа за организацију епархије америчко-канадске. На Црквено-народном сабору у Чикагу 1927. године донет је први устав за ову епархију (измењен и допуњен 1931. и 1938. године). Наредне године био је потврђен од Светог архијерејског сабора у Београду.⁴⁶¹ Кључни проблем у уставима донетим у СПЦ у Америци је *место лаика у Цркви*. Ти устави у Православној Цркви стварају две врсте тела: *црквено-јерархијска* и *црквено-самоуправна* и на тај начин раздвајају епископа и *ејархијска шела*, *црквено(школске) ојшћине* и *парохије*. Ова подела је из дијаспоре ушла и у СПЦ. Из угла црквених каноно подела на *чланове црквене ојшћине* и *парохијане* нема никакав смисао, као и *најмљивање* (конкурсом) и *ојшћушање* пароха, или тзв. *стјални* и *привремени* пароси итд. То доводи до сукоба између архијереја и *ејархијских шела*, и пароха и *самоуправне црквене ојшћине*.⁴⁶²

Простор који је покривала епархија био је огроман те епископу Мардарију физички није било могуће да организује све парохије и ЦШО.⁴⁶³ У парохијама су Срби и Црногорци живели заједно. Међутим, у првој половини 1923. године у Америку је из Италије допутовао јеромонах Никодим (Јањушевић), зеленаш. Он је покушао да у Америци створи Црногорску Православну Цркву. Православни грчки архиепископ Александар (Родостул) произвео га је у Њујорку у чин архимандрита. Био је у служби у самозваном комитету

⁴⁵⁹ Н. Велимировић, н. д., 333.

⁴⁶⁰ В. Гречић, н. д., 479.

⁴⁶¹ С. Спасовић, *Историја СПЦ у Америци и Канади 1941–1991*, Београд 1997, 196.

⁴⁶² Атанасије (Јевтић), н. д., 164.

⁴⁶³ С. Спасовић, н. д., 196.

неког Петровића у Њујорку који је пропагирао сепаратну Црну Гору.⁴⁶⁴

После смрти епископа Мардарија, 1935. године наследили су га за кратко време епископи Иринеј и Дамаскин, да би 1939. био постављен епископ Дионисије (Миливојевић), викарни епископ патријарха Гаврила. Он је преместио седиште епархије из Чикага у манастир св. Саве у Либертивил.⁴⁶⁵

Епархија је наставила да живи и да се развија, а бројчано је ојачала приливом нових емиграната после Другог светског рата. Са њима су дошли и свештеници који су такође морали да избегну из тада новостворене Југославије.⁴⁶⁶

Епископ Динисије покренуо је 1942. године питање богословије и школовања свештеника. Први кандидати уписани су 1945. године, у манастиру светог Саве у Либертвилу.⁴⁶⁷ Доласком бројних свештеника из Србије после Другог светског рата та школа је затворена после прве генерације одшколованих ђака.

В. Период раскола

Реорганизација СПЦ је извршена 1963. године и од тадашње једне епархије створене су три. Пошто је седиште првобитне епархије било у Либертивилу, она је претворена у централну, а додате су јој две нове епархије – Западноамеричка и Источноамеричка и Канадска.⁴⁶⁸

Године 1963. дошло је до раскола у СПЦ у Америци. Неки сматрају да је тај раскол био црквено-канонске, а други пак национално-политичке природе. Иако су обе фракције биле антикомунистички оријентисане, Српска Црква у Америци прекинула је све односе са СПЦ у матици. То је изазвало велике потресе у српским заједницама широм Америке.

⁴⁶⁴ Сава, епископ Шумадијски, н. д., 148.

⁴⁶⁵ С. Спасовић, н. д., 195–197.

⁴⁶⁶ Христовор, митрополит, *Православље*, 1. фебруар 2000, 5.

⁴⁶⁷ С. Спасовић, н. д., 62.

⁴⁶⁸ Исто, 266.

Веома је битна чињеница да амерички раскол није повредио догматску ни канонску природу црквеног бића српске дијаспоре. Према 1. канону св. Василија Великог, нашој црквеној подели у дијаспори пре одговара назив *парасинаџа*, него раскол.⁴⁶⁹

Са друге стране, Ђ. Слијепчевић сматра да је раскол био црквено-канонске природе: *У СПЦ веома је важан национални моменат, али црквено-канонски моменат не може бити појачан национално-пољитичком. Баш на томе плану настајала је код неких људи, присиљена владице Дионисија, збрка појмова. Своју црквеност мешали су не тако рејко, са својом антикомунистичком ревношћу, која им је онемогућавала да виде право стање ствари у земљи и да најгоре јерархије и више и ниже, да се стасава оно што се мојло стаста, објективно просуђује и оцењује. Више него раније СПЦ у земљи била је војујућа црква са не много борбених кадрова на своме фронту.*⁴⁷⁰

У сваком случају, раскол у СПЦ био је битан елемент који је довео до још веће расцепканости у српској емиграцији. Према другој групи аутора, раскол није био црквеног, тј. верског, већ изразито политичког карактера. Раскол је био проблем српске емиграције у Америци, јер у Европи није довео до таквих последица цепања у емиграцији.⁴⁷¹ Парохије су се гласањем својих чланова поделиле у две групе. Једни, тзв. *федералци* (назив је према *Федералној комисији за верска питања* која је постојала у СФРЈ), признавали су постојећу црквену хијерархију, и други, тзв. *расколници*, којима је припадала група уз епископа Дионисија (себе су сматрали *слободном Црквом*).⁴⁷²

Многи су били свесни апсурдности такве врсте раскола: *на латинском religio, на француском relire значи бити*

⁴⁶⁹ Атанасије (Јевтић), н. д., 168.

⁴⁷⁰ Р. Калабић, н. д., 48.

⁴⁷¹ М. Гламочак, *Осврт на српску пољитичку емиграцију*, у: Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990, 112.

⁴⁷² В. Гречић, М. Лопушина, н. д., 196.

*повезан, јединствен, у сјоју, у заједници са ближњим. Другим речима – бити религиозан значи бити солидаран, узјамно се помагају и саосећају. Одвек заражени пољитичком, зар можемо бити религиозни? Пољитика дели, религија уједињује.*⁴⁷³

Али, како вели један наш епископ *раскол у Цркви обично не чини народ, него га најчешће стварају управо свештеници или Епископи*.⁴⁷⁴ Или, што рече једна испитаница, Београђанка, која је после Другог светског рата дошла на Источну обалу Америке: *ни једна бака из Акрона није била за раскол...*

У сваком случају раскол је изазвао тешке последице за целокупну Српску Цркву. Како вели С. Спасовић, *на духовном плану створио је праву пустош*. Из те духовне поремећености дошло је до свађа, неуважавања и то унутар породица, раскидала су се кумства и пријатељства.

СПЦ се налази под пољитичком влашћу начелних безбожника, начелних бојобораца, начелних противника вере уопште, а посебно Хришћанства као таквог.⁴⁷⁵ На појаву секуларизације код Срба утицала су три фактора: страдање у Другом светском рату, болшевички режим и унутрашње слабости саме Цркве као институције. Ратни период је јако оштетио Православну Цркву – изгинуло је преко двеста свештеника, уништено, спаљено, оскрнављено и опљачкано преко 450 православних храмова.⁴⁷⁶

Према казивању једне емигранткиње из Босне, која је у Лос Анђелес дошла шездесетих година 20. века, православне парохије била су једина места на којима је могла да дође у додир са нашим људима. То је било време раскола и њу су ужасавале *те свађе и преуцавања*, па како није желела да учествује у томе, никада се није ни дружила са нашим људима.

⁴⁷³ Д. Недељковић, *Дијаспора и оштина*, Београд 1994, 27.

⁴⁷⁴ Атанасије (Јевтић), н. д., 166.

⁴⁷⁵ Јустин (Поповић), *Српска Православна Црква у комунистичкој Југославији*, Catena Mundi I, Београд 1992, 527.

⁴⁷⁶ Д. Б. Ђорђевић, Б. Ђуровић, н. д., 221.

Једна испитаница рођена у Окланду, у Калифорнији, за себе каже да је *third generation Bokez*. Она вели да је главни разлог због ког није религиозна чињеница да је била у узрасту од 5–8 година када се десио раскол. То је утицало на њене родитеље да је упишу у недељну школу при *Non-denominational community church* у којој је похађала веронауку са протестантима, баптистима, на енглеском језику. Никада није пронашла своје место у Српској Цркви. Деца чији су родитељи припадали *федералној* Цркви, ишла су у дечје кампове код Грка а не на *расколничко* имање у Цексону.

Г. Уједињење

Процес поновног уједињења започео је 1991. године. Тада је централна епархија, као историјски значајна, уздигнута на степен митрополије. Раскол је превазиђен 1992. године.⁴⁷⁷ До потпуног административног уједињења дошло је 1998. године када су се под окриље СПЦ вратили они који су се од ње одвојили.

VI. ЦРКВЕНО-ШКОЛСКЕ ОПШТИНЕ И ПАРОХИЈЕ У КАЛИФОРНИЈИ

А. Уређење парохije

Реч *парохија* грчког је порекла, од глагола *παροικέω* што значи *боравити као странца*. Именица *παροικία* означава боравак у иностранству, а *παροικός* – парохиянин значи гост, странца. Реч се првобитно односила на епархију уопште. Овде се мисли на то да је Црква странствујућа у свету.⁴⁷⁸

Трећа епархија у Америци и Канади коју је основао Свети архијерејски сабор СПЦ у Београду била је Западно-америчка епархија са седиштем у Калифорнији у граду Алхамбри. Простор ове епархије обухвата тринаест Савезних Држава Америке и то: Хаваје, Аљаску, Орегон, Вашингтон, Калифорнију, Ајдахо, Монтану, Вајоминг, Колорадо, Јуту, Неваду, Нови Мексико, Аризону као и Централну и Јужну Америку. Најразвијенији и најорганизованији црквени живот одвијао се у Калифорнији, а нарочито у Јужној Калифорнији у околини Лос Анђелеса.⁴⁷⁹ На територији Калифорније налазе се и парохije које припадају митрополији новограчаничкој.

Западноамеричкој епархији припадају следеће парохije⁴⁸⁰:

⁴⁷⁸ Р. Поповић, *Грчко-српски речник Новог завета*, Врњачка Бања 1994, 141.

⁴⁷⁹ С. Спасовић, н. д., 323.

⁴⁸⁰ *Календар Српске Православне Цркве у Сједињеним Америчким Државама и Канади, 1996 пресјутна година*, Published by The Clergy Brotherhood of the Serbian Orthodox Church in the USA and Canada, editor V. Rev. Peter Milosevich, St. Louis, Missouri, 1995, 75–78.

⁴⁷⁷ Протојереј Р. В. Петровић, *Православље на раскрићу векова*, Београд 1999, 133.

- Аљаска (Alaska):
 - ✦ Анкориџ – Парохија преподобног Петра Коришког (Anchorage – The Venerable Peter of Korish Serbian Community)
- Аризона (Arizona):
 - ✦ Бизби – Храм св. Стефана Немање – Симеона Мироточивог (Bisbee – St. Stephan Nemanja Church)
 - ✦ Финикс – Храм св. Саве (Phoenix – St. Sava Church)
- Калифорнија (California):
 - ✦ Алхамбра – Катедрални храм св. Симона Монаха – Стефана Првовенчаног (Alhambra – St. Stevan's Cathedral)
 - ✦ Енџелс Кемп – Црква св. Василија Острошког (Angels Camp – St. Basil of Ostrog)
 - ✦ Купертино – Храм св. Саве (Cupertino – St. Sava Church)
 - ✦ Фер Окс – Храм Успења Пресвете Богородице (Fair Oaks – Holy Assumption of the Mother of God)
 - ✦ Фрезно – Храм св. апостола Петра (Fresno – St. Peter the Apostle Church)
 - ✦ Сакраменто – Храм Успења Пресвете Богородице (Sacramento – Holy Assumption of the Mother of God)
 - ✦ Џексон – Храм св. Саве (Jackson – St. Sava Church)
 - ✦ Морага – Храм Свете Тројице (Moraga – Holy Trinity Church)
 - ✦ Оринџ Каунти – Парохија Рођења Пресвете Богородице (Orange County – Nativity of the Most Holy Theotokos)
 - ✦ Рединг – Парохија св. Андреја Јуродивог (Redding – St. Andrew Fool for Christ)*
 - ✦ Сан Дијеџо – Храм св. Великомученика Георгија (San Diego – St. George Church)
 - ✦ Сан Габријел – Храм св. Саве (San Gabriel – St. Sava Church)
 - ✦ Сан Маркос – Црква св. Петке (San Marcos – St. Petka Church)

- ✦ Санта Клара – Храм Покрова Пресвете Богородице (Santa Clara – The Protection of the Most Holy Birth-giver of God)
- Хаваји (Hawaii):
 - ✦ Хонолулу – Мисионарска парохија св. цара Лазара (Honolulu – St. Lazar Mission Parish)
- Колорадо (Colorado):
 - ✦ Денвер – Мисионарска парохија св. Јована Крститеља (Denver – St. John the Baptist Mission Parish)
- Монтана (Montana):
 - ✦ Билингс – Црква св. Илије (Billings – St. Elijah Church)
 - ✦ Бјут – Црква Свете Тројице (Butte – Holy Trinity Church)
- Невада (Nevada):
 - ✦ Лас Вегас – Црква св. Симеона Мироточивог (Las Vegas – St. Simeon Mirotocivi Church)
 - ✦ Рено – Мисионарска парохија св. Јована Крститеља (Reno – St. John the Baptist Mission Parish)*
- Орегон (Oregon):
 - ✦ Јудин – Српска црква св. Јована Максимовића (Eugene – St. John Maximovitch Serbian Church)*
 - ✦ Портланд – Мисионарска парохија св. Архијакона Стефана (Portland – St. Stephen Apostle Mission Parish)*
- Вашингтон (Washington):
 - ✦ Сијетл – Црква св. Саве (Seattle – St. Sava Church)
- Јута (Utah):
 - ✦ Салт Лејк Сити – Мисионарска парохија св. Архангела Михаила (Salt Lake City – St. Archangel Michael Mission Parish)

Манастири Западноамеричке епархије:

- Калифорнија (California):
 - ✦ Платина – Св. Герман Аљаски (Platina – St. Herman of Alaska)
- Аризона (Arizona):
 - ✦ Сафорд – Св. Пајсије (Safford – St. Paisius)

У оквиру ове епархије налазе се и четири скита: скит св. Нила Сорског и скит св. Архангела Михаила на Аљасци, а у Калифорнији Васкрсења Христовог у Фалбруку (Falbruk) и скит св. Ксеније Петроградске у Вајлдвуду (Wildwood).

Парохије које су ушле у састав ове епархије од јесени 2000. године означене су звездицом. У погледу етничког састава састоје се искључиво од Американаца који су примили православље.

У Западноамеричкој епархији се од 1997. године организују *Епархијски дани*, тј. саборно окупљање епископа, свештенства и верника из целе епархије (сл. 17). Сабор траје три дана, сви учествују у заједничкој Литургији, одржавају се теолошка предавања, концерти фолклорних група. Окупљање има функцију да код верника из различитих парохија развије свест о међусобној повезаности кроз епископа као икону Христову.⁴⁸¹

Парохије Новограчаничке митрополије, архијерејско намесништво за Запад су: храм Христа Спаситеља, Аркадија; парохија св. Петара Цетињског, Лос Анђелес; храм св. Георгија, Окланд; храм Преподобне мајке Ангелине, Сан Дијего; храм Зачећа св. Јована Крститеља, Сан Франциско; св. Архангел Михаил, Саратога; св. Никола, Финикс, Аризона.

Црквено-школске општине састоје се од храма и парохијског дома, а у неким случајевима постоји више помоћних зграда. Међутим, постоје и мисионарске парохије које немају никакав стални објект, већ се парохијани окупљају у приватним кућама или изнајмљеним салама.

Приликом избора заштитника храма пресудну улогу у одлучивању имали су лични мотиви. Често су цркву подизали у част оног светитеља кога као крсну славу прославља већина парохијана. Највећи број храмова посвећен је св. Великомученику Георгију и св. Сави (по 8), а потом долази св. Никола. Култ српских светитеља био је заступљен од најранијег

⁴⁸¹ *Епархијска синод књижа*, Western American Diocese of the Serbian Orthodox Church, Diocesan Days 2000, September 1, 2 and 3, Saint Sava Mission – Jackson, California 2000, 1.

периода, временом се све више ширио, тако да им је посвећено једанаест храмова. Као што је приметио С. Спасовић, ови храмови допринели су очувању Православља и Светосавља у Новом свету, јер су били *месѣа ѿпросѣрукої „сасѣанка“: са Боїом, умрлим ѿрецима и једної са групим*.⁴⁸²

Наши досељеници организовали су своје парохије широм Америке, па и у Калифорнији. Свака од проучених парохија има неке своје особености. Према речима руског епископа Јована који је служио средином 20. века у Сан Франциску, не само да се разликују обичаји појединих земаља и помесних цркава, него се у оквирима једног краја, понекад чак у истом граду, у храмовима који су близу један другоме, служи на различите начине.⁴⁸³

Границе парохија нису територијално-географски одређене. Људи према афинитету сами бирају којој ће парохији припадати. У парохијама СПЦ у Америци можемо да разликујемо две врсте чланова, и то оне који повремено долазе, тзв. *communicants* и редовне чланове.⁴⁸⁴ Свака парохија има свој правилник, тзв. *by-laws*.⁴⁸⁵

Амерички закони битно утичу на црквени живот, па тако парохија мора да буде регистрована као корпорација. Свака парохија има црквени одбор и помоћне организације, а то су: Коло српских сестара (КСС), црквени хор, фолклорна група. Сваке године бира се нова управа парохије. Председник може да постане било који члан парохије, а може да остане исти и више година уколико се покаже као агилан, радан. У протоколу умрлих при цркви св. Саве у Сан Габријелу регистрован је Петар Томић, који се упокојио 1961. године у 78. години живота, као *вечѣи ѿчасни ѿредседник ЦШО*.

⁴⁸² С. Спасовић, н. д., 369.

⁴⁸³ Св. Јован Шангајски, н. д., 161.

⁴⁸⁴ Dj. Vrga and F. Fahey, *Changes and Socio/religious Conflict in an Ethnic Minority Group, The Serbian Orthodox Church in America*, San Francisco 1975, 29.

⁴⁸⁵ Исто, 35.

Свака парохија сама решава своја финансијска питања. Као пример навешћу парохију св. Стефана Првовенчаног. У овој парохији постоје редовни и ванредни приходи. Да би стекли оквиран увид, уз појединачне редовне приходе навешћу и њихово процентуално учешће (подаци су за 2000. годину): *чланови – њриложници* (Stewardship) 37%, Бинго – лутрија (30%), празнични прилози (14%), чланарина (7%). Остали прилози (14%), који подразумевају: прилоге за цркву, недељне или у име неког преминулог члана или рођака; приход од продаје свећа, тамјана и сличног; приход од бара, приходи од изнајмљивања сала или објеката који припадају цркви; приход од штедње (све парохије имају банковне штедне рачуне који функционишу тако што се спецификује износ који се улаже, каматна стопа и временски период на који се орочава тај износ). Ванредни приходи су они који су намењени искључиво за неку специфичну активност (нпр. изградњу неке врсте спортског терена), за унапређење *Црквене верске школе*.⁴⁸⁶ Редовни расходи подразумевају: плате (свештеникову и осталих запослених), порезе који су у вези са платама; путне трошкове за управу, свештенство, хор (22%); расходе за одржавање објеката и дворишта, чишћење и заштиту од штеточина (мишеви и инсекти), грејање и хлађење просторија, одржавање канцеларијске опреме, плате и порези за људе који раде на одржавању (22%), затим различита осигурања – цркве (и у случају незгода у цркви), порези и пензијско осигурање за свештеника као и животно осигурање (13%); издаци за гас, струју, воду, телефон (10%); допринос који се плаћа епархији (9%); расходи везани за празничне забаве, оркестри, полицијска заштита (6%); поштарина (за позивнице), штампање (6%); издаци који су у вези са црквеном школом (12%).⁴⁸⁷

У америчком друштву сваки свештеник, независно од конфесије којој припада, представља поштовану личност.

⁴⁸⁶ *The Cathedral Messenger*, a publication of Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral, Paschal issue, march-april, Alhambra, California 2001, 10.

⁴⁸⁷ Исто, 12.

Поред обављања богослужења у ужем смислу те речи, свештеничка служба подразумева и низ других функција, нпр. обилазак болесних у болницама и у домовима. У парохији св. Стефана Првовенчаног, свештеник је у току двехиљадита године обавио 64 посете болесника.⁴⁸⁸ Ако постоји потреба, посећује и затворенике. Свештеник отпочиње и затвара молитвом сваку седницу и скуп удружења која су у склопу црквеношколске општине. Даје своје предлоге, критике и сугестије за њихов даљи рад. Он води администрацију. Свештеник уређује црквени часопис, поставља школску управу. Остала удружења сама одређују управу. Свештеник је увек доступан, што представља карактеристику америчког црквеног живота. Сви парохијани имају број његовог телефона. Многи наши људи обраћају се свештеницима ради *везе за њосао*. Поред свештеничке службе многи клирици баве се и другим пословима: продајом некретнина, преводилаштвом, адвокатуром. Свештеник у једној западноамеричкој парохији има *part-time* радно време, то значи да у договору са својим парохијанима, све што је њима потребно обавља само недељом.⁴⁸⁹

Један руски епископ у Америци средином 20. века везано за поделу послова унутар парохије констатује да *економске њослове, ма колико они били важни, моју и ѡреба да воде мирјани, али њод руководсѡвом ѡасѡира Цркве. Заѡто су све свейѡвне дужносѡи ѡри цркви само на ѡмоћ свейѡшенсѡву, али никако нису руководеће. И кѡиѡиѡри храмова и ѡредседниѡи одбора су ѡо усѡјаву само ѡмоћниѡи ѡроѡјереја. Заѡто не може биѡи ни ѡвора о ѡѡме да Одбори имају било какав*

⁴⁸⁸ *The Cathedral Messenger*, a publication of Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral, Paschal issue, march-april, Alhambra, California 2001, 2.

⁴⁸⁹ Према канонима Шестог Васељенског Сабора, тачка 9: *Ниједном клирику се не дозвољава да има ѡсѡиѡниѡу. Јер ако ѡјаквом није дозвољено да улази у ѡсѡиѡниѡу (крчму), уѡѡлико више да у њѡј друѡе ѡослужује, и да обавља оно иѡѡо му не ѡрилиѡи. Ако неко ѡѡ чини, или да ѡресѡјане, или да буде сврѡнуѡи. Тачка 10. истог Сабора: Еѡиској, или ѡрезвиѡиѡер, или ѡјакон који узима камаѡу (добѡиѡи), или ѡјакѡзване ѡосѡѡѡѡке (ѡроценѡе), или да ѡресѡјане, или да се сврѡне, у: Јереј др Р. В. Поповић, н. д., 99.*

*независан рад и да се осећају као најважнији у Цркви. Светишћена лица могу бити главна у неком приватном удружењу, у некој уметничкој, књижевној, економској организацији, али никако у Цркви.*⁴⁹⁰

Свештеник и управа бирају тудоре, врсту црквењака, који брину о продаји свећа, и о чистоћи у цркви.

Парохије се разликују према величини, тј. броју чланова. Тако, велика је она парохија која има преко 200 чланова. Парохија средње величине има 100 до 200 чланова, а мисионарска парохија састоји се од 20 до 30 чланова. Међутим, нису сви који долазе на богослужења у одређену парохију уједно и њени чланови. Многи верници не желе да припадају ни једној парохији. Стални чланови парохија плаћају одређену годишњу чланарину – парохијал. Присутне су три категорије чланарина: пуна, чланарина за пензионере (особе преко 65 година старости), чланарина за доживотне чланове. У неким парохијама постоји и тзв. *Stewardship Program*, на овај начин сваки верник доприноси изградњавању заједнице према својим могућностима. Свако од верника може да покуша да испуни *једно од три Т: talent* – даровитост, *time* – време, *treasure* – благо.

Све проучене парохије разликују се и по саставу својих чланова. У неким парохијама преовладавају досељеници прве генерације, док у другим има више оних који су друга и трећа генерација, обраћеници у православље. У српске парохије редовно или повремено долазе и православни Руси, Словаци, Грци и верници из других православних парохија. То веома утиче на целокупно функционисање црквеног живота и свака парохија има неку своју специфичност у односу на друге.

Архитектура храмова је таква да подсећа на средњовековне цркве српско-византијског стила. Иконе су или донете из отаџбине или су урађене по узору на српске средњовековне иконе. Често се приказују ликови српских светитеља.

⁴⁹⁰ Св. Јован Шангајски, н. д., 161.

У свим храмовима, осим цркве св. Саве на Српском гробљу у Лос Анђелесу, постоје клупе или столице за седење. Према казивању архимандрита Доситеја клупе су унели у цркву у време *дејресције* тридесетих година 20. века, а пре тога су седели само стари и немоћни. У појединим тренуцима на богослужењу верници би требало да праве мале или велике метаније што клупе онемогућавају. У грчким православним храмовима постоје клупице за клечање које се извлаче према потреби, међутим у нашим црквама их нема.

*Човек тради дом молишће према себи: дом је онакав какав је он, како себе разуме у свейу и шћо очекује од њега и себе самога.*⁴⁹¹

Б. Парохијске заједнице

Парохија светиої Саве, Цексон

Јеромонах Севастијан (Дабовић) покренуо је 1893. године акцију подизања храма св. Саве у Цексону. Зидање храма почело је већ 1894. године (сл. 5). Звона за ову цркву поклонили су православни Индијанци са Аљаске.⁴⁹² Наши иселењници радили су у рудницама 12 сати дневно, 6 дана у недељи, и право је чудо како су налазили време да учествују и у изградњи цркве. Имали су подршку и од Американаца, нпр. власник компаније у којој су радили многи Срби, Вилијем Ф. Детект (William F. Detect), дао је велики прилог за изградњу храма.⁴⁹³ Епископ аљаски и алеутски Николај осветио је овај храм 4. децембра 1894. године.⁴⁹⁴ Убрзо је поред цркве

⁴⁹¹ Ђ. Шушњић, н. д., 348.

⁴⁹² Р. Калабић, н. д., 30.

⁴⁹³ R. Milanovich, н. д., 65.

⁴⁹⁴ И садашњи епископ Ситке и Аљаске зове се Николај, а родитељи су му српског порекла (види у: новине Blic: Божићни додатак, 6–7. јануар 2002, 4).

организовано српско гробље.⁴⁹⁵ Одмах по изградњи цркве, поред ње су засађени чемпреси из *Старог краја*.⁴⁹⁶

Архимандрит Георгије пише 1936. године да су мале цркве *учишће*нице смерности те да он не уме да опише ову у Цексону, баш зато што није велелепна него скромна: *Ходајући више људи, нарочито у сумраку, кад сам јонекад улазио у ову малу црквицу ради служења, ходајући кроз њу, чинило ми се као да чујем кораке наших предака из давних времена; као да видим свој драго родитеља који ме је некад у мом детињству први људи на Јулијењу за руку повео; као да видим родитеље и свију оних који овај храм изградиле и изградили као да чујем чак и шатајућих њихових молитава, свију њих који су се одавно већ преселили у вечности... Може бити да се то неком чини да је то занешајачка слабост. Али су многи, изгледа, иако осећали. Зато није ни чудо што су многи који су некад живели у Баксону, а доцније принуђени били да га напусте за живога, поручили кад умру, где било у даљини, да овамо пренесу њихово мртво тело и код цркве Светог Саве укојају.*⁴⁹⁷

Коло српских сестара (КСС) организовано је у фебруару 1936. године, у дому Миће и Маре Чурилић у Цексону. Имало је 33 чланице. КСС је веома помогло зидање парохијског дома 1953/54. године.⁴⁹⁸ У периоду мог истраживања у Цексону, СПЦ је припадало 27 породица. У време раскола парохијани су се и овде поделили. Спорно питање било је да ли ће црквено имање припасти Западноамеричкој епархији или Новограчаничкој митрополији. У овој парохији 2000. године служио је један свештеник, а парохијани су припадали двома епархијама: 12 породица Западноамеричкој, а 15 Новограчаничкој митрополији. Парохија је припала Западноамеричкој

епархији и сви примају свештеника из те епархије. Парохијани који су одлучили да припадну Новограчаничкој митрополији, самим тим нису чланови црквено-школске општине, па више плаћају различите *црквене* њаребе. На богослужење у цркву долазе недељом. Редовно долази 35–50 особа. У Цексону сада нема индустрије, рудници су одавно затворени, и млади људи одлазе у веће центре, као на пример у Сан Франциско. У цркву долази четворо деце, а за четири године (период од 1996. до 2000. године) обављено је пет крштења и једно венчање.

Храм светог Саве на Српском гробљу у Лос Анђелесу

Изградња храма св. Саве у Лос Анђелесу трајала је од 1909. до 1911. године. Црква је подигнута на имању српског добротворног друштва *Јединство* (сл. 1).⁴⁹⁹ Верници Лос Анђелеса желели су да имају редовна богослужења и пре завршетка цркве. Иако су радови добро напредовали, архимандрит Серафим забрињавао је *анархистички социјализам*, који је погодио све народности и поникнуо међу свим слојевима и сталежима – *што с њим урадити?*⁵⁰⁰ Поред цркве налази се Српско гробље које припада поменутом добротворном друштву (сл. 2).⁵⁰¹

Као израз носталгије за *старим крајем* у цркви, на зиду, налази се урамљен грумен земље из Цетињског манастира (земља донета 1955. године) и камен са врха Ловћена, уз натпис: *Ово је камен са врха Ловћена, Црна Гора, где је катала – гроб славног српског писника, философа, владике и јосифа Црне Горе, Петра Рада Петровића Њешића.*

Л. Ђаповић је писала о поистовећивању државе и земље као материје са њеног тла код емиграната. Ради ублажавања

⁴⁹⁵ Сава, епископ Шумадијски, н. д., 39.

⁴⁹⁶ R. Milanovich, н. д., 66.

⁴⁹⁷ М. Глигоријевић, *Србија на Зајаду – Слике из животога емиграната*, Београд 1991, 25.

⁴⁹⁸ *Circle of Serbian Sisters Jackson, California, Celebrating a Century: St. Sava Church 100th Anniversary 1894–1994, Jackson – California 1994*, 123.

⁴⁹⁹ *Serb World U. S. A.*, Vol. XIX, no. 5, May/June 2003, Tucson, AZ, 52.

⁵⁰⁰ Сава, епископ Шумадијски, н. д., 351.

⁵⁰¹ *Serb World U. S. A.*, Vol. XIX, no. 5, May/June 2003, Tucson, AZ, 52.

носталгије и туге због удаљености од свог краја и свог народа, они носе или моле рођаке да им пошаљу мало земље.⁵⁰²

У овом храму налази се интересантан иконостас састављен од папирних репродукција икона које су ранији досељеници донели са собом (сл. 3). Ово је најстарија парохија у Лос Анђелесу, из ње су проистекле друге парохије. Људи су се окупљали у другим храмовима, а у овој цркви богослужења нису обављана до доласка епископа Јована, деведесетих година 20. века. Он је увео праксу да се у овој цркви служи Литургија сваке суботе. Литургији присуствују верници из различитих парохија. Пошто је субота задушни дан, после Литургије служе помен за покој душа преминулих.

ЦШО и парохија светіої Саве, Сан Габријел

Ова ЦШО отпочела је са изградњом црквене дворане пред настанак раскола 1963. године. У њеном склопу налазила се капела у којој су вршена богослужења све до подизања новог храма 1984. године (сл. 4).⁵⁰³ Од априла 1979. у парохији је два пута недељно отпочела да се одржава *Биніо-луїрија* ради прикупљања средстава за изградњу храма. Грађевински одбор од људи из цркве створен је 1981. године. Доставили су планове градској управи и добили дозволу за изградњу.⁵⁰⁴ Према првобитном плану храм је требало да буде виши, међутим у складу са прописима градска управа га је *скраћила* за два метра. План за изградњу храма урадио је грчки архитекта рођен у Крушевцу. Као модел користио је крушевачку цркву Лазарицу. Црква има три звона, купљена у Енглеској. Од 1986. године италијански уметник Сирио Тонели осликава

унутрашњост храма фрескама у мозаику.⁵⁰⁵ У храму постоји крстионица за децу, набављена из Грчке.

При овој ЦШО организован је фудбалски клуб *Српска круна*. Клуб се састоји од двадесетак играча, од 25 до 55 година старости. Играју суботом увече на терену који се налази уз цркву. Парохијски свештеник игра фудбал са њима, према речи св. апостола Павла *свима сам био све*.

Према подацима добијеним из упитника, црква је за испитанике из ове парохије *месіо іде се осећам део нечеја*. Углавном сви истичу да је Црква спона и са Богом и са нашим народом: *најважнија веза са Бојом, зајим са њореклом и шрадицијом, а уједно њрилика да се срејнем са нашим људима*.

Храм Пресвете Богородице у Колми, Сан Франциско

Храм Успенија Пресвете Богородице подигнут је на Српском гробљу у Колми, 1929. године. Освештао га је руски епископ Алексије 1930. године. Гробље је својина *Првої српскої добройворної друштва* које је основано 1880. године.⁵⁰⁶

Храм светіої Великомученика Георгија, Окланд

ЦШО у Окланду, основана је 1923. године. Парохијани су 1924. године купили један храм од епископалаца и преуредили га у православну цркву, посветивши га св. Великомученику Георгију. Храм је освештао 19. децембра 1926. епископ Мардарије.⁵⁰⁷

Парохија светіої Јована Крстїиїеља, Сан Франциско

Архимандрит Георгије (Коцић) купио је 1937. године од својих средства једну зграду и претворио је у мисионарски

⁵⁰² Л. Ђаповић, *Земља као симбол еџниципалитета*, ГЕИ САНУ књ. XLVII, Београд 1998, 80.

⁵⁰³ С. Спасовић, н. д., 331.

⁵⁰⁴ *Saint Sava Serbian Orthodox Church – 90th Anniversary 1910–2000, Celebration October 21/22, 2000, San Gabriel, California 2000, 23.*

⁵⁰⁵ Исто, 24.

⁵⁰⁶ С. Спасовић, н. д., 376.

⁵⁰⁷ Исто, 364.

дом са капелом.⁵⁰⁸ Наредне године основано је братство и сестринство св. Софије при мисији. Године 1945. основана је парохија св. Јована Крститеља у Сан Франциску која је добила повељу (charter) од државе Калифорније. Парох је био јеромонах Доситеј (Обрадовић), који ми је саопштио низ драгоцених података у вези са истраживањем. При црквено-школској општини основан је и *Српски џамбурашки збор*.⁵⁰⁹ Храм је освештан 1954. године. Парохијани су основали су српско певачко друштво *Косово*, са циљем да негују наше црквено и народно хорско певање. При цркви је отворена и недељна школа у којој се предавала веронаука и предмети из националне историје и српског језика.⁵¹⁰

На богослужењу у цркви певају на црквенословенском језику. Већина парохијана пореклом је из Боке Которске. Тренутно овој ЦШО припада око 100 породица. Углавном су то особе са високом стручном спремом, а има и доста професора. У последњем таласу миграције, деведесетих година 20. века, у ову парохију дошло је доста миграната из Босне. Староседеоци и новодошли разликују се по томе што се први саветују са парохом, желе да знају зашто се шта ради у цркви, док новији мигранти све обреде обављају *јер су њихови ствари радили*. У парохијској сали организују прославу св. Валентина (14. фебруар), што није у складу са православним предањем, али је веома популарно у Америци. Целокупан ентеријер лепо украсе, са доста апликација у облику срца. Повремено организују тзв. *Sarma dinner*. Наиме, новодошли мигранти добро спремају ову врсту јела, тако да у парохијску салу на ово специјално вече долазе и припадници других етничких заједница. Организују и *Италијанско вече*, на које долазе Срби, али спремају италијанска јела.

⁵⁰⁸ Исто, 368; *Сјоменица – Тридесетогодишњица Српској Православној Манастира Св. Саве и Шесдесетогодишњица Српске Православне Цркве у Америци*, Либертивил, Илиној 1953, 476.

⁵⁰⁹ Исто, 478.

⁵¹⁰ С. Спасовић, н. д., 209.

Понекад спремају и *Фламенко вече*. Парохија се издржава од ових прихода, тако да не организују *Бинјо – луџирију*.

*ЦШО и парохија светог Стефана Првовенчаног,
Алхамбра (Лос Анђелес)*

У литератури сам наишла на занимљиве податке о разлозима формирања ЦШО св. Стефана Првовенчаног. Управа ЦШО св. Саве одбила је да одржи парастос генералу Дражи Михаиловићу. Епископ Дионисије сматрао је да тај парастос мора обавезно да се одржи, па је обављен у Епископалној цркви св. Јована у Лос Анђелесу.⁵¹¹ Парохија св. Стефана Првовенчаног званично је организована у мају 1946. године. ЦШО је послала своја правила епископу Дионисију који их је одобрио у септембру 1947. године.⁵¹² Ова правила, настала у изузетним околностима и условима, како вели С. Спасовић, носе карактеристике канонске мањкавости и нецрквености. На основу ових правила црква је претворена у корпорацију којом управља тело од 15 особа као својом личном својином, што није у складу са канонском и црквеном традицијом. У октобру 1949. године била је готова црквена дворана са адаптираном капелом у којој су се верници окупљали на богослужења. Храм је био завршен и освештан 1952. године, а зграда црквене школе сазидаана је 1964. године (сл. 9).⁵¹³

Број чланова парохије веома се повећао током седамдесетих година 20. века. У вези са тим порастом, 1970. године организовано је *Религијско културно друштво* (*The Religious – Cultural Association*), а 1979. године *Клуб џензионера св. Стефана* (*Saint Steven's Senior Citizen's Club*).⁵¹⁴ Овом удружењу припадају парохијани стари преко 55 година. За своје

⁵¹¹ Исто, 324.

⁵¹² *St. Steven's Serbian orthodox Cathedral, 50th Anniversary Commemorative Book, 1946/1996*, Alhambra, California 1996, IX.

⁵¹³ С. Спасовић, н. д., 324.

⁵¹⁴ *St. Steven's Serbian orthodox Cathedral, 50th Anniversary Commemorative Book, 1946/1996*, Alhambra, California 1996, XI.

чланове организују путовања и пикнике. Слава удружења је Вазнесење Господње, Спасовдан.⁵¹⁵

По својој архитектури храм св. Стефана Првовенчаног представља мешавину различитих српско-византијских средњевековних стилова, са највећим утицајем моравског.⁵¹⁶ Црква има три звона која су купљена у Холандији. Изнад улазних врата цркве налази се велики мозаик са ликом св. Стефана Првовенчаног, направљен у Венецији. Иконостас је насликао сликар Паја Јовановић. Црквени прозори осликани су ликовима српских светитеља.⁵¹⁷ Зидно сликарство у храму св. Стефана Првовенчаног у Алхамбри инспирисано је хералдичким знацима, грбовима појединих крајева из којих потичу оснивачи парохије (Далмација, Лика, Македонија, Херцеговина и низ других – сл. 10 и 11).

По своме значају за живот Епархије, храм св. Стефана Првовенчаног – Симона Монаха, заузима најзначајније место као седиште Западноамеричког епископа. У ову цркву је 1968. године пренет део моштију св. Симона Монаха које се и данас ту налазе.⁵¹⁸ Овој парохији која има око 600 чланова, припада велики број испитаника друге и треће генерације. Од 1999. године укинута је чланство, а уведен је *Stewardship Program*.

Карактеристичан је велики број обраћеника у православље који веома активно учествују у животу парохије. На богослужењу је у употреби претежно енглески језик. Сами парохијани када изговарају или пишу назив парохије уместо *Стефан* користе *Стеван* инсистирајући на слову **в**, те ћу из тог разлога у наставку користити ову варијанту имена.

Поред храма налази се резиденција западноамеричког епископа, владичански двор. У њему је смештена капела посвећена св. Петру Коришком.

⁵¹⁵ *An Ongoing Labor of Love, 1946–1996, Saint Steven's Serbian orthodox Cathedral*, St. Steven's Cathedral press, Alhambra, California 1996, 74.

⁵¹⁶ Исто, X.

⁵¹⁷ *An Ongoing Labor of Love, 1946–1996, Saint Steven's Serbian orthodox Cathedral*, St. Steven's Cathedral press, Alhambra, California 1996, 28.

⁵¹⁸ С. Спасовић, н. д., 324.

Према подацима добијеним из упитника, испитаници у овој парохији када говоре о томе шта за њих представља црква, наглашавају да је то *Тело Христово*, заједница која их чини ближе Господу.

ЦШО и парохија Усијења Пресвете Богородице, Сакраменто

У престоници Калифорније, Сакраменту, ЦШО посвећена Пресветој Богородици основана је 1952. године. Све до 1983. године, када је саграђена црква, богослужења су обављана у јерменској и епископалној цркви. Године 1954. основана је црквена школа и часови су одржавани у просторији епископалне цркве.⁵¹⁹

У овој парохији је покренут 1961. године часопис *Гласник* који је побудио интересовање за цркву код парохијана и тиме их укључио у црквену активност и живот.⁵²⁰ Храм је саграђен у српско-византијском стилу од црвене опеке. Целокупна унутрашња површина храма, са ликовима светитеља и сценама из историје Новог и Старог Завета, осликана је у секо-техници по узору на византијско-српске фреске. Иконостас, часна трпеза, владичански престо, певнице и тетрапод изрезбарени су у ораховом дрвету у дуборезу у Београду. Полијелеј, престони крст и оков на улазним вратима израђени су од бакра у Београду.⁵²¹

ЦШО и парохија св. Ајосџола Пејтра, Фрезно

У Фрезну се налази црква св. апостола Петра грађена у византијском стилу, која је освештана јуна 1957. године (сл. 12). У извештају за 1970. годину наведено је да се сваке суботе одржава двочасовна школа српског језика. Поред тога, у овој ЦШО постоји *Омладинско коло* и хор.⁵²²

⁵¹⁹ Исто, 246.

⁵²⁰ Исто, 324.

⁵²¹ Исто, 328.

⁵²² Исто, 328.

ЦШО Христа Спаситеља, Аркадија (Лос Анђелес)

Црквена општина Христа Спаситеља основана је у марту 1964. године. Парохијани су купили лутеранску цркву са домом у граду Аркадији у октобру 1964. године. Уредили су је према својим потребама, у српском стилу. Црква је преправљена по замисли и плану инжењера Милисава Шурбатозића. Он је био инспирисан једним од највеличанственијих српских храмова – манастиром Високи Дечани, који је посвећен празнику Вазнесења Господњег, Спасовдану. Из тог разлога решили су да ову цркву посвете истом празнику у част Дечана. У храму има 270 седишта. Све свете утвари у олтару ручни су рад светогорских калуђера. Црква Христа Спаситеља у Лос Анђелесу освештана је маја месеца 1966. године. Ова ЦШО је шездесетих година 20. века бројала 157 кућа са 190 чланова који плаћају чланарину. Поред тога има 80 кућа – парохијана који се служе црквом и обраћају се свештенику ове парохије.⁵²³

ЦШО и парохија светио Великомученика Георгија, Сан Дијео

Број Срба у Јужној Калифорнији знатно је порастао после Другог светског рата. Ова ЦШО основана је 1952. године.⁵²⁴ У њеном саставу 1964. године била су учлањена 63 домаћинстава, а 1970. године 102. Богослужења су привремено, све до 1966. године, обављали у епископалној цркви. За изградњу овог храма у византијском стилу, усвојен је пројекат архитекте грчког порекла Георгија Ликоса. Црква је завршена и освештана 1969. године. Унутрашња површина храма украшена је мозаиком. Цео мозаик за западни портал кубета, кров и део зидова поклонили су имућни Срби, настањени у Мексику. Мозаик за ову цркву радило је у Мексику

⁵²³ *Американски Србобран*, 16. 6. 1966, 2.

⁵²⁴ С. Спасовић, н. д., 330.

50 уметника, под вођством италијанског мајстора Ђованија Марија Наструђија. Иконостас и све црквене украсе, споља и изнутра, урадио је академски сликар из Београда. Све иконе су израђене у мозаику и све су веће од природне величине. Црквени дом при овој парохији може да прими до 400 особа. Испод дома уређен је паркинг за око 100 аутомобила. Приликом зидања храма, осим прилога које је дало свако домаћинство, изградњу су помагали и Срби из других парохија, а и Американци из Сан Дијега.⁵²⁵

ЦШО и парохија светије Пејке, Ескондидо

Досељавање Срба у Ескондидо и Сан Маркос је новије датума. Године 1961. у Ескондиду је живело око десетак наших миграната. Међутим, почетком седамдесетих година било је око 250 Срба, који су 1973. године одлучили да оснују женски манастир посвећен св. Петки. Срби из Ескондиде и околине били су већином чланови храма св. Ђорђа у Сан Дијегу, који је удаљен од Ескондиде око 60–70 километара. Пошто се заједница све више увећавала био им је потребан простор *где би се омладина састајала ради националне и верске наставае, ради ијре и забаве*.⁵²⁶ Постојао је предлог да се оснује *Српски – национални и верски центар*. Првобитно храм је требало да буде посвећен св. Ђакону Авакуму, међутим, један члан одбора за куповину земљишта за манастир, повољно је продао своје земљиште одбору, дао прилог и то условио да храм буде посвећен св. Петки, његовој крсној слави, што је прихваћено.⁵²⁷ Прво сестринство манастира основано је у септембру 1973. године. Извршни одбор у договору и са сагласношћу епископа западноамеричког Григорија, донео је решење да се из Југославије доведе пет монахиња

⁵²⁵ *Православље, новине српске патријаршије*, година IV, бр. 79–80, Београд, 16. јул 1970, 5.

⁵²⁶ *Споменица, Српска Православна Црква светије Пејке*, Сан Маркос, Калифорнија 1991, 97.

⁵²⁷ Исто, 99.

за будући манастир и дом за остареле.⁵²⁸ Дакле, у плану је била изградња црквене дворане, црквене школе, просторија за семинарију, дома за остареле, гробља, манастирских конака, владичанског двора, дечјег летовалишта и манастирске цркве. Међутим, жеље су биле знатно веће од могућности.⁵²⁹ Верници из Ескондида упутили су 1986. године молбу надлежном епископу да им одобри оснивање нове ЦШО. Епископ им је објаснио да нема никаквих услова за манастир, јер је по његовим речима у то време Црква и у Србији оскудевала у калуђерима. Осим тога, сматрали су да би материјално издржавање манастира било скоро немогуће. На крају је одобрено оснивање ЦШО уместо манастира. Темељи храма освештани су 1986. године.⁵³⁰ Наши исељеници, парохијани, даривали су овој цркви потребне утвари: иконостас од храстовине у дуборезу, велики полијелеј, владичански трон, црквена звона, кандила за иконостас, налоње, чираке, низ икона, врата, Христов гроб у цркви, сасуд за топлоту.⁵³¹ Црква је завршена и освештана 1991. године.

Парохија Рођења Пресвете Богородице, Оринџ Каунти

Парохија Рођења Пресвете Богородице у Оринџ Каунтију основана је у мају 1998. године. У прво време служио је парохијски свештеник из цркве св. Саве у Сан Габријелу, а од октобра су добили свог пароха. На оснивање парохије утицала је чињеница да у Оринџ Каунтију живи доста Срба, а постојећи српски православни храмови су доста удаљени. У састав парохије улазе људи који су претходно одлазили у друге, удаљеније цркве и они који раније нису одлазили ни у један храм. Има парохијана који припадају другој генерацији Срба, али већину чине мигранти из последња два таласа миграција.

⁵²⁸ Исто, 100.

⁵²⁹ С. Спасовић, н. д., 342.

⁵³⁰ *Сјоменица, Српска Православна Црква свете Пејке*, Сан Маркос, Калифорнија 1991, 137.

⁵³¹ Исто, 172.

Немају своју црквену зграду већ су принуђени да изнајмљују простор за богослужење. Окупљају се у објекту који је некада био штала (*Виџлејемска ђећина*) или у сутерену немачке протестантске цркве у *Old World Village* у граду Хантингтон Бич (Huntington Beach) (сл. 13). Свештеник на свако богослужење доноси све што је потребно за службу. У томе му помажу и поједини парохијани – нпр. један је задужен за свеће које довози заједно са великим свећњаком, други сваке недеље довози *књижару*, тј. књиге и религијске предмете за продају. Сваке недеље изнова *склађају* цркву. Жене из КСС у кухињи морају да раде веома спретно и тихо, јер их од сале у којој је богослужење дели само параван. Сваки пут пре почетка Литургије свештеник се обрати присутнима наглашавајући да сви треба да учествују у служби и да певају *ко како уме*. Певају на црквенословенском, а свештеник неке делове службе изговара на енглеском језику.

Ово је мисионарска парохија, свештеник се труди да окупи што већи број верника. Људи на најразличитије начине сазнају за постојање парохије. Тако је, нпр. једна испитаница прве генерације трећег таласа, из Македоније, ову заједницу открила у току бомбардовања Југославије 1999. године. Била је на послу када је сазнала да је почело бомбардовање и одмах је отишла у ГПЦ св. Павла у Ирвајну. Тамо је црквењаку кроз плач причала о томе да је страшно то што бомбардују нашу земљу. Он јој је дао телефон свештеника из парохије Рођења Пресвете Богородице.

У периоду истраживања, парохијани су прикупљали потребна средства за грађевински фонд. Са тим циљем организовали су неколико свечаности, као на пример прославу Српске нове године у Лонг Бичу, концерт новокомпоноване музике на коме су учествовали музичари из Србије, концерт духовне музике у цркви св. Вилфрида у Хантингтон Бичу. Организовали су два *свечана банкејта у америчком стилу*. Гости су били Његово Преосвештенство митрополит црногорско-приморски Амфилохије који је одржао предавање о браку, и кошаркаш Владе Дивац са супругом. Организовали су аукцију слика за коју је једна парохијанка, исељеница

другог таласа прве генерације, насликала Његошев портрет и приложила новац од његове продаје за изградњу цркве.

Са истим циљем организовано је *Српско-јрчко вече* коме сам присуствовала у новембру 2000. године. Домаћин је била грчка парохија Успенија Пресвете Богородице у Лонг Бичу. Према програму заједничка вечерња служба требало је да почне у четири сата поподне, међутим грчки свештеник није био присутан. Заједничка вечера коју су благословили наш и грчки свештеник почела је у пет сати поподне. На једном крају сале били су поређани столови са српским, а на другом крају са грчким традиционалним јелима. После је уследила игранка на којој су биле извођене наизменично једна српска и једна грчка песма.

На постављено питање шта за њих представља црква, испитаници друге генерације одговорили су да је то принцип око кога се формира живот заједнице. У цркви виде *везу са грајим Бојом и нашим народом*. И код испитаника прве генерације преовладава мишљење да је то место на коме се осећају *као код куће*, јер се ту окупљају наши људи, то је *извор снаге за ојшћавање у овој земљи*.

В. Коло српских сестара (КСС)

Коло српских сестара (КСС) основале су први пут жене Београда 1903. године, пружајући помоћ народу у Старој Србији и Македонији. У САД је прва организација КСС основана у Синсинатију 1910. године, а затим и друге у многим местима широм Америке и Канаде. У манастиру св. Саве у Либертивилу основан је 11. новембра 1945. године Савез КСС под називом *The American Federation of Circles of Serbian Sisters of St. Sava Monastery*, а неколико година касније преименован је у *The Diocesan Federation of Circles of Serbian Sisters*. У време парасинагоге 1963. године главна савезна управа определила се за расцеп са матичном Црквом. Локална КСС опредељивала су се сагласно са опредељењем дотичних ЦШО. После укључења у КСС из западноамеричког дела САД, као и из Канаде, организовани су *Савез КСС*

српске православне митрополије Нова Грачаница за Америку и Канаду. Савез повезује близу 50 КСС са више од 10000 чланица. Делује као хуманитарна и црквена организација. Чланице КСС баве се васпитањем српске деце и омладине у духу православља учећи их српском језику, историји и култури, доприносећи и на друге начине очувању и развијању идентитета српског народа у дијаспори. Посебно су се ангажовале на помоћи српском народу у рату на територији некадашње Југославије деведесетих година 20. века, и после тога, сарађујући са хуманитарним и националним организацијама.⁵³²

КСС су често оснивана пре парохија и ЦШО и приликом њиховог оснивања подносила су највећи терет. При подизању нових храмова, изради иконостаса, снабдевању храмова новим црквеним материјалом КСС су била највећи приложници. Поред КСС осниване су и друге женске организације које су такође биле у саставу своје парохије или ЦШО, као на пример: *Клуб мајки* у Окланду, *Друштво српских жена* у Лос Анђелесу, *Сесиринство светије Софије* у Сан Франциску.⁵³³

Свака парохија има своје КСС, а сва парохијска кола на подручју једне епархије заједно чине епархијско КСС. Чланице Кола могу да буду све православне парохијанке које се придржавају статута који има свако коло. Улога кола, или како их зову *Жена мироносица*, углавном се састоји у припремању хране за црквене потребе. Тако, на пример, жене из КСС парохије Рођења Пресвете Богородице преко недеље код својих кућа кувају ручак и доносе га у парохију. Према договору сваке недеље требало би да кува друга чланица, међутим некад се деси да иста особа кува ручак више недеља заредом. Користе велике лонце и плехове које превозе својим аутомобилима (сл. 18).

Баве се и милосрдном делатношћу, украшавањем и чишћењем цркве и црквених просторија, уређењем црквеног дворишта. Сестре које припадају колу поред редовних недељних

⁵³² Биографски лексикон *Срби у свету* ко је ко 1996/99, Београд – Лос Анђелес 1999, 640–641.

⁵³³ Сава, епископ Шумадијски, н. д., 381.

ручкова приређују и велике банкете поводом различитих црквених свечаности. Просечна старост чланица КСС је преко педесет година. Проблем свих кола је недостатак младих особа.

Чланице КСС обилазе болеснике у болницама и по домовима и пишу им картице са жељама за што бржим оздрављењем. КСС материјално помажу поједине манастире у матици и прилажу средства за добротворне сврхе. Свако коло има своју управу која се састоји од председнице, благајнице и секретарице.

У Србији су КСС после Првог светског рата била углавном социјално-хуманитарно усмерена, а у Америци су својом активношћу више носила верско-национални карактер. За време Другог светског рата, наша КСС била су укључена у *Амерички црвени крст*. Широм Америке скоро сваке недеље били су спремани пакети са медицинским материјалом за ратне рањенике. Паковале су пакете са храном, одећом и лековима за наше ратне заробљенике у Немачкој, Италији и Аустрији.⁵³⁴

Циљ оснивања Савеза КСС био је да се уједине сва појединачна КСС ради што успешније заједничке акције на свим пољима верско-националне активности.⁵³⁵

При парохији св. Стевана Провенчаног постоји *Женско удружење (Saint Steven's Women's Auxiliary)*. Основано је 1948. године, а као повод за његово оснивање послужила је потреба да се што организованије помогне изградња нове цркве. Од свог оснивања *Удружење* је одржало низ различитих приредаба и забава, базара и распродаја.⁵³⁶

Од 1997. године на нивоу епархије сваке године организују *Духовни семинар* у који су укључена КСС из целе епархије. Циљ ових окупљања је да се жене издвоје од свакодневног

живота – послова, мужева и деце и да се интензивније посвете молитви. Семинар је обично у петој недељи Великог поста и углавном траје три дана (петак и викенд). Једна парохија пријави се да буде домаћин. Учествоју само жене, док мушкарци из *домаћинске* парохије припремају храну за гошће. Све време на семинару проводи се у цркви и око ње. Главни организатор је председница епархијског КСС. Она позива предаваче, а то су опет углавном жене. Тако је, на пример, предавач 2001. године била игуманија манастира св. Пајсија Величковског, мати Михаила. Епископ је увек присутан. Тематика предавања увек је интересантна за сестре – *Животи Пресвете Богородице у нашим свакодневним животима, Материнство, Слика православне Богородице у двадесетом веку, Савремена жена и Богородица, Православна мајка у савременом друштву, Баконисе у раној Цркви, Улога жене у Цркви данас, Улазак у историју миленијум, Духовна мајка у Цркви, Рад и животи светих владике Николаја* и сл.

Дакле, сви се окупе у петак и скуп почиње акатистом који се служи пете недеље поста. Затим следи исповест. У суботу ујутру одслужи Литургију, након које следи доручак и предавање које траје до ручка. Предавање је тако осмишљено да је у уводном делу излагање предавача, а затим су питања и одговори.

У оквиру семинара организују *православну радионицу*. Одреди се одређена тема, демонстрирају се неке практичне вештине, као на пример *како спремити славу, фарбање јаја, иросфора* и сл. Те активности обављају се у поподневним часовима. Организују и слајд-пројекцију српских манастира.

Затим следи вечерња служба у цркви после које је заједничка вечера. Након тога је сусрет са владиком и његово предавање. Епископу постављају практична питања – о васпитавању деце, о превазилажењу породичних проблема. У недељу ујутру служе Литургију после које је ручак, а затим следе обавезни разговори. На ове семинаре дође обично педесетак жена, не рачунајући жене из парохије у којој се семинар одржава. Може се пратити пораст интересовања за овакву врсту окупљања – 2002. године присуствовало је 125 жена.

⁵³⁴ *Споменица десетогодишњице од оснивања првог српског савеза – Српског православног савеза „Србобрана” 1901–1951*, Питсбург 1951, 119.

⁵³⁵ Исто, 120.

⁵³⁶ *An Ongoing Labor of Love, 1946–1996, Saint Steven's Serbian orthodox Cathedral*, St. Steven's Cathedral press, Alhambra, California 1996, 63.

Г. Црквене школе

*Језик на коме смо научили да се изражавамо чини гео наше личности. Када смо принуђени да користимо други језик губимо додир са читавим светом своје културе која чини баштину наше заједнице.*⁵³⁷

Црквено-просветни рад у парохијама и општинама, и пре и после оснивања Америчко-канадске епархије, одвијао се без икаквог плана, стихијски. Православни Срби нису имали редовних школа.⁵³⁸ Често није било никаквих уџбеника и одговарајућих школских просторија. Настава се у првим годинама организованог живота одвијала у парохијским домовима. Све је углавном зависило од воље и способности малобројног парохијског свештенства. Они су најчешће били први и једини учитељи, који су по потреби своје скромне станове претварали у школске учионице.⁵³⁹ Занимљиво је да су, на пример, црквене књиге у парохијама у Калифорнији у периоду после Другог светског рата до данас вођене латиницом.⁵⁴⁰

Наши први досељеници нису говорили енглески језик. Бавили су се напорним физичким пословима. Желели су да њихова деца што боље науче енглески језик, да би им било лакше у животу.

Деца су у ЦШО учила националне предмете: српски језик и ћирилицу, књижевност, историју (националну и црквену), географију Југославије, наше црквене и народне песме и веронауку. Свештеници нису примали никакву специјалну накнаду за свој рад у овим школама. Према епископу Сави,

⁵³⁷ S. Majstorović, н. д., 229.

⁵³⁸ Р. Калабић, н. д., 24.

⁵³⁹ Сава, епископ Шумадијски, н. д., 306.

⁵⁴⁰ Према В. Ђ. Крстићу најдоследнији борци за очување ћирилице, нарочито у Војној крајини, били православни свештеници; у: В. Ђ. Крстић, *Прилози историји СПЦ у Хрватској (1849–1860)*, Catena Mundi I, Београд 1992, 735.

да није било ових школа, наша деца не би дошла ни до најскромнијег знања српског језика и националних предмета, па би знатно брже били асимиловани и изгубили своје националне одлике и националну свест.⁵⁴¹

Српске парохијске школе користиле су се уџбеницима из *стараја краја*.⁵⁴² Епископ Николај (Велимировић) написао је 1949. године Катихизис на енглеском језику за верско образовање деце и одраслих под насловом *Стазе свештаца*. Он је основао мало издавачко предузеће звано *Српски Библијски Институт* при храму светог Саве у Њујорку које је издавало у току 1955/56. године његове трактате у облику малих брошура.⁵⁴³ Протојереј Милан Поповић 1956. године саставио је приручник *Недељна школа у српској православној цркви* на енглеском језику, са објашњењем о циљевима верског образовања, квалификацијама наставника веронауке и методама верске наставе. Сходно томе програму он је написао пет уџбеника са лекцијама за наставнике и ученике, који су објављени 1957. године. Касније, 1961. године, саставио је књигу *Света Литургија и молитве у Српској Православној Цркви* на енглеском и црквенословенском, са детаљним објашњењем свете Литургије. Протојереј Владимир Мрвичин је 1962. године саставио *Лекције за недељне школе у Српској Православној Цркви* за забавиште и први разред, које је издала црква св. Стевана Првовенчаног у Алхамбри. У неким школама се предавало по уџбеницима Антиохијске и Руске Цркве, које су имале лепо разрађен програм верске просвете.⁵⁴⁴

Црквено-народни сабор у Чикагу, 1970. године, препоручује да се за верску наставу у нашим епархијама употребљавају уџбеници које издаје Хришћанска православна комисија. Црквено-народни Сабор у Либертивилу, 1984. године, усвојио је предлог Просветног одбора сабора да се поред оп-

⁵⁴¹ Сава, епископ Шумадијски, н. д., 304.

⁵⁴² Сава, епископ Шумадијски, н. д., 304; М. Барјактаровић, н. д., 121.

⁵⁴³ *25-годишњица епархије Средњезападноамеричке 1963–1988. / 25th anniversary Midwest American Diocese 1963–1988*, Toronto 1989, 88.

⁵⁴⁴ Исто, 86.

штеправославних учбеника напише допунски учбеник који ће да садржи карактеристике српске верске и народне традиције. Црквено-народни сабор у Детроиту заменио је назив *недељна школа*, који је израз протестантске праксе одржавања веронауке недељом, изразом *црквена школа*.⁵⁴⁵

Веронаука у Православној Цркви има за циљ да уведе дете (односно, одраслог човека) у Цркву, тј. да га укључи у њен живот.⁵⁴⁶ Верска настава недељом одржавана је за време Литургије што није у складу са учењем Православне Цркве о потреби учествовања деце и одраслих на заједничком богослужењу. Из тог разлога сви црквено-народни сабори доносили су одлуку да часови веронауке треба да се одржавају пре или после Литургије или неког другог дана у недељи. Треба ло је доста времена, стрпљења и упорног настојања да се та погрешна пракса исправи. Данас се у Калифорнији часови веронауке углавном не поклапају са Литургијом.

У ЦШО св. Стевана Првовенчаног услов да деца похађају часове веронауке јесте учешће и причешћивање на недељној Литургији. Настава се одвија одмах после богослужења у згради специјално изграђеној у те сврхе. Понекад тинејџери који возе кола дођу директно на ове часове, али им вероучитељи напомињу да је учествовање у Литургији неопходно. Према подацима за 1999/2000. школску годину у црквеној школи у овој ЦШО било је 208 ученика. Подељени су у 12 разреда, предшколско одељење и забавиште. Настава се одвија у девет учионица, деца су груписана тако да су 3. и 4, 5. и 6, 7. и 8, 9. и 10, 11. и 12. разреди спојени.⁵⁴⁷ Час траје 45 минута.

⁵⁴⁵ Исто, 88; У разговору испитаници су редовно користили израз *недељна школа*, иако је и у калифорнијским парохијама званичан назив *црквена школа*.

⁵⁴⁶ Зборник: *Свети Тајна љубави – Брак и њородица у светлосији православној предања*, Београд 1988, 137.

⁵⁴⁷ *St. Steven's Cathedral Church School Directory 1999–2000*, Alhambra 1999, *The Cathedral Messenger*; a publication of Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral, Paschal issue, march-april, Alhambra, California 2001, 4.

Обрађује се градиво из веронауке и националне историје, искључиво на енглеском језику који је свима разумљив. Наставу предаје 27 вероучитеља, у просеку по троје за сваки разред. Предавачи се смењују, сваки просечно спреми по 8 лекција годишње. У току предавања у учионици је присутно двоје вероучитеља, један предаје, а други је задужен да води рачуна о дисциплини. Градиво је прилагођено узрасту, па постоји и опис крсне славе у облику стрипа – *Peter's Slava* (сл. 20). На ове часове долазе деца наших миграната, деца конвертита, а понекад *долазе у њосије* и њихови пријатељи – Американци.

У парохији Рођења Пресвете Богородице часови веронауке за децу одржавају се после Литургије. Предавање је на енглеском језику. У истој парохији веронаука за одрасле одржава се једном-двапут месечно, углавном петком, сваки пут у дому неког другог парохијана. Часови се састоје од уводног предавања и разговора у току којег свештеник покушава да одговори на постављена питања.

При цркви Зачећа св. Јована Крститеља у Сан Франциску деци на часовима веронауке покушавају да протумаче америчке празнике на православни начин. Поводом Дана захвалности (Thanksgiving day) вероучитељи су деци објаснили да за све треба да благодаре Богу. Заједно су направили *грво захвалности*, тј. написали су на папирима у облику листа дрвета поруке захвалности Богу (сл. 23).

Поред катихезе за оне који се спремају за крштење, у Православној Цркви постоји и катихеза после крштења, тј. *мисџаџија* – едукативна поука о вери и моралу. Православна катихетика је увек у литургијском контексту.⁵⁴⁸ У парохији св. Стевана Првовенчаног часови за катихумене одржавају се према потреби. Током 2000. године одржано је 9 предавања, тј. *Catechetical Sessions*.⁵⁴⁹ У случају када се особа крштава ради склапања брака, часови катихизиса се одвијају у склопу

⁵⁴⁸ Атанасије, владика, *Живо предање у Цркви – Руковети са Њиве Госиогње*, Врњачка Бања 1998, 14.

⁵⁴⁹ *The Cathedral Messenger*; a publication of Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral, Paschal issue, march-april, Alhambra, California 2001, 2.

предбрачних испита, у свештениковој канцеларији и трају по неколико сати.

Семинари за учитеље *црквених школа* одржавају се два пута годишње, на свеправославном нивоу. На оваквим скуповима учествују вероучитељи из парохије св. Стевана Првовенчаног, док се из других српских парохија ретко одазивају. Обично присуствује десетак наших вероучитеља. Семинар траје два дана. И парохија св. Стевана Првовенчаног била је домаћин једног таквог семинара. Долазе свештеници, теолози и вероучитељи из различитих православних парохија – грчких, антиохијских, украјинских, и других, који међусобно размењују искуства.

Свеправославни конгрес за омладину организује се у суботу треће или четврте недеље Великог поста. Окупи се 30 до 50 учесника, из различитих православних парохија, од 11 до 18 година старости. Учествују 2 до 3 предавача, свештеника или цивила. Деца преко викенда имају низ ваншколских активности – спорт, музику – па је неопходно да и теме и предавач буду довољно занимљиви да привуку њихову пажњу. Теме су актуелне за младе људе: о утицају савремене музике на живот, о дрогама и алкохолу и сл. Одржан је низ предавања о сексуалности, о абортусу и употреби контрацептивних средстава, о предбрачним полним односима, о сиди. Неколико пута гост је био млади грчки свештеник, добар познавалац савремене музике, који је говорио језиком разумљивим младим људима.

Сваке школске године, прве суботе у децембру, одржава се квиз – такмичење на свеправославном нивоу под називом *Pan-Orthodox Bible Bowl Quiz*. Деца од 5. до 12. разреда са целог подручја Лос Анђелеса проверавају своја знања из области православне вере и историје. У квизу који је 1999. године одржан у парохији св. Георгија Антиохијске Православне Цркве учествовала су 23 тима.⁵⁵⁰ И у овој манифестацији од наших парохија учествује само ЦШО св. Стеван Првовенча-

ни. На месечном скупу вероучитеља свих парохија одреде материјал за квиз и парохију која преузме да спреми питања. Свака парохија добије материјал који треба да припреми. Учесници одговарају писмено. Екипа ЦШО св. Стеван Првовенчани састоји се од четири такмичара. Њихов најбољи пласман био је пето место.

Иако је, како то примећују неки аутори, код Словена одувек постојала повезаност појмова о народу и језику (у црквенословенским текстовима појам *јазик* означава народ), ипак је у истраживаним ЦШО настава српског језика у односу на веронауку знатно мање заступљена.⁵⁵¹

У *старом крају* људи су груписани према дијалектима, а у новом према језику.⁵⁵² Српски исељеници тај језик називају *наш језик*. Као што је познато, губитак матерњег језика доприноси лакшој асимилацији исељеника, али не доводи до губитка етничког идентитета, јер његове функције могу преузети други симболи.⁵⁵³

Према резултатима добијеним из упитника, 57 % испитаника прве генерације и 38 % испитаника рођених у Америци, сматрају да је учење матерњег језика веома важно; 40 % испитаника прве генерације и 54 % рођених у Америци сматрају да је то важно. Резултати истраживања о важности учења матерњег језика приказани су у табели 4.

⁵⁵¹ Е. Heršak, н. д., 100.

⁵⁵² S. Bruce, н. д., 110.

⁵⁵³ М. Павловић, *Исцртавање етничког идентитета Срба у Чикагу*, Зборник радова: Прилози проучавању етничког идентитета, књ. 20, ЕИ САНУ, Београд 1989, 42.

⁵⁵⁰ *The Cathedral Messenger*, a publication of Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral, Christmas, Alhambra, California 1999, 27.

Табела 4. Важност учења матерњег језика

	Прва генерација			Рођени у Америци	Американци	Остали	Укупно
	Први талас	Други талас	Трећи талас				
Веома важно	2	6	12	5	1	1	27
Важно	3	5	6	7	0	1	22
Неважно	0	0	0	0	0	0	0
Нема мишљење	0	1	0	1	0	0	2
Укупно	5	12	18	13	1	2	51

Часови српског језика одржавају се у парохијама у којима има више *новодошних* миграната, као на пример у парохији Рођења Пресвете Богородице. Предавање започиње пре почетка Литургије, док свештеник уређује простор за богослужење, а наставља се и кад он започне проскомидију. Деца су подељена у две старосне групе. Час траје четрдесетак минута. Међутим, осим личне иницијативе свештеника и самих парохијана, настава учења српског језика није организована на ширем нивоу, као што је то нпр. случај код православних Грка у САД.⁵⁵⁴

Нови имигранти и њихова деца помажу исељеницима друге и треће генерације да макар мало науче српски језик. Они дају иницијативу да служба буде на српском, тј. црквенословенском језику. Уколико не постоји вербална комуникација, деца не могу да науче језик. Једино у цркви могу да чују српски, али језик не може добро да се научи ако га не говоре код куће.

Они који су рођени у Америци наводе да су српски језик научили углавном захваљујући строгости родитеља. Постоји низ метода. Један од њих је *систем њоена* који ми је саопштила испитаница дуге генерације из Лос Анђелеса. У породици

разговарају на српском језику и када нешто не знају, онда питају како се каже. Уколико употребе реч на енглеском језику добијају један поен. У суботу после ручка броје се поени. Ко има највише, губи неку повластицу, на пример у случају да је пушач, добије само шест цигарета за недељу дана.

У кући су деца исељеника научила језик својих предака, језик баба и деда. Они који су пореклом Херцеговци говоре варијанту херцеговачког дијалекта, Далматинци – далматинског и тако редом. Емигранти који су дошли у Калифорнију седамдесетих година 20. века имали су проблема у споразумевању са староседеоцима. Они су очували у језику доста италијанских израза. Једна испитаница из КСС парохије св. Саве у Сан Габријелу вели да је у кухињи долазило да неспоразума, јер је за *раније досељене* шерпа – пињата, тањир – пјат, виљушка – пинур, ташна – такулин. Често се енглеске речи посрбљују, па је пилетина – *чикејина*, или користе изразе типа *грајваиш ли кар*. На једном надгробном споменику у Џексону, пронашла сам натпис да је Никола С. Вукаловић из Херцеговине *џојинуво у мину* (сл. 8). Реч *мину* потиче од енглеске речи *mine*, што значи рудник.

Један део исељеника прве генерације (који су у Калифорнију дошли после Другог светског рата) упитник који сам им дала ради истраживања попунили су на енглеском, а са друге стране има случајева међу исељеницима друге генерације који су исти попунили на српском језику.

На питање: *Да ли се осећате различитим од Американаца и, ако да, шта је то што вас разликује?* једна испитаница друге генерације одговорила је: *I am 100% Serbian and most Americans are so mixed they don't know what they are or where they came from – I am very lucky to know who I am and I am very proud of that.* Иако не зна српски језик, она себе сматра *својоцененом Српкињом*.

⁵⁵⁴ J. Landau, *Diaspora and Language*, Ethnicity, edited by J. Hutchinson and A. D. Smith, Oxford 1996, 224.

Д. Фолклорна удружења

При свакој парохији установљено је учење фолклорних игара и песама. Пробе фолклора одржавају се у парохијским домовима. У зависности од броја и старосне структуре, играчи су подељени у две или три групе. У ЦШО св. Стеван Првовенчани неопходан услов да се постане члан фолклорног ансамбла јесте похађање веронауке.

Ношње набављају из *старао краја* или их шију у Америци. Према подацима добијеним из упитника, народну ношњу има 24 % испитаника прве генерације и 38 % рођених у Америци. Деца исељеника прве генерације имају ношњу у 9 % случајева, док деца рођених у Америци имају ношње у 3 % случајева. Резултати истраживања да ли испитаници имају народну ношњу приказани су у табели 5.

Табела 5. Поседују народну ношњу

Одговор	Прва генерација	Рођени у Америци	Укупно
Да	8	12	20
Не	22	19	41
Имају деца	3	1	4
Укупно	33	32	65

Углавном приликом значајних прослава у парохији учествује и фолклорна група.

Пишући о музичком идентитету Срба у расејању, Д. Стефановић закључује да *пјевање, свирање и ирање представљају део духовне, националне, културне и музичке идентификације којом наши исељеници остварују везу са домовином.*⁵⁵⁵

Често су, међутим, учитељи српских народних песама и игара особе рођене у Америци. Није редак случај да то буду обрађеници у православље неспрског порекла.

У парохији св. Стевана Првовенчаног инструктор фолклора био је Американац, протестант. Успео је да организује веома успешну, скоро професионалну групу – путовали су у друге градове, нпр. Сан Франциско и Њујорк. У неким случајевима Американци које је привукао наш фолклор, учећи српске народне игре, полако прелазе у православље. У овој парохији 2000. године била су учлањена 84 детета у три фолклорна ансамбла – *Kolo Groups*.⁵⁵⁶

При парохији Рођења Пресвете Богородице пробе народних игара организоване су недељом после ручка. Постоји само једна група играча, деца узраста од 6 до 13 година. У истој сали у којој је била Литургија деца уз музику са касете уче да играју *шумадијско коло, чачак, шойско оро*. За ношње се свако сам сналази. Углавном преовладава шумадијска ношња. Кроз игру деце и њихове мајке се зближавају, иако понекад има проблема, на пример око избора коловође. Сви сматрају да наша деца треба да се друже и да уче културу.

Важност неговања народне баштине истицали су и свештеници. Тако игуман Никодим подсећа на важност неговања фолклора за очување *народа Јуџословенској: у шућини, далеко од њуде своје родне, од ојњинија и шойлоја крила мајке Домовине, далеко шћелом од народа нашеј и њесме њејове, али не срцем и душом, основали су наша Певачка Друштва, ња и наш Певачки Савез. Да кроз њевачка друштва одјајмо њесму нашу народну и њредамо је у аменет шойомсћиву, да ња ујознамо са нашом лейом њесмом и Домовином, да са њоме ојлеменимо душе деце наше и уљјемо им њесмом у срца млађана љубав њрема Боју, Домовини и народу нашем Јуџословенском. Да своје шойомсћиво овде, кроз њесму и цркву очувамо*

⁵⁵⁵ Д. Стефановић, *О музичком идентитету Срба у расејању*, Catena Mundi I, Београд 1992, 145.

⁵⁵⁶ *The Cathedral Messenger*, a publication of Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral, Paschal issue, march-april, Alhambra, California 2001, 4.

за себе, за народ свој Јуџословенски, да се не оиђује из своја народној јайа и уиђоје се у мору мешавине.⁵⁵⁷

При храму св. Стевана Првовенчаног у Алхамбри одржавају се концерти катедралног ансамбла *Соколи*. Навешћу као пример опис концерта одржаног новембра месеца 1999. године под називом *Поврајак у Скадарлију*. Учествовале су све три фолклорне групе, дакле преко 60 играча. Концерту је присуствовао епископ, свештенство и око 500 гледалаца. Вече је започело *здравцом*, а затим су уследиле градске игре из Београда и Новог Сада, у извођењу групе *Златни бисери*, коју чине старији играчи. Одиграли су *коло краљице Најталије* и игру *сарајевка*. Уследило је дванаестоминутно динамично *шойско коло* и *ијре из Пироша*. Играчи су били обучени у оригиналне костиме из Сурдулице. Кореографију је специјално за овај ансамбл приредио парохијски кореограф Денис Боксел. Игре су припремали шест месеци. На програму су биле и староградске песме, а могла се чути и фрула. На крају су извели *хумореску* из Војводине и *српске ијре из Баната*.⁵⁵⁸

Фолклорни ансамбли дају могућност младим људима да видно испоље свој етницитет кроз народне ношње и специфичан начин игре, коло. Ове групе имају и интегративну функцију, повезују особе унутар ансамбла и остварују контакте приликом фестивала и прослава у суседним и удаљеним парохијама.

Фолклорна група из Сан Маркоса при парохији св. Ђорђа из Сан Дијега учествовала је седамдесетих година на интернационалном фестивалу у *Scottish Masonic Hall* у Сан Дијегу, у коме је узело учешће 26 различитих етничких група. Програм је водио протестантски пастор и свако је показивао своју културу и обичаје. Американци су преко наше деце дознали да се Срби досељавају у Јужну Калифорнију. Нису умели да изговоре *Serbian dance* (*Сербиан генс*), већ су

изговарали *Sibirian dance* (*Сибириан генс*).⁵⁵⁹ У парохијском дому при цркви св. Петке у Сан Маркосу фотографисала сам таблу са натписом: *Манасџири, џусле и џудало, џо је српски народ сачувало* (сл. 14).

У мају месецу сваке године у парохији св. Стевана Првовенчаног, одржава се манифестација под називом *колобрејин* – *Kolobration*. Том приликом окупљају се фолклорни играчки ансамбли из различитих парохија. Поред групе *Соколи* из парохије св. Стевана Првовенчаног 2000. године учествовале су и групе *Косовски божури* из цркве св. Саве у Сан Габријелу, *Авала* из цркве св. Стефана Дечанског из Чикага, *Соко* – из старе цркве Васкрсења Христовог, Чикаго. Спремили су различита кола: игре из Пирота, влашке, шопске игре, Косово, Црноречје, игре из Баната и Срема. У парохији св. Петке у Сан Маркосу, новембра месеца 1996. године био је одржан *Колофестив* – *Avala Folklore Ensemble Kolofest*.

Међутим, главно музичко интересовање исељеника испољава се кроз слушање новокомпоноване народне музике, а у новије време и национално-патриотских песама.⁵⁶⁰ Приликом већих прослава редовно су присутни и извођачи новокомпоноване музике из Србије.

Сва социјална догађања америчких Срба, било да су то религијски празници, пикници или голф турнири, нису потпуна без тамбурашког оркестра. Тамбуру су у САД донели емигранти из крајева који су били под аустроугарском управом. Углавном свирају четворица или петорица свирача – певача. Тамбура илуструје чињеницу да емигрантска култура није никада истоветна оној у постојбини и увек постоје инвентивна прилагођавања узастопних таласа емиграната. *Тамбурица* не само да је добила популарност међу емигрантима из крајева у којим је непозната, већ је и њена популарност знатно већа у Америци него у матици.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ *Американски Србобран*, 15. 11. 1933, 2.

⁵⁵⁸ *The Cathedral Messenger*, st. Steven's Serbian Orthodox Cathedral News Magazine, Alhambra, California, Christmas 1999, 22.

⁵⁵⁹ *Сјоменица, Српска Православна Црква светије Пејке*, Сан Маркос, Калифорнија 1991, 111.

⁵⁶⁰ Д. Стефановић, н. д., 146.

⁵⁶¹ А. Simić, J. M. Halpern, н. д., 790.

У парохији св. Петке у Сан Маркосу 1971. године организован је ансамбл *Српска младост – North County тамбурица*. Инструктор је био Милан Медић, исељеник друге генерације. Његови родитељи од којих је научио да свира тамбуру дошли су крајем 19. века из Лике. У почетку нису имали просторије за рад. Деца, већином девојчице, на пробама су пола времена говориле само српски, а другу половину енглески. Свирали су пред публиком на Светосавској и Видовданској прослави у црквеној дворани храма св. Ђорђа у Сан Дијегу и на понеком пикнику. Тамбурашки оркестар те парохије изводио је песме *Црвен фесич, Бледи месец, Шумадијо, шумовића земљо моја мила*. Када су девојке из старије групе уписале факултете, тамбурашка група *прешла је у историју – тамбуре су зарђале, девојке се њоудале!*⁵⁶² У парохији св. Стевана Првовенчаног организована су два тамбурашка ансамбла од по 6–7 извођача.

Ђ. Дечији камп

Дечији камп осмишљен је тако да деца српског порекла, боравећи у њему преко лета недељу-две дана, уз спортове и дружење науче нешто о својој вери и традицији. Камп омогућава да се упознају деца из различитих ЦШО које преко године ретко контактирају.

Први српски дечији камп у САД отворен је 1. августа 1942. године, при манастиру светог Саве у Либертивилу, у држави Илиноис.⁵⁶³

Дечији камп на Западној обали основан је 1962. године у Цексону. У јужном делу Цексона купљено је земљиште површине 173 ара на коме је основана *Мисија св. Саве*. Архимандрит Иринеј је дошао из Либертивила у јануару 1962. године.

Под његовим руководством зграда је била спремна за употребу у лето исте године.⁵⁶⁴

Структура управног одбора кампа састоји се од главног секретара кампа, недељног управника кампа и координатора за рад. Управни одбор саставља план рада, припрема и отвара камп.

У време раскола долазио је мањи број деце из *мајке цркве*. Камп је поново уједињен 1997. године. Деца се смењују на по недељу дана. Прве три недеље у кампу су деца старости 5–12 година, а последње недеље 13–18 година. Сваке недеље у кампу борави 75–80 деце. Историју и веронауку предају свештеници.

Дан у кампу протиче по следећем распореду: деца устају у 7:30, а затим уз интонирање химне подижу америчку и српску заставу. Одмах следи доручак и уређивање соба. Потом су часови историје и веронаука, а онда спорт: пливање, фудбал (европски), одбојка, кошарка, трчање. После је ручак и одмор након кога су часови српског језика, певања и фолклора. Затим је вечера и вечерње богослужење, па опет спорт и рекреација.

Труде се да деци припремају традиционална српска јела. Сваке недеље смењује се група жена из једне парохије. Раније се постило само петком, а владика Јован је увео и пост средом. Последњих година ради се на томе да се камп више *оцрквени*. Уведене су и јутарње службе у цркви. Четвртком служе Литургију на којој се сва деца у кампу причесте. У петак увече организују концерт фолклорног ансамбла, певају и играју и изводе хумористичке тачке.

Функција кампа је да се дете, боравећи у њему, интегрисе у живот Цркве. Кроз дружење и живот у заједници имају могућност да примене стечена знања о православној вери, наслеђу и традицији. Млади људи из различитих парохија могу да развију осећај о припадности широј заједници.

Поред епархијског кампа, организују се и кампови на нивоу парохије. У ЦШО св. Стеван Првовенчани постоје два

⁵⁶² *Сјоменица, Српска Православна Црква свети Пејке*, Сан Маркос, Калифорнија 1991, 111.

⁵⁶³ Биографски лексикон *Срби у свету: Ко је ко 1996/99*, Београд – Лос Анђелес 1999, 640.

⁵⁶⁴ *Year of Our Lord: Entering the new Millennium*, Saint Sava Children's Camp, Jackson, California 2000. Camp Manual, 7.

зимска кампа. Грчка Православна Црква уступа им камп *Света Софија* (St. Sophia Camp) који се налази на удаљености 60 километара од Лос Анђелеса, у месту Лејк Ероухед (Lake Arrowhead). Деца бораве у кампу током фебруара или марта.⁵⁶⁵ Подељени су у две старосне групе, 10–14 и 15–18 година. У свакој групи буде по 25–30 дечака и девојчица. У камп одлазе у различитим терминима, остају по један викенд, тј. од петка увече до недеље поподне. Активности започињу у суботу ујутру, Литургијом. Деца учествују у богослужењу, певају и већина се причести. Затим следи доручак и два блока предавања – веронаука и национална историја. После ручка имају слободне активности. Боравак у кампу рачуна се као *црквена школа*.

ЦШО св. Стеван Првовенчани организује и излете за старију групу, од 15 до 18 година старости. Сваке треће године, у новембру или децембру, одлазе са парохом на пет дана на Теолошки факултет *Свети Владимир* (St. Vladimir's Orthodox Seminary), у Њујорк. Ту се организује зимски семинар за омладину њиховог узраста.⁵⁶⁶

Понекад уместо зимског кампа, у фебруару организују излет у Сан Франциско. У оквиру предвиђених активности одлазе да се поклоне моштима св. Јована Шангајског и Санфранциског Чудотворца, које се налазе у храму Свих жалосних Радост Руске Заграничне Цркве (РЗЦ). Посећују универзитете у Берклију (Berkeley) и у Стенфорду (Stanford) – у коме се налази *Српска соба* (Serbian Room). Ова соба оформљена је настојањем Анђе Полић (рођене у Калифорнији), ради очувања српске културе. Поред финансијске подршке, она ју је периодично опремала потребним експонатима.⁵⁶⁷ Соба је просторија величине 3:5 метара, у средини се налази велики дрвени сто дужине 3 метра, око кога су распоређене столице за посетиоце који разгледају експонате – књиге српских писаца (у оригиналу или преведене на енглески језик), делове наших народних ношњи.

⁵⁶⁵ *The Cathedral Messenger*; a publication of Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral, Paschal issue, march-april, Alhambra, California 2001, 8.

⁵⁶⁶ Исто, 25.

⁵⁶⁷ М. Karlo, н. д., 48.

VII. ОБРЕДИ ПРЕЛАЗА ТОКОМ ЖИВОТА ПОЈЕДИНЦА

А. Литургија

*Сама Црква је литургија, служење.*⁵⁶⁸

У овом раду Литургију посматрам као центар целокупног живота парохије, јер се њени чланови остварују као заједница једном недељно, управо када се окупе на недељно богослужење. Све остале свете тајне (као нпр. крштење, венчање) извиру из Литургије. Празници као што су слава, Божић, Васкрс, Српска нова година, Савиндан, Видовдан, прво започињу (или су започињали) Литургијом.

Данас постоје тзв. *литургијске* и *нелитургијске* цркве и хришћани. Грчка реч *Литургија* (Λειτουργία) означавала је првобитно неку радњу кроз коју група људи постаје у заједници нешто више од простог скупа индивидуа. Означавала је функцију или *службу* човека или групе, у корист или за рачун целе заједнице.⁵⁶⁹ Свакодневни круг богослужења у Православној Цркви обухвата: вечерње, повечерје, полуноћницу, јутрење, први, трећи, шести и девети час.⁵⁷⁰

⁵⁶⁸ А. Шмеман, *За животи светија – светиотајинска философија живота*, Београд 1979, 24.

⁵⁶⁹ Исто, 24.

⁵⁷⁰ Данило, епископ; Амфилохије, епископ, *Нема лепше вере од хришћанске*, Вршац 1988, 90.

Литургија пре свега подразумева сабрање верних, па и сама реч *Црква* значи сабрање.⁵⁷¹ Она је највеће и најважније црквено богослужење. Сва остала чинодејствовања само су припрема за њено обављање. При овом богослужењу обавља се тајна светог причешћа.⁵⁷² Света евхаристија и учествовање у њој је оно што Хришћане чини Телом Христовим: *Који једе моје тјело и пије моју крв у мени пребива и ја у њему* (Јн. 6, 56).⁵⁷³ Литургија се служи сваке недеље као дана Васкрсења Христовог, као и на све велике празнике – Христове, Богородичне и светитељске, а иначе, може да се служи и сваког дана. Данас се у богослужбеној пракси користе три Литургије: Литургија св. Василија Великог, Литургија св. Јована Златоустог и Литургија св. Григорија Двојеслова.⁵⁷⁴ Литургија св. Јована Златоустог може да се служи свакодневно у току целе године. Литургија св. Василија Великог врши се на вечерњој служби уочи Божића и Богојављења, на дан када се слави овај светитељ (1. јануара по јулијанском календару), и одређених дана у Великом посту. Литургија св. Григорија Двојеслова или Пређеосвештаних Дарова служи се средом и петком у току Великог Васкршњег поста.⁵⁷⁵ Истога дана, на истом престолу, свештеник може да служи само једну Литургију.

У свим парохијама у којима сам обавила истраживање Литургија се служи сваке недеље и о празницима када је *црквено слово*. Према подацима из годишњег извештаја у парохији Рођења Пресвете Богородице у периоду од 16. 12. 1999. до 21. 1. 2001. године одслужена је 91 Литургија. У парохији св. Стевана Првовенчаног током 2000. године служено је 109 Литургија. Већина парохијана преко недеље заузета је различитим пословима, тако да углавном учествују само у недељном

⁵⁷¹ Зборник: *Света Тајна љубави – Брак и њородица у свейлостии ѡправославној предања*, Београд 1988, 137.

⁵⁷² Љ. Стошић, *Мали речник црквених појмова*, Београд 2001, 83.

⁵⁷³ *Православна ризница о браку и њородици*, приредио В. Димитријевић, Београд 1998, 106.

⁵⁷⁴ Љ. Стошић, н. д., 85.

⁵⁷⁵ Исто, 85; Данило, епископ, Амфилохије, епископ, н. д., 90.

богослужењу. Реч *недеља* значи да људи тог дана *не делају* (не раде) свакодневне послове, већ га проводе у молитви и вршењу богоугодних дела.⁵⁷⁶ Сами свештеници изостављају свакодневне јутарње и вечерње службе, јер је у нашим парохијама у Америци нагласак на *служењу народу*. Само понегде служе вечерњу службу уочи недеље.

Према резултатима упитника, сваке недеље Литургију посећује 36% испитаника прве генерације и 32% рођених у Америци. На Литургију долази два пута месечно 6% испитаника прве генерације и 24% рођених у Америци. Једном месечно долази 10% испитаника прве генерације и 5% рођених у Америци. Сматра да *често* долази 28% испитаника прве генерације и 24% рођених у Америци. Ређе долази 14% испитаника прве генерације и 10% рођених у Америци. На Литургију не долази 6% испитаника прве генерације и 5% рођених у Америци. Резултати истраживања фреквенције долазака на Литургију приказани су у табели 6.

Табела 6. Фреквенција долазака на Литургију

	Прва генерација			Рођени у Америци	Американци	Остали	Укупно
	Први талас	Други талас	Трећи талас				
Сваке недеље	3	10	5	13	1	0	32
Два пута месечно	2	0	1	10	0	1	14
Једном месечно	1	3	1	2	0	0	7
Често	2	4	8	10	0	0	24
Ређе	2	1	4	4	0	1	12
Не	1	2	0	2	0	0	5
Укупно	11	20	19	41	1	2	94

Према резултатима истраживања, највећи број испитаника долази на Литургију сваке недеље или сматрају да често

⁵⁷⁶ Љ. Стошић, н. д., 99.

долазе. Међутим, у односу на целокупну популацију калифорнијских Срба, они који долазе на Литургију представљају мањину, као што је то случај и у мatici.

Е. Хобсбаум примећује да је сећање на краљевство код Срба очувано у свакодневним Литургијама СПЦ, која је канонизовала већину српских владара.⁵⁷⁷

Израз *појање* се односи на читава богослужење у Источној православној цркви. Све химнографске врсте, па и Апостол и Јеванђеље, богослужбено се остварују кроз певање. Од првих векова хришћанства појање је постало нераздвојив део богослужења.⁵⁷⁸

Међу нашим првим досељеницима било је познавалаца православног црквеног појања. Они су и у Америци преносили своје знање на млађе, те су појци *држали* певнице више од пола века. Када су почетком 20. века у Америци почели да се појављују хорови, појци су у њима видели конкуренцију. Парохијски свештеници помагали су да се ти сукоби превазиђу. Појци у току недељне Литургије певају поједине делове, а у празничне дане када се Литургија служи у току радних дана певају целу службу.⁵⁷⁹

Пава Савић је била редовни појац манастирске капеле и храма св. Петке у Сан Маркосу. Рођена је 1912. године у Чуругу, у Бачкој. Дошла је у Чикаго 1956. године, а 1964. прешла је у Калифорнију, у град Ескондидо. Редовно је долазила на богослужења и певала за певницом. Као кројачица шила је свештеничке одежде, дечије стихаре, прекриваче и друге ствари које су потребне за цркву. Као *наивни сликар* урадила је уљем на платну неколико икона за капелу св. Петке.⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ Е. Hobsbaum, н. д., 86.

⁵⁷⁸ Ђ. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*; друго, допуњено издање, Београд 1990, 258.

⁵⁷⁹ Сава, епископ Шумадијски, н. д., 391.

⁵⁸⁰ *Споменница, Српска Православна Црква светице Пејке*, Сан Маркос, Калифорнија 1991, 148.

У испитиваним парохијама на недељним Литургијама певају хорови (сл. 34).⁵⁸¹ У скоро свим парохијама певачи стоје на балкону. Међутим, у парохији Рођења Пресвете Богородице, мањи број певача стоји око аналоја, са десне стране стола на коме се обавља богослужење. Када се Литургија врши преко недеље, певају појци, а у цркви св. Стефана Првовенчаног пева и попадија. У цркви св. Саве на Српском гробљу у Лос Анђелесу епископ служи Литургију суботом, а пева појац или ђакон (ако не служи). Свештенство је у Америци желело да путем *српској црквеној певања* сачува карактер богослужења своје *народне Цркве*. Хорове су у Америци оснивали лаици или свештена лица. Први хор је основан 1906. у Чикагу, а *Српски певачки савез* (СПС) 1931. године. Сви хорови су приређивали годишње концерте у својим местима, а посећивали су и друге парохије. Учествојући на богослужењима, они су их увеличавали и доприносили да буду свечана и лепа, што се одражавало на посете верника.⁵⁸² Игуман Стојаковић апеловао је у кратком говору тридесетих година 20. века на певаче и СПС да *јаје црквену њесму ако желе да иду њравим српским њуштем*. Песма је у доба највеће економске депресије окупала наше младе људе у један ланац широм Америке.⁵⁸³

Неки аутори сматрају да хорови представљају веома важан вид одржавања традиције. Многи хорови у српским православним храмовима у Америци носе имена наших композитора: *Стеван Мокрањац*, *Стеван Шијачки*, *Косија Манојловић*. Репертоар ових хорова чине пре свега Литургије, а и световне песме, дела српских, чешких, руских и других композитора. Разумевање богослужбених текстова представља један од битних предуслова за потпуније учествовање у служби. Ради тога се текстови служби преводе са црквенословенског на српски и у овом случају на енглески језик. Међутим, Д. Стефановић указује на чињеницу да одређени

⁵⁸¹ Фотографија је преузета из споменице парохије св. Стефана Првовенчаног у Алхамбри – *An Ongoing Labor of Love*, Alhambra 1996, 89.

⁵⁸² Сава, епископ Шумадијски, н. д., 391.

⁵⁸³ *Американски Србобран*, 16. 11. 1933, 2.

музички проблеми настају када се на богослужењима пева на енглеском или неком другом језику. Код песама на страним језицима највише су заступљене хармонизације руских аутора. Преводи са црквенословенског на друге језике, укључујући и српски, нису у довољној мери поетски.⁵⁸⁴ Када је епископ алеутски и аљаски Владимир служио Литургију у Сан Франциску 1888. године, *Србин Гоичевић ђојао је ѓричачни сѣих енглески*.⁵⁸⁵ У преводу на енглески језик, објављен је и *Осмојласник* С. Ст. Мокрањца.⁵⁸⁶ Епархија канадска објавила је 2000. године четворојезични *Литурѣикон – службебник литурѣије Свѣтој Јована Златоустој*, у коме се налази текст Литургије на грчком, црквенословенском, српском и енглеском језику.

У парохији св. Стевана Првовенчаног диригент хора је испитаница треће генерације која каже да је кроз певање лакше научила српски језик. Компоновала је комад *Свјатѣи Боже* за Литургију.

Пре почетка Литургије парохијани купују свеће које су углавном увек од воска, што није чест случај у храмовима у матици, и сами их пале у цркви. У већим парохијама за сваку недељу припрема се недељни билтен. У њему је одштампано недељно Јеванђеље, Апостол, обавештења о догађајима у парохији, као и имена болесних парохијана, да би се цела заједница молила за њихово здравље. Недељни билтен свако добија при уласку у цркву. Свако има неко *своје* место у цркви које најчешће заузима. Стоје и са леве и са десне стране, независно од пола. Најчешће сви чланови једне породице стоје (и седе) заједно. На сами почетак богослужења долази обично мањи број парохијана. Свештеници верницима скрећу пажњу на то да не би требало да касне, међутим, закашњења су се усталила, и скоро да су постала правило. У годишњем извештају о раду у парохији Рођења Пресвете Богородице свештеник апелује и моли парохијане да долазе на време.

⁵⁸⁴ Д. Стефановић, н. д., 46.

⁵⁸⁵ Сава, епископ Шумадијски, н. д., 36.

⁵⁸⁶ Д. Стефановић, н. д., 147.

На клупама се налазе књиге са поретком богослужења, текст је паралелно на српском и на енглеском језику. У тексту је означено у којим моментима на богослужењу може да се седе. Дешава се да свештенослужитељи присутнима скрену на то пажњу. Од једног нашег свештеника у Калифорнији забележила сам да је владика Николај Велимировић на питање: *Владико, катѣолици и ѓројѣсѣјанѣи седе за време бојослужења а ми сѣојимо, ко је у ѓраву?*, одговорио: *Онај који мисли на Боја, а не на ноје*. Испитаници прве генерације, који су и пре доласка у Америку узимали учешће у црквеном животу, не слажу се са седењем у цркви. У парохији Рођења Пресвете Богородице сваке недеље постављају редове столица у сали у којој се окупљају. Према америчким законима, у просторијама у којима се обавља јавно окупљање грађана обавезно се поставља америчка застава. Из тог разлога америчка застава стоји у свим српским православним храмовима у Америци (сл. 33).

У свакој од парохија на богослужењу су у различитој мери заступљени енглески или српски језик, у зависности од тога којим језиком влада већина парохијана. Углавном испитанике прве генерације збуњује употреба енглеског језика, *када дођем у своју цркву хоћу да чујем наш језик*, вели испитаница првог таласа прве генерације (парохије св. Саве, Сан Габријел). Парохијанима који су рођени у Америци, посебно обраћеницима у православље, лакше је да учествују у служби која се служи на енглеском језику. Испитаница треће генерације која од своје четрнаесте године пева у хору у парохији св. Стевана Првовенчаног, не влада српским језиком и то јој онемогућава комуникацију са епископом. Међутим, ни то није правило. Један испитаник друге генерације (из Џексона) жали се да *има срѣски ђоја да не знају да зборе нашики*. Читање Апостола, Јеванђеља, Символа вере и Оченаша обавља се на оба језика (у парохији Рођења Пресвете Богородице) или само Јеванђеље прочитају на оба језика. Један испитаник, Рус прве генерације, који живи у Финиксу (Аризона) преко педесет година, одлази на богослужења у нашу цркву откако су у руској почели да служе на енглеском, јер је њему потребно да чује молитве на црквенословенском језику.

Смисао и циљ ради кога се служи Литургија јесте причешће. Причешће је света тајна у којој верници под видом хлеба примају тело Христово, а у облику вина крв Христову, те тако сједињени са Спаситељем и сами постају учесници вечнога живота.⁵⁸⁷ Према фреквенцији причешћивања може се најочигледније сагледати црквена свест верника.

Према резултатима истраживања, редовно, скоро на свакој Литургији, причешћује се 11 % испитаника прве генерације и 11 % рођених у САД. Затим, 5–10 пута годишње причешћује се 26 % испитаника прве генерације и 32 % рођених у САД. Два пута годишње прима причешће 17 % испитаника прве генерације и 24 % рођених у САД. Једном годишње причешћује се 4 % испитаника прве генерације и 5 % рођених у САД. Ретко се причешћују 23 % испитаника прве генерације и 11 % испитаника рођених у САД. Не причешћују се 19 % испитаника прве генерације и 16 % испитаника рођених у САД. Резултати истраживања о фреквенцији причешћивања приказани су у табели 7.

Табела 7. Фреквенција причешћивања

	Прва генерација			Рођени у САД	Американци	Остали	Укупно
	Први талас	Други талас	Трећи талас				
Редовно	0	3	2	4	2	1	12
5–10 пута годишње	3	2	7	12	0	0	24
2 пута годишње	4	2	2	9	2	0	19
Једном годишње	0	1	1	2	0	0	4
Ретко	2	4	5	4	1	0	16
Не	3	1	5	6	0	0	15
Укупно	12	13	22	37	5	1	90

⁵⁸⁷ Љ. Стошић, н. д., 124.

Владика Николај 1921. године питао је наше људе зашто се ретко причешћују. Одговарали су да је тешко постити. Један радник жалио му се да се 22 године није исповедио и причестио. Није имао српског свештеника који би разумео његову исповест. Био је научен да се без исповести не може причестити. Један Личанин жалио му се да, унатраг неколико година, како почне да пости *ја ћосћим онако њо нашки, само суха круха* да би се причестио, његови другови у фабрици, римокатолици и протестанти, исмевали су га и он би напуштао пост.⁵⁸⁸ Приликом причешћивања свештеник се обраћа вернику у зависности од случаја, према потреби, или на енглеском или на српском језику.

У парохији св. Стевана Првовенчаног установљена је *недеља младих*, то је Томина недеља, односно прва недеља после Васкрса. Тада се ученици црквене школе узраста 9–12 година по први пут активно укључују у све недељне активности у парохији. На улазним вратима цркве деле недељне билтене, продају свеће, у току Литургије помажу у олтару или учествују у хорском певању. После службе помажу при спремању хране за заједнички ручак.

Након Литургије свештеник говори беседу (проповед) и обавештава присутне о дешавањима у парохији. Углавном је један део беседе на енглеском, а други на српском језику. У парохији Рођења Пресвете Богородице свештеник после Литургије пита присутне жене која хоће да умеси просфору за следећу Литургију. У старохришћанским временима верници су на богослужења у храмове сами од својих кућа доносили све потребне ствари – хлеб, вино, уље, измирну и др. Чин доношења назван је проскомидија, а донесено уздарје – просфора. Вишак приноса употребљаван је после Литургије за општи обед, тзв. *Вечеру љубави*.⁵⁸⁹ Ова пракса задржала се до данас у неким помесним Црквама, нпр. Грчкој.

Према правилима за верско образовање СПЦ у САД и Канади (објављеним 20. августа 1981. године), *време за одр-*

⁵⁸⁸ Н. Велимировић, н. д., 319.

⁵⁸⁹ Љ. Стошић, н. д., 128.

жавање културних или језичких програма не сме бити у конфликти са временом одржавања црквених богослужења, нити са редовним црквено-школским програмом. Часови веронауке, српског језика и фолклора одржавају се пре или после богослужења.

После Литургије у свим парохијама је заједнички ручак у парохијском дому. У парохији Рођења Пресвете Богородице ручак је у истој сали у којој је било богослужење. Храну припремају чланице КСС. Махом су заступљена јела која сматрају традиционално српским, као на пример: сарма, ђувеч и сл. Ту је и уобичајена интернационална храна. Према резултатима упитника, на питање која јела чешће припремају, српска или америчка, одговорила су 44 испитаника. Од тога 56% радије припрема српска јела. На питање која јела више воле потомци исељеника одговорило је 35 особа, од тога 57% више воле српска јела.

Пре ручка сви заједно прочитају молитву *Оче наш*, а затим свештеник благосиља трпезу. Јела су сервирана тако да се свако сам послужи. Ручак се наплаћује, а прикупљени новац иде у црквени фонд. Свака црквена сала има бар у коме се служе алкохолна пића.⁵⁹⁰

Од почетка деведесетих година 20. века у парохији св. Стевана Првовенчаног почели су да уз пост припремају посна јела. Пост је веома ублажен, углавном су увек присутна јела од рибе. Према резултатима истраживања верници делимично посте. Испитаник друге генерације који се бавио те-

⁵⁹⁰ Према канонима Шестог васељенског сабора: 74. Не треба у домовима Господњим или у црквама чинити такозване агапе (трпезе братољубља) и унутар јести, и простирати постеље. Који се усуде да ово чине, или да престану, или да буду одлучени. 76. Чувајући част Цркве, не доликује да се унутар светих дворишта (порти) постави крчма (кафана), или што је за храну, или пак чинити друге продаје. Јер Спаситељ наш и Бог, поучавајући нас живљењем у телу, заповедио је: *не иђиш од дома Оца мога, дом шировине* (Јн 2: 16). Он је мењачима просуо новац, и изагнао оне који светињу чине јавним (местом). Зато ако се који затекну у овом преступу, нека буду одлучени; у: Јереј др Р. В. Поповић, н. д., 117.

шким физичким пословима, на питање како пости одговорио је: *жена је пошла, је сам радио. Постила је цео пост за Ускрс*. Присутна је свест о томе да пост није само уздржавање од хране, па су испитаници одговарали да посте тако што се уздржавају од злих мисли, гледања телевизије и слушања музике. Често започну пост, али убрзо одустану, јер их неко од неправославних пријатеља понуди мрсном храном. Од 60 испитаника који су одговорили на питање да ли посте, 80% *шруги се да пошти*.

Б. Крштење и веропрелази⁵⁹¹

*Nomen est omen*⁵⁹²

Крштењем особа започиње свој живот у Цркви. У Еванђељу је за крштење употребљена реч *ваптизма* (грч. βάπτισμα), што значи *покривање*. Онај који се крштава у *Име Оца и Сина и Светиога Духа*, погружава се цео три пута у воду у знак умирања старог човека и рађања новог.⁵⁹³ У древној Цркви крштење је увек било у вези са Евхаристијом, тј. оно је претходило Литургији и новокрштени су се на Литургији одмах причешћивали.⁵⁹⁴

У проучаваним парохијама заступљен је *негобаптизам*, тј. крштавање мале деце, а крштавају се и одрасле особе, посебно у случају веропрелаза. Према подацима из матичних књига крштених при цркви св. Саве у Сан Габријелу, прва крштења од 1914. године обављана су у дому родитеља.

⁵⁹¹ Један део података који улазе у састав поглавља Крштење и веропрелази, Венчање и породични живот, Погребни обичаји, Монаштво објављен је у раду: Гордана Благојевић, *Обичаји животног циклуса верника српских православних парохија у Калифорнији*, Традиционално и савремено у култури Срба, Етнографски институт САНУ, посебна издања, књ. 49, Београд 2003.

⁵⁹² Latinski citati, izreke i poslovice, III izdanje, Beograd 1999, 88.

⁵⁹³ Данило, епископ, Амфилохије, епископ, н. д., 50.

⁵⁹⁴ *Православна ризница о браку и породици*, приредио В. Димитријевић, Београд 1998, 107.

Свештеник је долазио и крштавао сву децу у породици. Једна испитаница друге генерације (рођена у Пенсилванији), крштена је као дете, али из финансијских разлога нико други од деце у тој породици није крштен – отац никад није успео да прикупи довољно новца и да поново позове свештеника. Из тог разлога људи су често чекали да им се роди планирани број деце, па су затим звали свештеника да крсти сву децу одједном.

Данас децу крштавају углавном у узрасту до годину дана. Сам обред обавља се или у цркви (у крстионицама или у импровизованим крстионицама за одрасле – у ту сврху може да послужи и велико пластично буре) или код куће, а понекад и у базенима који се налазе у склопу приватних кућа или комплекса апартмана за становање. У већини случајева крштавана особа се или потпуно облије водом или се *појрузи* у воду. Крштење се често врши у току Литургије, као што је то пракса у парохији св. Стевана Првовенчаног, а новокрштени се одмах причешћују. У овој парохији је током 2000. године обављено 26 крштења.⁵⁹⁵ У издању парохије објављена је брошура на енглеском језику са целокупним поретком крштења у Литургији. У случају када је крштавани старија особа, он чита Апостол, а када се крштава дете, читају родитељи или кумови (сл. 25). И у осталим парохијама практикује се литургијски начин крштавања, како деце, тако и одраслих. На Велику суботу 2001. године у храму св. Саве у Сан Габријелу епископ Јован је крстио дете старости шест месеци (сл. 24). Забележила сам крштење одрасле особе у парохији Рођења Пресвете Богородице, која је у току Литургије потпуно *појружена* у воду у импровизованој крстионици (сл. 27).

Међутим, нека крштења обављају се у храму неvezано за Литургију. У неким случајевима крштавају се у својим домовима. И тада се крштавани потпуно облије водом или се *појружава* у воду. У случају ако је новокрштени одрастао човек, крштење може да се обави у базену. Базен може бити

⁵⁹⁵ *The Cathedral Messenger*; a publication of Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral, Paschal issue, march-april, Alhambra, California 2001, 2.

у склопу домаћинства, али и заједнички за све станаре једног блока. У том случају, када крштење привлачи пажњу, има и мисионарску димензију. Као пример може да послужи крштење једног одраслог човека кога је крстио свештеник из парохије Рођења Пресвете Богородице (сл. 26).

Кумовске везе биле су јако изражене и веома се водило рачуна да кум буде из истог краја. *Јаче нећо ма код којеј хришћанској народа, кумсѣво је у срѣском народу један значајан чинилац и у верском и у друштвеном поједну.* И венчано и кршћено кумсѣво мноћо се цени у народу.⁵⁹⁶ Постојање кумова у хришћанству можемо пратити од II века. Најраније сведочанство о њима даје стари хришћански писац Тертулијан (160–220. године).⁵⁹⁷ Црквени прописи не говоре директно колико кумова може бити на крштењу једног детета. У чину крштења штампаног црквенословенског Великог требника наводи се примедба: *Треба да се зна да је у Св. Кршћену довољан један восѣријемник, ако је кршћавани мушкој пола; ако је женској – восѣријемница. У смртној ојасносѣи може кршћене бѣи и без восѣријемника.* У СПЦ на крштењу бива само један кум, или кума. Код римокатолика постоји могућност да буде двоје кумова, и то различитог пола (*unus et una*).⁵⁹⁸

У матичне књиге крштених 1927. године уведено је 38 особа. Од тога је двоје деце из грађанских бракова, при чему су у оба случаја родитељи православни Срби. Велики број те деце је од родитеља из Зеленике. За 1929. годину има 28 увођења, за 1930. годину – 43, за 1931. годину – 26 увођења.

Међутим, понекад је било случајева, као 1932. године, да кум буде римокатолик. Пошто није било довољно наших свештеника, повремено је долазио свештеник из града Глоба (Аризона), да крсти сву децу у кући. Од четрдесетих година 20. века појављују се куме. Од 1944. године кум није

⁵⁹⁶ В. Влаховић, *Породични животи код Срба*, Цетиње 1997, 57.

⁵⁹⁷ Павле, патријарх, *Да нам буду јаснија нека појашњања наше вере I*, Београд 1998, 301.

⁵⁹⁸ Исто, 312.

заједнички за сву децу, већ свако дете има свог кума. Дешавало се да двоје деце из исте породице која се у исто време крштавају имају два различита кума. Окумљавање више није на ускоетничкој основи. У таквим случајевима један од кумова је Американац. Међутим, било је случајева да кумови буду и Руси. Има случајева да кумови иако су српског порекла, имају несрпска имена нпр. Џорџ (George). Понекад детету дају име по оцу, чак у случају када је дете женско – нпр. Вида, а отац је Видо. Дете је могло да добије име и по куму, па је тако 1948. године кум Ранко дао кумчету своје име.

Крштење се педесетих година 20. века, у случају хомогеног брака или када је супружник Србин, скоро по правилу обављало у дому родитеља. Тако је 1954. године од 12 крштења 6 обављено у родитељском дому; 1955. године укупно је крштено 30 деце, од којих 8 у дому; 1956. од 18 крштених, 15 је крштено у дому. У овом периоду јављају се и дупла имена. Од 1954. године има случајева да су кумови Сиријци. Родитељи имају више имена која су измењена, тј. нису српска. Године 1955. постоји још увек рефлекс *сѣпарој кумсѣва*. Забележен је случај да је четворо деце у једној породици крстио исти кум. Исте године срећемо и укрштено кумство – Џон Миладиновић и Никола Глушац крштавају петоро деце. У хомогеним браковима не срећу се двострука имена, нити имена по оцу. Као илустрацију навешћу име Стефанија, које је уведено ћирилицом; дете је из хомогеног брака, оба родитеља су Срби. Сва остала имена су уведена латиницом.

Од шездесетих година 20. века појављује се кумовски пар (кум и кума) за једно дете. Има случајева да су деца из несрпског брака, а кумови су Срби. Детету дају два имена. Углавном се прво ставља српско, па англосаксонско име, или је друго име по оцу. Кумство се још увек не предаје; на пример, од четворо деце крштених у једној породици, за троје кум је странац, а за једно наш. Према подацима из матичне књиге крштених цркве св. Саве у Сан Габријелу, у периоду од 1954. до 1989. године укупно је крштено 441 особа. Од тога је 37% крштено у дому родитеља. Деца која су крштена у овом периоду, у знатном проценту (41%) потичу из

грађанских бракова. Од 1977. године појављују се случајеви да је непознат отац детета. До 1989. године у 8% случајева непознат је отац детета. Од укупног броја 2% су етнички хетерогени бракови. Резултати истраживања о крштењима у парохији св. Саве у Сан Габријелу у периоду 1954–89. године дати су у табели 8.

Табела 8. Крштења у парохији св. Саве у Сан Габријелу у периоду 1954–89. године.

Година	Крштено	Крштено у дому родитеља	Крштено у дому рођака	Грађански бракови	Етнички хетерогени бракови	Непознат отац
1954	12	6	0	1	1	0
1955	30	8	0	11	2	0
1956	18	15	0	4	0	0
1957	15	11	0	4	1	0
1958	20	12	0	7	4	0
1959	14	9	0	3	0	0
1960	6	4	0	1	0	0
1961	10	7	0	3	0	0
1962	8	6	0	1	0	0
1963	14	6	1	1	0	0
1964	5	3	0	1	0	0
1965	6	3	0	2	0	0
1966	10	2	0	3	0	0
1967	3	1	0	1	0	0
1968	5	3	0	2	0	0
1969	2	0	0	0	0	0
1970	11	1	5	5	0	0
1971	6	0	0	2	0	0
1972	10	4	0	5	0	0
1973	12	4	0	10	0	0
1974	21	11	3	14	0	0
1975	9	1	0	5	0	0
1976	4	0	0	3	0	0
1977	15	6	0	7	0	1
1978	9	6	0	4	0	0
1979	5	2	0	0	0	0
1980	12	2	0	8	0	0
1981	7	2	0	3	0	1

Година	Крштено	Крштено у дому родитеља	Крштено у дому рођака	Грађански бракови	Етнички хетерогени бракови	Непознат отац
1982	11	4	0	4	0	1
1983	11	3	0	7	0	0
1984	9	3	0	3	0	0
1985	18	4	0	6	0	5
1986	26	9	0	14	0	1
1987	26	2	0	18	0	0
1988	31	1	0	12	0	5
1989	10	0	0	6	0	1
Укупно	441	161	9	181	8	15

Најчешћа мушка имена од 1927. године, по областима порекла родитеља: *Херцејовина* – Миленко, Петар, Живко, Ђуро, Славко, Михаило, Владимир, Данило, Божидар, Максим, Рајко, Дејан, Трифко, Александар, Стеван, Милош, Васо, Саво, Лазар, Ристо, Илија, Бранко, Драгиша, Јово, Божо, Пуниша, Спасоје. *Црна Гора* – Ђорђе, Арванит, Мирко, Радомир, Бранко, Крсто, Митар, Милутин, Јевто, Видо, Ђуро. *Бока Койторска* – Јован, Божидар, Иво, Милош, Марко, Душан, Шћепан. *Србија* – Драгомир, Томислав, Бошко, Вељко, Обрен, Радомир. Наша имена сачувала су се и у мешовитим браковима. Тако у случају када је муж православни Херцеговац, а жена римокатоликиња Мексиканка, Словакиња, Мађарица или протестанткиња англосаксонског порекла, имена су: Ђорђе, Лазо, Тодор, Ристо, Филип, Милан, Александар, Радован, Илија, Јован, Стефан, Миливој, Ђорђије. У случају мешовитог брака, када је муж англосаксонског порекла, а жена је Српкиња, имена су: Милош, Бошко, Јово, Рићард (име уведено ћирилицом, отац је Француз, римокатолик).

Најчешћа женска имена од 1927. године су: *Херцејовина* – Јованка, Персида, Босилка, Јелена, Милева, Софија, Анђа, Риста, Милена, Радојка, Ксенија, Радмила, Оливера, Станка. *Црна Гора* – Даница, Даринка, Милица, Славка, Ђурђина, Смиљка, Зорка, Душанка, Ружа, Вјера, Љепосава, Савета, Вирђинија, Глорија. *Бока Койторска* – Десанка, Љубица, Олга, Јелена, Јелисавета, Ива, Видосава, Стана, Ката, Нада,

Драга. *Србија* – Савета, Звездана, Дијана, Винка, Крстиња, Стефанија, Илинка, Марта, Вукосава, Миљка, Драгица, Ружа, Мара. У етнички хетерогеним браковима, у случају када је отац на пример Херцеговац или Црногорац, а мајка Италијанка, Шпањолка, Хрватица, Швеђанка, имена су српска: Крстања, Марија, Славка, Јованка, Олга, Славка, Максимилијана, Анђа, Јованка, Јелена, али појављују се и Велма, Филипина, Глорија.

Од 1941. године деца су углавном из мешовитих бракова. Најчешћа мушка имена имена су: Мићо, Јован, Радосав, Михаило, Марко, Давид, Ђуро, Вукота, Артур (отац је Американац, зове се Артур, мајка је православна), Лазар, Милован, Ђетко, Антоније, Јово. Јављају се дупла имена: Јован – John, Марко – Michael, Крсто – Christ, Данило – Donald, Ратко – Robert, Мило – Steven, Ранко – Ronald, George; Владимир – Walter, Стеван – Steve Carol, Лука – Bradley, Luka.

Најчешћа женска имена деце из етнички хомогених бракова су од 1943. године: Александра, Невенка, Маша, Петра, Ђурђија, Маријана, Ана, Росанда. У једном случају родитељи су Срби, али кум методиста је дао име Вирђинија. У случају када су родитељи различитог етничког порекла, имена су: Милица, Ката, Милка, Крстиња, Каролина, Зорина, Дијана, Јованка, Даница – Dana, Ленка – Linda, Lorena, Славка – Susan. И у овом периоду срећемо појаву да девојчица добије име по оцу, на пример Милана је кћи Милана. Од 1954. године имена су углавном двојна, чак и када су оба родитеља српског порекла. Име које дете добије на крштењу и грађанско име често имају исто почетно слово или су слична по звучности, на пример: Томислава – Tamara, Ксенија – Ksintija, Marija, Варвара – Barbara, Љиљана – Linda, Милосава – Mildred, Крстиња – Christina, Зорица – Laura, Сузана – Karen, Susana, Марта – Michela, Ана – Lori, En, Савета – Lynn, Лидија – Lidia, Даринка – Dolores. Понекад се ради о преводу имена, на пример: Славка – Gloria.

И мушка имена од 1954. године по правилу су двојна, само што имена често немају неку формалну повезаност: Живан – Frenk, Михаило – Michael, Nikolas, Stewart, Timmy,

Дмитар – Michael, Божидар – Robert, George, Mark, Шћепо – Stiven, George, Јефто – Geri, Сава – Sem, Драгослав – Daniel, Симо – Sammuell, Крсто – Kristijan, Иво – John, Milo, Клифорд – Clifford, Lee, Душан – Stiven, Donald, Ђорђе – George, Благо – Willem.

Један казивач треће генерације, из мешовитог брака (мајка пореклом из Лике, отац Американац англосаксонског порекла) вели да је осећао да не припада нигде, јер нема српско име, зове се Џек (Jack).

Једна испитаница прве генерације има занимљиво порекло свог имена. Наиме, рођена је у Београду од оца Личанина и мајке Македонке. Очева мајка била је Рускиња, Матрјона, а баба по мајци Шпањолка Маргарита. Фамилија је искомбиновала име: Матрјона + Маргарита = Марита. Кум јој је дао име Марика.

Према резултатима упитника, имена потомака исељеника су српска у 56 % случајева.

Веројпрелази подразумевају прелазе у православље особа која су припадале различитим конфесијама. Према подацима које износи протојереј Џон Матусијак, свештеник Америчке Православне Цркве, доста људи прелазе у православље, тако да неке парохије чине искључиво преобраћеници у православље. У периоду од средине седамдесетих година до краја 20. века многи неправославни прешли су у православну веру. Они су различитог етничког порекла, има протестаната и римокатолика, али и припадника нехришћанских религија. Многи су расли без икакве верске традиције, а прихватили су православље.⁵⁹⁹

У испитиваним парохијама у православље прелазе римокатолици пореклом из наших крајева, као и Американци. Конвертити траже корене хришћанства, сматрају да су конфесије којима су припадали постале превише либералне. Парохије се разликују по броју конвертита који улазе у њихов састав.

Према подацима из протокола веропрелаза парохије св. Саве у Сан Габријелу и Лос Анђелесу, у периоду од 1971. до

⁵⁹⁹ Blic, Божићни додаток, 6–7. 1. 2002, 4.

2000. године, у православље је прешло 30 особа. Од укупног броја 60 % су жене. Осморо је рођено на територији бивше Југославије: у Дрвенику, Ријеци, Старој Градишци, Будви, Брињама, Сутомору и на Пељешцу. Резултати истраживања о старосној структури обраћеника приказани су у табели 9.

Табела 9. Старосна структура обраћеника

Године рођења	Мушкарци	Жене
1885	0	1
1891	0	1
1900–1910	0	1
1910–1920	4	4
1920–1930	0	2
1930–1940	1	0
1940–1950	3	3
1950–1960	2	1
1960–1970	0	4
1970–1980	2	1
Укупно	12	18

У парохији св. Стевана Првовенчаног у току 2000. године обављено је 21 крштење – веропрелаз (Conversion to Orthodoxy).⁶⁰⁰

Једна испитаница друге генерације која је у браку са протестантом лутераном, педесет година је живела ван православља. Тек када јој је здравствено стање постало сасвим лоше, обратила се православном свештенику са молбом да је прими у православље. То је образложила тиме да *неће га умре као он*, мислећи на свог супруга.

При крштењу неправославног лица које је дотада припадало некој хришћанској секти код којих се вршење чина крштења не разликује битно од православног, крштење се над њим не врши, него се прима светом тајном миропомазања.⁶⁰¹

⁶⁰⁰ *The Cathedral Messenger*, a publication of Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral, Paschal issue, march-april, Alhambra, California 2001, 2.

⁶⁰¹ Павле, патријарх, н. д., 296.

Дешава се да новокрштени, по својој или кумовој жељи, добија ново име, које може да буде светачко или народно.⁶⁰² Међутим, остају и стара имена, нпр. Колет – Коко (Сосо).

Почетком деведесетих година 20. века у парохију св. Саве у Сан Габријелу дошла је група људи која се за време богослужења осећивала крсним знаком на римокатолички начин. Свештенику су рекли да су из Мексика, а пореклом Цигани из Шапца. Хтели су да крсте децу. Према Т. Ђорђевићу, Цигани су према вери свуда индиферентни, саображавају се религији земље у којој живе.⁶⁰³ Ови Цигани су у Мексику имали само римокатоличке храмове, али су се у Лос Анђелесу обратили православном свештенику.

Код испитиваних исељеника и њихових потомака присутни су и други обичаји везани за рођење детета. Бабине се у обичајима ретко срећу, јер рођака или нема или су веома удаљени. Међутим, опште је прихваћен и код исељеника прве и осталих генерација, амерички обичај *Baby shower*. Најбоља пријатељица труднице у свом дому организује ову прославу. Неколико недеља пред порођај окупи све пријатељице и рођаке трудне жене. За ту прилику припреме доста хране и позову трудницу којој поклањају ствари за још нерођено дете. Она отвара поклоне и наглас саопштава шта је од кога добила.

Један Србин у Лос Анђелесу, сазнавши да му се родила кћерка, пуцао је из ватреног оружја. Тиме је желео да изрази своју радост. Убрзо је, међутим, стигла полиција. Оцу су само одузели оружје, нису га ухапсили. Срећна околност била је та, да је инспектор полиције био Пољак, који је могао да схвати овакав начин изражавања радости.

В. Венчање и породични живот

Породични живот код најранијих досељеника, копача злата, скоро да и није постојао. Жена је било иначе мало – 1850. године жене су чиниле 8% од укупне популације Кали-

⁶⁰² Исто, 295.

⁶⁰³ Т. Р. Ђорђевић, *Цигани*, Наш народни живот, књ. VII, Београд 1933, 3.

форније, а у рударским регионима свега 2%.⁶⁰⁴ Срби су већ тада склапали етнички хетерогене бракове претежно са: Хрватицама, Францускињама, Иркињама и Хиспаноамериканкама, тако да су њихова деца одгајена као римокатолици. У периоду до 1880. године српски православни исељеници нису имали ни цркве ни свештеника своје националности.⁶⁰⁵

Из протокола венчаних лосанђелеске парохије добила сам податке да је већ у периоду од 1914. до 1921. године било етнички хетерогених бракова, као и другобрачних лица. Први уведени брак био је мешовит: 1914. године венчали су се Личанин старости двадесет две године и двадесетпетогодишња Сиријка, римокатоликиња. Кумови су им били Личанин и Хрватица. Други уведени брак био је између двоје младих Херцеговаца. У мешовитим браковима, када су се наши људи женили Американкама (2 брака – један Србин из Војводине и један Херцеговац), младе су остајале у ранијој вероисповести – квекерке.

Владика Николај (Велимировић) писао је 1921. године, по повратку из Америке, да мешовити бракови, скоро без изузетка, иду на штету наше Цркве и народности. Срео је наше људе ожењене Американкама, њихова деца не говоре српски и обично нису крштена. Један од најстаријих исељеника причао му је да се оженио *злойном јројшесјанџкињом*. И он је почео са њом да одлази у протестантску цркву, али му је и то досадило, па је престао да иде у ма коју цркву одмах по женидби. Деца му нису говорила српски и нису припадала ни једној конфесији. Владика је дошао до закључка да су мешовити бракови већа опасност за деортодоксирање и денационализирање наших људи у Америци него ли и сам покрет под називом *американизација*.⁶⁰⁶

Испитаница друге генерације, из парохије Рођења Пресвете Богородице, рођена је у источном Лос Анђелесу, а њени родитељи су из Боке (Кривошије). Отац је први дошао и

⁶⁰⁴ Encyclopaedia Britannica Vol. 14, 1971, 636.

⁶⁰⁵ М. Б. Петровић, н. д., 374.

⁶⁰⁶ Н. Велимировић, н. д., 320.

⁶⁰⁸ *Американски Србобран*, 19. 6. 1934, 2.

веома важно; 23% испитаника прве генерације и 52% рођених у Америци сматрају да је важно; 29% испитаника прве генерације и 26% рођених у Америци сматрају да је неважно. Резултати истраживања о важности порекла супружника за успешност брака дати су у табели 10.

Табела 10. Важност порекла супружника за успешност брака

	Прва генерација			Рођени у Америци	Американци	Остали	Укупно
	Први талас	Други талас	Трећи талас				
Веома важно	4	6	9	5	1	0	25
Важно	1	6	4	20	1	1	33
Неважно	3	5	6	10	0	1	24
Нема мишљење	0	3	1	3	0	0	7
Укупно	8	20	20	38	2	2	90

Сасвим је уобичајено да неправославна невеста пређе у православље, посебно у парохијама у којима се богослужења одвијају на енглеском језику и где не постоје било какве језичке и културолошке баријере.⁶⁰⁹

У периоду од 1953. до 2000. године у парохији св. Саве у Сан Габријелу обављено је 126 венчања. Дакле, венчања у цркви веома су ретка, посебно од 1953. до 1984. године. Годишње је у просеку обављано по једно-два венчања. Бракови су махом хетерогени. Од укупно 64 мешовита брака 31 брачни пар био је комбинација нашег младожење и невесте Американке, а у преостала 33 брака ситуација је обрнута. Чести су случајеви да се наши људи жене са 4–5 година старијим англосаксонкама. Бракове склапају и са Мексиканкама, Хрватицама, Вијетнамкама, Јерменкама. Наше жене поред англосаксонаца ступају у брак са Италијанима, Румунима, Иранцима, Французима, Јерменима. У периоду од 1985. до 2000. године обављено је 88, дакле 69,8% од укупног броја венчања. Од 1985. до 1993. године склопљено 56 бракова,

⁶⁰⁹ Blic: Божићни додаток, 6–7. 1. 2002, 4.

од којих су 18 хомогени, дакле 32%. У периоду од 1994. до 2000. године обављена су 32 венчања од којих 10 хомогених, дакле 31%. У парохији св. Стевана Првовенчаног током 2000. године обављено је 9 венчања.⁶¹⁰ У периоду од 16. 12. 1999. до 21. 1. 2001. године у парохији Рођења Пресвете Богородице одржано је 6 предбрачних испита и 2 венчања.

Према подацима добијеним из упитника о етничком саставу бракова прве генерације, југословенски мешовити бракови заступљени су у 43% случајева код испитаника првог таласа, 9% код испитаника другог таласа, 25% код испитаника трећег таласа. Супружници су различитог држављанства у 14% случајева код испитаника првог таласа, 63% код испитаника другог таласа, 0% код испитаника трећег таласа. Обоје су Срби у 43% случајева код испитаника првог таласа, 27% код испитаника другог таласа, 75% код испитаника трећег таласа. Резултати истраживања о етничком саставу бракова прве генерације приказани су у табели 11.

Табела 11. Етнички састав бракова прве генерације

	Први талас	Други талас	Трећи талас	Укупно
Југословенски мешовити бракови	3	1	2	6
Супружници различитог држављанства	1	7	0	8
Обоје Срби	3	3	6	12
Укупно	7	11	8	26

У Америци се венчање планира барем годину дана унапред. Младожења запроси девојку од њеног оца. Један испитаник, Американац методиста, дошао је код будућег таста са флашом ракије (тзв. *џџоском*) и тробојком. Месец-два пре венчања обавља се веридба у младиној кући. Младић

⁶¹⁰ *The Cathedral Messenger*; a publication of Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral, Paschal issue, march-april, Alhambra, California 2001, 2.

поклони веридбени прстен девојци.⁶¹¹ Наши иселјеници прихватили су амерички обичај *брајдл шауер* (bridal shower = обредно *йуширање* невесте), који се организује пре венчања.⁶¹² Том приликом у младину кућу, а понекад и у парохијски дом, долазе пријатељи и кумови младенаца. Увек долазе они који ће бити и на венчању и доносе поклоне младенцима.

И брак је првобитно био увек у вези са Литургијом. Црквене канонске одредбе су против мешовитих бракова и против других бракова, јер иако су склопљени по свим грађанским прописима и имају потпуну легитимност, не могу да буду интегрисани у Литургију. Тертулијан у 2. веку пише да је *брак уређен Црквом, йойврђен Свешћим Причешћем (Евхаристијом) и зайечећен блајословом*.⁶¹³

Свештеници младенцима предлажу да чин венчања буде у склопу недељне Литургије, међутим, сами младенци траже други термин, обично суботу поподне, јер им то више одговара ради *свадбеној веселја*. Пре венчања, у четвртак, организује се *јенерална йроба* у цркви, на којој младенци, кумови и остали учесници увежбавају чин венчања.

У Православној Цркви заручење се обавља прстеновањем, па је отуда и назив *обред йрсћенова*. *Обред крунисања*, тј. венчања, обично следи одмах потом. Састоји се у стављању круна (венаца) на главе младенаца. Младенци стају испред царских двери, младожења је окренут лицем према Христовој икони, а невеста према икони Богородице.⁶¹⁴ Прихваћен је амерички обичај да на венчању у цркви поред кумова постоји пратња састављена од *деверуша* и *девера*. Деверуше су најбоље младине пријатељице којих углавном буде 6–8. Све имају исте хаљине и носе цвеће. Младићи који имају

⁶¹¹ Види и код: М. Павловић, н. д., 76.

⁶¹² Види и код: М. Павловић, н. д., 76; М. Лукић-Крстановић, *Срби у Канади – животи и симболи идентитетa*, Београд 1992, 108.

⁶¹³ *Православна ризница о браку и йородици*, приредио В. Димитријевић, Београд 1998, 107.

⁶¹⁴ *Свешћа йајна љубави – Брак и йородица у свейлосћи йправославној йредања*, Београд 1988, 102.

улогу девера обучени су у иста одела. Сватови улазе у цркву према старосној структури, и то прво младожењина, а затим младина родбина. Сватове увек ките рузмарином. Деверуше и девери улазе у паровима. Девојке иду са леве стране, а младићи са десне. Обично је присутна и једна девојчица која баца латице цвећа.

Испитаници су се венчавали углавном у српским парохијама, али има и изузетака. У току истраживања, у јесен 2000. године, у парохији Рођења Пресвете Богородице, која нема цркву, свештеник је обавио венчање у храму св. Апостола Павла ГПЦ у Ирвајну. Млада је Српкиња, а младожења је пореклом Шкотланђанин, који је примио православље, тако да је на себи као свадбено одело имао килт (сл. 28).

У случају када се венчање обавља ван Литургије, младенцима се даје само *заједничка чаша* која подсећа на причешће. Младенцима свештеник најпре платном веже руке, а затим их води у троструки опход око иконе. Том приликом се певају тропари *Исаије, ликуј, Свешћи мученици, Слава Теби Христје Боже*.⁶¹⁵

Л. Бенет констатује да код Срба у Америци венчани кум често није исти као за крштење детета.⁶¹⁶ У протоколу венчаних парохије св. Саве налазимо 1955. године случај да је један сведок из младине, а други из младожењине породице.

После обављеног обреда млада и младожења први излазе из цркве, а за њима кумови. У Калифорнији је сачуван обичај да кум баца металне новчиће. Тридесетих година 20. века важило је правило да се венчања обављају до 12 часова. Затим би се сви сватови разилазили и опет би се састајали увече. Свадбено веселје је у црквеним просторијама или у хотелу. Младенци заједнички секу тарту и међусобно се хране. Т. Ђорђевић забележио је народни обичај заједничког узимања хране, тј. обичај да младенци заједнички пију.⁶¹⁷ Често долази до неспоразума када новодошли Срби организују

⁶¹⁵ Исто, 107.

⁶¹⁶ L. A. Bennett, н. д., 121.

⁶¹⁷ Т. Р. Ђорђевић, *Свадба*, Наш народни живот, књ. VII, Београд 1933, 14.

свадбено весеље у црквеној сали. Према америчким прописима храна на столовима не сме да стоји дуже од 45 минута. Затим је склањају да се, како кажу, не би покварила. Према истим прописима свадбено весеље може да траје до 23 часа. То често изазива негодовање код новодошлих младенаца. Од хране редовно је заступљена сарма, коју сматрају националним јелом. Служе и супу и, обавезно, неколико врста печења. Баклаву сматрају изворно српским колачем. Сватови се веселе играјући коло уз новокомпоновану народну музику. Обично је присутан и тамбурашки оркестар.

Р. Јанковић певао је похвалу за српску жену у Америци. Пошто констатује да је *наша жена боља од нашег човека* у Америци он вели: *За њу је свети њена породица. Њена бриџа су њена деца. Она чува празнике, њаји обичаје, храни у срцу молићу, бди над болешћу, послушује мужевљево хукање... Рада би да одговори на сваки захтев и у кући и у комишлуку, да се смиљује и њодвори, да уићеши и њослужи. Па кад јој се на све њо не каже ни слово уићехе, она оћуиши, сџисне се у себе, насџави њосао иџиом дураиношћу као да је за мужа и њосао љрикована.*⁶¹⁸

Неки аутори констатују да у расејању очување културног наслеђа зависи од тога колико је породица чврста.⁶¹⁹

Према подацима добијеним из упитника о структури породице испитаника, у 54 % случајева то је брачна заједница са децом, 19 % су разведени, 13 % нема породицу, 12 % је брачна заједница без деце, 2 % је обудовело. Резултати истраживања о структури породице испитаника приказани су у табели 12.

⁶¹⁸ *Сјоменица њедесетџодишњице од оснивања љрвој срџској савеза – Срџској љравославној савеза „Срџобрана” 1901–1951*, Питсбург 1951, 116.

⁶¹⁹ Д. Стефановић, н. д., 145.

Табела 12. Структура породице

Нема породицу	8
Брачна заједница без деце	7
Брачна заједница са децом	32
Разведени	11
Удовац/удовица	1
Укупно	59

Испитаници свих генерација, и они који говоре и они који не говоре српски, углавном као главну разлику између њих и Американаца наводе постојање породичног живота. Под тим појмом подразумевају већу родбинску и сродбинску повезаност. Као што А. Симић констатује, Срби су са собом у САД донели систем породичних вредности који је у супротности са англо-америчким нормама.⁶²⁰ Деца дуже времена (у односу на Американце) остају да живе са својим родитељима, од којих добијају новчану помоћ и не плаћају им станарину. Једној испитаници друге генерације, рођеној седамдесетих година 20. века у Лос Анђелесу, веома је чудна појава да *младим људима оба њола код нас мајке кувају и љеру.*

Г. Погребни обичаји

Услед неповољних услова рада и опасних послова којима су се бавили наши први исељеници у Америци нису достизали старост коју су достизали људи у отаџбини. Често су страдали у катастрофама у рудницама, као на пример у Цексону.⁶²¹

Протокол умрлих при лосанђелеској парохији цркве св. Саве пружа податке од 1914. године, за коју има 7 увођења. У том периоду умирала су деца до годину дана старости од дифтерије, љошуре и воде у мозџу. Од 6 уведених одраслих особа

⁶²⁰ А. Симић, н. д., 142.

⁶²¹ *Американски Срџобран*, 19. 6. 1934, 2.

само је једна жена, из Боке Которске. Умрла је од водене болести у 52. години живота. Од преосталих 5 особа мушког пола, 4 су нежење старости од 23 до 37 година, а један је умро у 56. години оставивши за собом жену у Боки Которској. Узроци смрти су тифус, сушица или несрећни случај (једна особа је изгорела). За наредну, 1915. годину, има 9 увођења. Од тога су тројица нежење из Херцеговине старости од 19 до 30 година. Двојица су умрли од сушице, а један од лудила. Забележено је да у старом крају остављају родитеље.

У протоколу умрлих парохије св. Саве у Сан Габријелу у периоду од 1953. до априла 2001. године, има 601 увођење. Према овим подацима, има случајева да су се верници пред смрт причешћивали или само исповедали. Свештеник, када га позову да неког причести у дому, узима дарохранилицу у којој се чувају осушени свети дарови. У болесниковом дому их ставља у мали путир у који је претходно налио потребну количину вина са водом. Последње причешћивање болесника на умору, у нашим западним крајевима понекад се назива и *брашно*.⁶²² У периоду од средине педесетих до средине осамдесетих година 20. века, било је случајева да су се пред смрт само исповедали. Уопштено, само мањи број верника практиковао је ове свете тајне пред смрт. У периоду од 1953. до 1986. године било је 407 увођења. Од тога се 49 особа причестило (12%), а 17 исповедило (4,1%). У периоду од 1986. до априла 2001. године већи број се причестио. Од 194 увођења, причестило се 47 особа (24%).

Од педесетих година 20. века, као најчешћи узрок смрти јавља се канцер или болести срца, затим склероза и леукемија. Године 1954. умрла су 4 нежењена и 14 самаца. Од срца је умрло 19 мушкараца и једна жена. Од склерозе 4 мушкараца и 3 жене. Од канцера 13 мушкараца, 7 жена, а од леукемије једна жена. Највеће године старости за мушкарце су 81, а за жене 92.

⁶²² Љ. Стошић, н. д., 126.

Током 2000. године у парохији св. Стевана Првовенчаног обављено је 14 сахрана и 38 парастоса.⁶²³ У периоду од 16. 12. 1999. до 21. 1. 2001. године у парохији Рођења Пресвете Богородице одржана су 22 парастоса.

Свештеник служи *ојело* дан пре сахране у вечерњим часовима. То је један од утицаја америчке средине, јер многи запослени људи не могу да дођу на саму сахрану. Међутим, често се дешава да се сахране обављају суботом. То је иначе задушни, а уједно и нерадни дан. На тај начин родбина и пријатељи из других делова Америке или *сјапори краја* имају више времена за долазак. Погребно друштво чува тело покојника у мртвачници све до дана сахране. Свака црква повезана је са одређеним погребним заводом. При мртвачницама налазе се специјалне капеле, заправо сале са редовима столица.⁶²⁴ Покојник је увек изложен у отвореном ковчегу. Тело покојника подвргава се посебном третману (изваде му крв и затегну кожу), тако да често изгледа лепше него за живота. Понекад се дешава да људи изјављујући саучешће за покојника кажу да *она (или он) изгледа ђрелјо*. Многи испитаници наводе овај третман као разлог због кога не желе да буду сахрањени у Америци. Један испитаник присуствовао је сахрани деведесетдвогодишње покојнице чије је тело изгледало као да је то тек заспала средовечна особа. Свештеник, који је годинама познавао покојницу, када је пришао одру није могао да се суздржи, те је почео да се смеје, па се то пренело и на све присутне.

Рођаци и пријатељи покојника углавном долазе око 17 часова. Уколико желе, могу да остану целу ноћ уз покојника. У зависности од договора са погребником, покојник остаје у капели два или више дана. У неколико случајева у испитиваним парохијама помен је одслужен у цркви. Ово се практикује од почетка деведесетих година 20. века. Парохијани цркве св. Саве у Сан Габријелу, Цигани, поред ковчега ставе

⁶²³ *The Cathedral Messenger*, a publication of Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral, Paschal issue, march-april, Alhambra, California 2001, 2.

⁶²⁴ М. Павловић, н. д., 77.

мали сточић са храном коју је волео покојник. Понекад поред преминулог проведу и два-три дана. Ово је у складу са циганским обичајем чувања мртваца, да се не *йовамџири*.⁶²⁵

Што се саме *сахране* тиче, изузетно је мали број оних који за живота оставе упутства и потребне финансије, да их, када умру, пренесу у *сџари крај*. Добијање потребне дозволе за изношење тела покојника из Америке изискује велику процедуру са властима и комисијама. У случају када ипак желе да њихов прах почива у отаџбини, прибегава се кремирању, иако овај начин сахрањивања није у складу са православном традицијом. У случају када се православни хришћанин кремира мимо своје воље, свештеник му може одржати опело пре кремирања, али не у крематорију, већ или у цркви (капели), или у дому, или над урном са пепелом на месту где је постављена. Ако је спаљен по својој жељи, опело се не врши.⁶²⁶

У току истраживања наишла сам на неколико случајева кремирања. Урну једног покојника су, на пример, пренели у Мостар, да би је ставили у гроб његове кћерке. Поред наведеног, други разлог за кремирање је сиромаштво, када сродници не могу да подмире трошкове сахране. Верници из парохије Рођења Пресвете Богородице у Оринџ Каунтију, да би спречили кремирање, прикупили су средства за трошкове сахране коју удовица није могла да плати.

Покојника сахрањују на обичном градском гробљу или на неком од српских гробаља којих у Калифорнији има три: у Џексону, Сан Франциску и Лос Анђелесу. Поред Срба, на овим гробљима сахрањени су и сахрањују се и остали православни верници – Руси, Грци и др.

Понекад, као изузетак, поред покојника у сандук стављају различите предмете: фотографије, цигарете, лоптицу за голф, конзерву пива. Увек спремају кољиво и погачу, а пије се и ракија за *йокој душе*. Гробљанским прописима регулисано

⁶²⁵ Т. Р. Ђорђевић, *Џијани*, Наш народни живот, књ. VII, Београд 1933, 88.

⁶²⁶ Павле, патријарх, *Сџав Српске Православне Цркве љрема кремирању њених верника; Уйошреба венаца на сахрани*, Београд 2002, 19.

је да се гроб украшава само свежим цвећем (сл. 6). Свештеници саветују вернике да не купују цвеће, већ да прилажу новац. У току истраживања забележен је случај да су на једној сахрани новац намењен цвећу пријатељи и рођаци приложили у фонд за изградњу цркве. Приликом сахране, присутни бацају цвеће и земљу на ковчег који се налази у гробу.

Амерички закони одређују висину надгробног споменика. Сами споменици углавном су у облику плоче или крста (сл. 2). Наши исељеници подизали су надгробне споменике својим прецима у отаџбини. Фотографисала сам споменик на гробљу у Петровом пољу поред Требиња (Херцеговина) који је подигао 1912. године Трипо (Томо) Руњевац. Он се упокојио 1944. године у САД (сл. 7).

После сахране, *гаћа* је у парохијском дому, ређе у кући покојникове породице, јер им је тако јефтиније и лакше. Пију ракију за покој душе, једу жито, погачу и служе кафу. Понекад мањи број рођака после иде у ресторан.

Парасџос је служба која се служи четрдесети дан по упокојењу. Пракса је да је служе или на гробу покојника или у цркви. Цигани пореклом из Србије који долазе у цркву св. Саве у Сан Габријелу спремају тзв. *џијанску гаћу*. Од свештеника су тражили да им пронађе човека који личи на њиховог оца. Сама даћа је заправо велика гозба са доста хране и пића. На челу стола седи човек који је у улози покојника. Претходно га обуку у ново, специјално за ту прилику купљено одело и дарују га позлаћеним тањиром и кашиком.

Испитаници показују своју *жалост* тако што носе црнину макар на сахрани. У неким породицама црнину носе и 40 дана. У једној породици у којој су испитаници друга генерација досељеника из Требиња, забележено је седамдесетих година 20. века да деца нису излазила из куће 40 дана, а девојке и жене нису се шминкале, нити су укључивали телевизор.

На *задушнице* мали број испитаника одлази на гробље. На гробље доносе само цвеће, није уобичајено изношење хране. Старије жене перу надгробне споменике. Испитаници наглашавају да код Американаца нема те врсте изражавања поштовања према покојницима.

Д. Монаштво

Монаштво се у хришћанству званично појављује у 4. веку, иако његови корени досежу до апостолске епохе.⁶²⁷ Од броја и квалитета монаха зависила је снага Цркве. Код Срба манастири су били места монашког подвижништва, културног стваралаштва и расадници културе.⁶²⁸

Од самог почетка нашег црквеног живота у Америци било је предлога да се оснује манастир. Сматрало се да би манастир служио уједно и као прибежиште нашој емиграцији кад људи не могу да се запосле, а нарочито у временима пословних криза.⁶²⁹ Као што сам већ поменула, 1973. године било је предлога да се оснује женски манастир у Сан Маркусу, међутим тамо је формирана само парохија. Уколико узмемо у обзир да су наши исељеници мигрирали претежно из економских разлога, а монаштво подразумева *завет несвјетлости*, постаје јасније зашто нису формирали манастир.

У јесен 2000. године у састав СПЦ у Калифорнији ушли су женски општежитељни манастир св. Пајсија Величковског, мушки општежитељни манастир св. Германа Аљаског, као и три скита, од којих се један налази у Калифорнији, а друга два су на Аљасци. Монаси и монахиње у овим манастирима су Американци, нису чак ни пореклом Срби, али показују велику приврженост српској етничкој заједници и доприносе ширењу култа српских светитеља, о чему ће бити речи касније у тексту.

Манастир св. Пајсија Величковског је општежитељни женски манастир који броји 20 монахиња. У манастиру живи и неколико младих девојака које завршавају средњу школу из манастира (*a home-schooling program*). Живот ове заједнице започео је 1991. године, када се неколико монаха из братства

⁶²⁷ Артемије (Радосављевић), епископ, *Монаштво у цркви Христовој*, у: Ви сте со земљи, Београд 1998, 11.

⁶²⁸ Д. Кашић, *Пошле у прошлости Српске Цркве*, Београд 1984, 124.

⁶²⁹ Сава, епископ Шумадијски, н. д., 74.

манастира св. Германа Аљаског из Латине преселило у Форествил и започело свој мисионарски рад. Годину дана касније дошле су прве монахиње. Њихов број је брзо растао, тако да се манастир 1995. године осамосталио и постао женски манастир.⁶³⁰ Све монахиње су рођене у Америци и веома су образоване. Што се старосне структуре тиче, игуманија има 48 година, њена заменица четрдесетак, две монахиње око 30, све остале сестре између 18 и 28 година. До преласка у православље, припадале су различитим вероисповестима, конфесијама и биле су врло пожртвоване у својој вери. Читајући православну аскетску литературу, осетиле су чежњу да живе православним начином живота. Међутим, испоставило се да заједница преко које су пришле православљу није припадала ниједној признатој канонској јурисдикцији. Ради отклањања тог проблема ступиле су у контакт са оцем Јефремом, дугогодишњим игуманом манастира Филотеја на Светој Гори, који је за 10 година у Америци основао низ манастира. Сестринство је од њега тражило благослов да пређу у ГПЦ. Међутим, он им је благословио да приђу СПЦ. Приликом преласка у СПЦ, наш епископ није понављао свету тајну крштења. Њих је већ био крстио руски калуђер, који је правилно изговорио формулу свете тајне и три пута их је погрузио, али то је обавио када је био под забраном свештенодејства. На дан Сабора Светих из Оптине, 23. 10. 2000. године, након миропомазивања и исповести, епископ Јован је причестио сестринство, и затим је прочитан акт којим су и формално примљени под јурисдикцију Западноамеричке епархије СПЦ.⁶³¹

Ове монахиње више пута су одлазиле у Русију и проводиле одређено време у тамошњим манастирима, па су пренеле типик из манастира Оптина пустиња.⁶³² Живеле су на северу Калифорније, али су се из здравствених разлога преселиле у Аризону. Манастирско имање заузима површину од

⁶³⁰ *Православље*, 1. 4. 2001, 6.

⁶³¹ Исто, 6.

⁶³² Епископ је не гледајући у црквени календар одредио дан када ће их примити, а то се десило на дан Сабора Оптинских Стараца.

150 хектара. На њему се тренутно налазе две зграде, а саградили су и малу капелу. Један Србин родом из Ужица, који се бави увозом свих врста камена у Америку, направио је часну трпезу за цркву. Епископ је питао сестринство коме желе да посвете храм. Оне су на коленима молиле владику да цркву посвети св. Анастасији Српској. Сам епископ Јован вели да га је тај захтев потресао, јер за 800 година, нико у Српској Цркви није нашао за сходно да посвети ни најмањи храм св. Анастасији, а ове девојке које немају ни каји словенске, а камоли српске крви, моле ме на коленима.⁶³³ Монахиња Назарија написала је службу овој светитељки на енглеском језику.⁶³⁴

Сестре се баве баштованством, а на имању гаје овце и живину. У манастиру читају *неусијајући Псалтир* (Unsleeping Psalter), односно читају Псалтир непрекидно дан и ноћ. Посетиоци могу да посећују богослужења суботом увече и недељом ујутру. Потребно је да буду обучени на одговарајући начин. То подразумева да особе мушког пола буду у панталонама са дугим ногавицама и кошуљама са дугим рукавима. За особе женског пола потребне су сукње дужине испод колена и блузе дугих рукава, а у цркви главу треба да покрију марамом. Сви посетиоци треба да носе чарапе, посебно са сандалама. Пушење је строго забрањено. Епархијско КСС организовало је за своје чланице поклоничко путовање у овај манастир априла месеца 2001. године. Комуникацијом са верницима ове монахиње у српске православне парохије преносе елементе руске обредно-религијске праксе.

Мушки општежитељни манастир св. Германа Аљаског броји 14 монаха и два искушеника. Налази се у севернокалифорнијској планинској области Платина (сл. 16). Први монаси који су замонашени 1970. године, били су Американац отац Серафим (Роуз) родом из Сан Дијега и Рус отац Герман

⁶³³ Мошти св. Анастасије пронађене су у Студеници 1985. године.

⁶³⁴ Службу св. Анастасији Српској на српском језику написао је 1972. године протојереј Мирко Р. Павловић, објављена је у Београду 1974. године.

који је добио име у част првог крститеља Америке.⁶³⁵ Сви монаси који сада живе у овом манастиру рођени су у Америци, нико од њих нема православно порекло.⁶³⁶ Отац Серафим бавио се преводилачким радом, а и сам је писао теолошке радове. На основу читања тих књига, група од око 1000 америчких протестаната обратила се у Православље.⁶³⁷ Братство овог манастира има богату издавачку делатност. Објављују часопис *Православна реч* (*The Orthodox Word*). Године 1997. објављен је 193/4. број овог часописа који је у целини посвећен Србији. На насловној страни налази се икона св. Стефана Дечанског и наслов *Martyred Serbia*. Монаси овог манастира веома поштују великог српског теолога, оца Јустина (Поповића). Превели су на енглески језик и *Српски ошачник* (*Serbian Patericon*), зборник житија светих Срба.

Монаси живе у скромним монашким келијама саграђеним од дрвета, без икаквог комфора. За потребе свакодневног живота у манастиру не користе електричну енергију.

Братство св. Германа Аљаског примљено је под јурисдикцију епархије Западноамеричке СПЦ на дан св. Германа Аљаског 28.11.2000. године. Одмах по доласку у манастир, епископ Јован је извршио свету тајну миропомоцања после које су се сви окупили на заједничкој трпези. Затим је у манастирском храму одслужено свеноћно бденије. Сутрадан, после Литургије епископ је прочитао одлуку о примању братије овог манастира у СПЦ. Истог дана епископ је посетио оближњи женски скит св. Ксеније Петроградске, који је устављен 1979. године. У њему данас живе три монахиње.⁶³⁸

Осим скита св. Ксеније Петроградске, манастиру св. Германа Аљаског припадају још два скита на Аљасци. Налазе се у близини острва Кодијак. То су мушки скит св. Архангела Михаила на острву Спрус Ајланд (*Spruce Island*) који броји

⁶³⁵ В. Димитријевић, *Свети Јован Шанїајски чудотворац њоследњих времена*, Београд 1995, 197.

⁶³⁶ *Православље*, 15. 4. 2001, 8.

⁶³⁷ В. Димитријевић, н. д., 198.

⁶³⁸ *Православље*, 15. 4. 2001, 8.

три монаха (сл. 15) и женски скит св. Нила Сорског на острву Нелсон у коме живе три сестре. У овим скитовима монаси живе у заиста екстремним условима за живот (немају уведену ни воду ни струју).

Иако наши исељеници нису оснивали манастире у Калифорнији, ипак је остала свест да је монаштво нешто битно. Слали су и шаљу и данас прилоге манастирима у *сѣаром крају*. Тако игуманија манастира Дужи у Херцеговини, мати Теодора сведочи: *За двадесет година нико ништа није приложио манастиру изузев Анђе Томић и њеног мужа Тодора из Лос Анђелоса (родом из околине Требиња), који су 1963. године приложили 1000 долара и још послали шиваћу машину.*⁶³⁹

Као један од начина успостављања емотивно-религијског контакта са вредностима традиционалне српске културе, наши исељеници организовали су неколико *поклоничких путовања* за омладину која је рођена у Америци. Прво путовање те врсте организовао је 1988. године један свештеник СПЦ из Америке. Посетили су манастире и цркве на територији Србије, Црне Горе и Косова. Група се састојала од тридесетак младих особа оба пола, 15–20 година старости. Путовање је трајало три недеље. Следеће, 1989. године, нагласак је био на обележавању 600-годишњице Косовског боја. Тада су долазиле две групе са укупно око стотину људи. Године 1990. долазила је група од тридесетак младих људи. Манастир Острог је оставио најјачи утисак на њих – били су одушевљени и запрепашћени. Било им је тешко да схвате да су ти манастири заиста тако древни. Када су стигли у манастир Доњи Острог изули су ципеле и ишли су боси до манастира Горњи Острог. Те године посетили су и Пећку патријаршију. Монахиње су их одвеле у село Кош (код Истока) да им покажу изузетно лоше услове живота петоро деце којима су родитељи били ментално ретардирани. По повратку у Америку, основали су *Косовски фонд милосрђа*. Средствима из тог фонда саградили су им кућу за становање.

⁶³⁹ Нићифор Дучић, архимандрит Дужки, *Манастир Дужи у Херцеговини*, Требиње 2000, 10.

Група која је 2001. године обилазила манастире, била је у сваком погледу веома хетерогена. Овој групи придружила сам се ради истраживања. Путовање је организовао и водио свештеник из парохије Рођења Пресвете Богородице из Оринџ Каунтија. Међутим, ходочасници нису били искључиво његови парохијани. Било је некрштених особа које, како кажу, *веома занима наша култура, а манастири су најзаслужнији за њено очување*. Међу ходочасницима било је, како особа друге генерације рођених у Америци, тако и оних који су рођени у Србији, па *преко Америке долазе до својих корена*. Тако је био и један Рус, потомак донских козака, родом из једног села у близини Ростова на Дону, затим једна особа женског пола, српско-румунског порекла, по вероисповести римокатоликиња. Каже да воли наш народ и укључена је у рад хуманитарних организација за помоћ деци. Један ходочасник, исељеник прве генерације, чија је мајка Хрватица која је примила православље, каже да док је живео на територији бивше Југославије, није био ни у једном српском манастиру. Затим, исељеник прве генерације који двадесетак година живи у Америци, са супругом Американком (он је вегетаријанац, а обоје су некрштени), који сматра да је православље темељ српске културе. Не слави славу нити су то његови родитељи чинили.

Група је учествовала у Литургији у цркви св. Саве на Врчару на дан спомена спаљивања моштију овог светитеља (10. мај). Посетили су низ културно-историјских споменика (нпр. Калемегданску тврђаву), црква (цркву Ружицу, Оплепац) и манастира (Жичу, Манасију, Студеницу, Сопотане, Морачу, Дајбабе). На празник св. Василија Острошког били су у манастиру Острогу. Затим су отпутовали у Грчку – мушкарци су посетили Свету Гору, а жене манастире на Метеорима. Свештеник који је водио групу вели да је оваква врста путовања веома важна, јер *да би неко нешто волео мора њога и упознати*.

VIII. ПРАЗНИЦИ УЗ ЦРКВЕНИ КАЛЕНДАР

А. Слава

Сваки Србин има по један дан у години која он слави, и по се зове крсно име, светио, светио, и блаи дан.⁶⁴⁰

Вук, „Крсно име”

Проучавањем славе у Срба бавио се велики број научника различитих профила (пре свега историчари, етнологи, филолози, археолози), те постоји веома обимна литература у вези са овом темом.⁶⁴¹

Обичај прослављања славе или крсног имена најраспрострањенији је код Срба православне вере, али био је присутан и код римокатолика (у Боки Которској, Конавлима и у јужној Херцеговини), као и код Влаха у Србији и у Румунији до Крајове (Мала Влашка), код Албанаца римокатолика на Косову, Буњеваца и Крашована у Банату.⁶⁴²

Слава је после Божића и Ускрса највећи празник, али много више лични, јер свака породица има своју славу, иску коју су славили најдавніји преци. Слава је пре свега светиковина у спомен предака: почиње верским обредом у коме се светшеник моли за душе предака. То је прекада. Највећа је брѣа

⁶⁴⁰ В. С. Карацић, *Српски рјечник искумачен њемачкијем и лаинскијем ријечима*, Београд 1935, 317.

⁶⁴¹ Видети: Зборник *О крсном имену*, Београд 1985.

⁶⁴² М. Филиповић, *Крсна слава*, у: *О крсном имену*, Београд 1985, 15.

*једне породице да има наследника који ће наследити и одржати славу. Несрећа је била ујасник, без мушкој порода.*⁶⁴³

Према Д. Бандићу, слава као посебан вид гостопримства доприноси успостављању, обнављању и одржавању коегзистентних односа међу појединцима и међу породицама.⁶⁴⁴

Владика Николај Велимировић забележио је 1921. године да своје крсно име, као и црквене, школске и народне славе, српски народ у Америци прославља врло свечано.⁶⁴⁵

Ово истраживање је показало да славу у Калифорнији поред оних који су везани за цркву, славе и испитаници који богослужења посећују веома ретко или су се од Цркве сасвим удаљили, као и Американци, обраћеници у православље. Срби верници који припадају Америчкој или некој другој Православној Цркви славе породичну славу сваке године.⁶⁴⁶ Наши исељеници у Калифорнији термин *крсна слава* не преводе на енглески језик. Иако међу испитаницима има потомака Херцеговаца и Црногораца, нисам забележила ниједан случај прослављања приславе. Ово наглашавам јер је Вук забележио да у Србији *дјекоји људи ђислављају још који дан осим крснога имена, а у Црној Гори, а ђо свој ђрилици и у Херцеговини, ђо чине сви.*⁶⁴⁷

Аутори који су писали о слави код Срба у Америци слажу се да је то један од симбола етничког идентитета.⁶⁴⁸

Било за време Златне језице у Калифорнији, у јознатим јрадовима брдовитој јодножја Сијера Неваде, било у сенци челичана Мидвесја, српски досељеници одмарали су се од свој најорној рада како би славили своју славу. Данас се

⁶⁴³ Ј. Цвијић, н. д., 368.

⁶⁴⁴ Д. Бандић, *Функционални ђрисићуј јроучавању јородичне славе*, ГЕИ САНУ, књ. 35, Београд 1986, 18.

⁶⁴⁵ Н. Велимировић, н. д., 319.

⁶⁴⁶ Blis: Божићни додаток, 6–7. 1. 2002, 4.

⁶⁴⁷ В. Карачић, *Прислављајући*, у: О крсном имену, Београд 1985, 10.

⁶⁴⁸ L. A. Bennett, н. д., 115; А. Симић, *Српска слава у Америци*, Catena Mundi I, Београд 1992, 149; М. Павловић, *Срби у Чикају – јпроблеми ејничкој идентитетској*, Београд 1990, 78.

*многи њихови унуци ђридржавају ове светије јтрадиције с оном истом јосвећеношћу као и њихови дедови и јрадедови.*⁶⁴⁹

Према резултатима које сам добила из упитника, као крсну славу верници у наведеним парохијама најчешће прослављају св. Николаја Чудотворца (8), св. Великомученика Димитрија (5), св. Архангела Михаила (5), св. Јована Крститеља (5), св. Великомученика Георгија (4), Ђурђиц (6), св. Петку Параскеву (3), св. Саву архиепископа српског (3), св. Василија Острошког (2), св. апостоле Петра и Павла (2). По један испитаник слави св. врач Козму и Дамјана, св. Игњатија Богоносца, св. Великомученицу Варвару – Варицу, св. Стефана Дечанског – Мратиндан, Лазареву суботу, Велику Госпојину. Славу не слави осморо испитаника.

Испитаници славу преносе по мушкој линији. Међутим, у случају мешовитих бракова, у којима је жена Српкиња, слава се преноси по женској линији. Као пример наводим случај испитанице Српкиње прве генерације првог таласа, која је у браку са супругом хрватско-италијанског порекла, и која слави славу уз домаћина римокатолика. Забележила сам и случај мешовитог брака у коме је муж Американац, а жена пореклом Херцеговка рођена у Калифорнији, у чијем дому се славио св. Игњатије Богоносац. Они су узели као крсну славу св. Саву првог архиепископа српског, јер нису могли да имају деце, а то је школска слава коју славе деца. У неким случајевима особе које из других конфесија и религија пређу у Православље, прихватају славу, чак и у случају када су оба супружника несрпског порекла.

У периоду од 16. 12. 1999. до 21. 1. 2001. године, у парохији Рођења Пресвете Богородице одржано је 27 слава, на које је свештеник ишао по кућама да пресече колач, и било је 48 освештавања водике.

Припреме за славу почињу у кући свечара обредом водоосвештања који обавља свештеник. Под утицајем америчког система рада и великих удаљености на којима рођаци и пријатељи станују, прослављање се понекад преноси на најближи

⁶⁴⁹ А. Симић, н. д., 149.

викенд. Они који славе искључиво на дан славе кажу де не праве *славски party*, него славе славу. На дан славе већина слављеника узима слободан дан.

Према резултатима добијеним из упитника, на дан славе слави 74 % испитаника прве генерације и 72 % рођених у Америци. Најчешћа ситуација је да на дан славе свечари прослављају у најужем кругу породице, а за викенд зову већи број гостију. Резултати истраживања о прослави славе дати су у табели 13.

Табела 13. Прослава славе

	Прва генерација			Рођени у Америци	Американци	Остали	Укупно
	Први талас	Други талас	Трећи талас				
На дан славе	4	8	14	18	2	1	47
Викенд	2	3	4	7	1	1	18
Укупно	6	11	18	25	3	2	65

Од обредних славских предмета заступљен је славски колач, кољиво (не увек), славска свећа, вино, икона и, не увек, тамјан. Славску икону има 88 %, а кандило 61 % испитаника. Они који имају кандило, пале га најчешће недељом и о великим празницима, а ретки су они који то раде сваки дан.

Славски колач секу у цркви или код куће. У случајевима када раде на дан славе, свештеник долази увече уочи празника (по црквеном рачунању времена тај празник започиње увече, после вечерње службе), и тада пресеке колач.

Слављеник у највећем броју случајева музички не учествује у овом обреду. Веома се ретко могу срести они који знају славски тропар.⁶⁵⁰ Појаву незнања црквених песама у Срба забележили су и други аутори: *овде смо сви школовани људи, и сви ми славимо Божић и Ускрс, крсну славу и светиої Саву. Али ко од нас зна светиосавски тројар?*

⁶⁵⁰ Д. Стефановић, н. д., 145; о тропару види: Ђ. Трифуновић, н. д., 355.

*Многи не знају ни шта је тројар ... Ко зна божићни тројар, а ко ускршњи?*⁶⁵¹

Славу која падне у среду или петак, дакле у посан дан, испитаници понекад прослављају у уторак или четвртак да би послужење било мрсно. Уколико се у цркви тога дана служи Литургија, а то је случај када су већи празници и има више свечара, на пример за св. Николу, долазе на богослужење, причешћују се и затим секу колач. У парохији св. Стевана Првовенчаног до деведесетих година 20. века очувао се херцеговачки обичај по коме колач смеју да окрећу само мушки чланови породице, а жене не смеју да га додирну.

Породице које нису посебно везане за Цркву, или немају никакав додир са њом, славе без учешћа свештеника. У тим случајевима прослава је сведена на богату *славску* трпезу. У неким случајевима спремају колач и кољиво. Колач пресеке домаћин са неким од гостију, или то обави човек – лаик (у улози свештеника) који зна напамет молитве и песме за сечење колача.

Према резултатима упитника, на питање где секу колач, 26 испитаника одговорило је да то обављају у кући, а 19 у цркви. Дакле, 57 % испитаника славски колач сече у кући.

У Џексону, у породици Васиљевић пореклом из Боке, колач се секао на следећи начин. Домаћица је за празник св. Ђорђа правила колач, а домаћин га је преливао вином и певао молитве. Онда би ставио колач на главу и сваки од петорице синова одломио би по комад колача за себе. Оно што преостане, домаћин је давао домаћици, од које је за узврат добијао сир или неку другу храну.⁶⁵²

У парохији Зачећа св. Јована Претече потомци Бокелја захтевају од свештеника да им сече колач одозго, са горње стране. Домаћи обичаји бројних миграната, који су дошли деведесетих година 20. века, везани за славу, разликују се од обичаја староседелаца. Тако на пример, новодошли захтевају

⁶⁵¹ Д. Недељковић, н. д., 148.

⁶⁵² М. Karlo, н. д., 32.

да се колач пресече до подне. Славско жито не мељу него остављају цело зрно, док га староседеоци мељу.

Углавном сви свечари припремају колач и жито осим за Аранђеловдан, сматрајући да је *свeтaц жив*, па жито није потребно. Колач може бити обична погача украшена фигурицама од теста са посебном симболиком. Фигурице имају облик грозда, књиге, птице, буренцета. Најчешће ставе крст од теста и *чeтирe слoвa С*, ређе печат са слоговима *ИС ХС НИ КА*. У средину колача забоду гранчицу босиока. Уколико је слава посна, домаћице спремају мрсан колач, веле *paди бoљeг укуca*. Употребљавају га или тако што стоји на посебном месту уз свећу и жито (понекад и чашу вина), па га свечари поједу када прође слава, или свако од гостију сам одломи комад колача, или га исеку на кришке и служе уз јело са хлебом. Понекад је то врста колача који се зове *кoмисирoић*, који касније једу као двопек за доручак.

Једна испитаница прве генерације после развода слави са братовљевом породицом, али колач и жито спрема и за брата и за бившег мужа.

Испитаница прве генерације првог таласа, која је прво живела у Чикагу, вели да је тамо почела да меље жито, што није био случај у старом крају. И колач је правила *кaо лeбa*, а сада га припрема *paскoшнe*.

Славска свећа је од воска, а набављају је у цркви. Испитаница друге генерације (пореклом из Паштровића) сећа се да је њен отац правио свећу *шpoјицa*. Домаћин припреми трокраку свећу тако што три воштанице загреје и увије у једну.

Прослава славе није увек везана за дом свечара, посебно ако примају велики број гостију. У таквим ситуацијама изнајмљују парохиску салу. Прописи становања у комплексима апартмана утичу да испитаница прве генерације прослављају у посебним просторијама намењеним за славља, *Club house*.

Од гостију долазе: сви чланови фамилије (ако их има), кумови и најближи пријатељи. Деца зову своје пријатеље, једна испитаница друге генерације *дoвoди шpијaшeљицe дoк шpaју кoлaчe*.

Славска трпеза састоји се од јела која сматрају традиционално српским. Ређе додају и специјалитете мексичке кухиње или спремају српско-мексичке комбинације (тортиље ређају као коре за питу). За славе које су у посту спремају и посну и мрсну храну. Као разлог наводе бригу о гостима, желе да их што боље угосте. Спреме понеко посно јело ради свештеника и ради вегетаријанца. Занимљиво је да им је с обзиром да славу прослављају као православни празник, потпуно нормално да неко буде вегетаријанац, а на пост гледају са чуђењем и дивљењем.

Од јела, сарма је увек заступљена, као и пасуљ пребранац (*нeмa српскe слaвe бeз пaсуљa*), *шpa'*, супа, пихтије, куванни купус са кобасицом, печење, подварак, пуњене паприке, чварци, кромпир, ђувеч, сланина. Од колача обавезна је баклава, штрудла са јабукама, ванилице, ситни колачи. Шљивица је увек присутна, као и црно вино и низ других алкохолних и безалкохолних пића.

Једна испитаница друге генерације (рођена у Детроиту), педесет година није одлазила у цркву, али је за велике православне празнике спремала богату трпезу са нашим јелима. Удата је за протестанта – лутерана који воли српска јела. Називе јела, као и српски језик, одавно је заборавила, јер није контактирала са нашим људима, али јој је у сећању остао термин *сшпни кoлaчe*.

У Америци је распрострањен обичај да се гости сами служе. Користе пластично посуђе једнократне употребе. Овај начин испитаница прве генерације радо прихватају из практичних разлога. У појединим породицама друге и треће генерације сви седе *зa сoфрoм*, и гостима се износи најскупле посуђе и прибор за јело.

Код испитаника прве генерације трећег таласа у парохии Зачећа св. Јована Претече, када сви гости седну за трпезу, домаћин устане, узме једну посуду, до пола је напуни црним вином и у то стави јабуку. Затим, држећи посуду *чшпa слaвy*, тј. на црквенословенском језику набраја имена светаца и изговара молитве које зна. То траје пет до десет минута. Онда додаје чинију најважнијем госту, па он то исто ради и тако

додају чинију унакрст. Свако од присутних, уколико зна, изговара молитве, и затим попије три гутљаја вина. На крају се чинија врати до домаћина.

*Устајати у славу – прости људи (особито Херцеговци и Бошњаци) знаду на изуст, и чаје је сами кад устају у славу без ђоја. У ђој се слави ђомињу ђојово сви свеци, и ђослије неколике ријечи све се ђовори: ва славу и часи.*⁶⁵³

Забављају се слушајући музику преко музичких уређаја. То је углавном наша новокомпонована народна музика. У већини случајева више воле старије извођаче, староградске песме или *џамбурица оркестре* који су албуме снимили у Америци. Наравно, слушају и друге жанрове музике. Веома ретко сами певају и свирају музичке инструменте – гитару, хармонику. Теме разговора су различите, а често се сећају обичаја и славских прослава у старом крају.

Поред породичног прослављања славе, и свака парохија има своју славу, као и свако КСС и поједине организације при парохијама.

Б. Храмовна слава

У Србији су у најстарија времена славе одржаване углавном поред цркава. У каснијем периоду, када је више задруга и села градило веће заједничке цркве, црквене власти су почеле да забрањују *џамеи светима* код цркава и одредиле су да се славе са гозбама могу да светкују само по кућама.⁶⁵⁴

Храмовна слава представља прослављање светитеља или празника коме је храм посвећен. У току истраживања присуствовала сам прослави славе у парохијама Рођења Пресвете Богородице, св. Стевана Првовенчаног, св. Петке и св. Саве. Као у случају породичне славе и овде имамо ситуацију да амерички систем рада утиче на то да се прослава преноси на најближу недељу. У ситуацијама када слава падне у суботу, као што је то био случај у парохији св. Стевана

Првовенчаног, главна прослава је, ипак, у недељу. На сам дан славе, ако падне у радни дан, у парохији се служи Литургија уз присуство мањег броја верника. Славску Литургију често служи владика, уз саслуживање већег броја свештеника из других парохија. Обично том приликом у посету дође и неки епископ из отаџбине. У току овог истраживања то је био случај у парохији св. Саве у Сан Габријелу, св. Стевана Првовенчаног и у парохији Рођења Пресвете Богородице. Слављеничке парохије позивају почасне госте. У парохији св. Петке у Сан Маркосу то је, на пример, неки од чланова српске краљевске породице. Ради већег благољепија службе, црквеном хору слављеничке парохије придруже се певачи из суседних парохија. Понекад међу певачима долази до забуне, јер се у неким парохијама пева само на црквенословенском, а у другом је више заступљен енглески језик. После Литургије обави се благосиљање кољива и сечење колача са *кумом славе*. Сваке године пријави се *кум славе* за наредну прославу. Он сноси већину материјалних трошкова, спрема колач и жито. Владика или свештеник који сече колач, преломи колач са *кумом славе*. Пошто се изабере кум за следећу годину, онда он и стари кум окрену половину славског колача, и затим по једна четвртина иде сваком, *да на џај начин осећа блађогаи ђреко целе ђодине*.

После сечења колача следи литија у којој се са црквеним барјацима обилази око цркве. Поворка не излази ван црквене порте. Свечани ручак спремају чланице КСС. Углавном су заступљена традиционална српска, али и остала – интернационална јела. Славски ручак служе у црквеној сали. Пре почетка прочитају и отпевају молитву. Свештенство седи издвојено за главним столом. Храну узима свако за себе, по систему самопослуживања. Пред крај, или после ручка, следи програм фолклорне групе слављеничке парохије. Затим се изводи концертни програм и у наставку је игранка.

Прослава у парохији св. Саве 2000. године трајала је два дана. У суботу је одслужена Литургија у цркви св. Саве на Српском гробљу. Затим је уследио пикник уз музику и игру. Сутрадан је била главна прослава у парохијском дому у Сан

⁶⁵³ В. С. Караџић, *Српски рјечник*, Београд 1935, 711.

⁶⁵⁴ Р. Грујић и В. Чајкановић, *Слава*, у: О крсном имену, Београд 1985, 12.

Габријелу. За ту прилику позвали су познатог певача староградских песама из матице (Звонка Богдана), да и на тај начин мотивишу да дође што већи број људи (сл. 29, 30, 31). У Сан Маркосу био је заступљен мешовит програм. Прво је наступио гуслар, а затим балетска група са америчким мјузикл-аранжманом. М. Павловић приметилa је да приликом прослава и пикника све више продиру англосаксонски елементи, а губе се наши.⁶⁵⁵ Приликом балетског наступа чули су се коментари негодовања, јер *џо није наше*. Затим је наступила фолклорна група у народним ношњама, а потом и хармоникаш. Након овог дела програма уследила је игранка уз новокомпоноване песме. Паралелно је испред сале, на тераси, свирао неизоставни тамбурашки оркестар.

Парохијске славе посећују и они који веома ретко долазе у цркву на богослужење. Као разлог за долазак наводе да су то једина места на којима могу да остваре комуникацију са нашим људима.

В. Слава Кола српских сестара

Свако парохијско КСС има своју крсну славу. То је углавном светитељка – заштитница. У Џексону сестре славе св. Петку, у парохији св. Стевана Првовенчаног св. Анастасију Српску (мајку св. Саве и св. Стефана Првовенчаног), у цркви св. Саве у Сан Габријелу славе Покров Пресвете Богородице, у парохији Рођења Пресвете Богородице св. мајку Ангелину.

Прославу славе готово редовно преносе на недељу. Свештеник у цркви пресече колач са председницом КСС. Чланице кола донесу и жито, вино и икону светитељке коју славе. Свештеник помиње и преминуле чланице КСС да би се потврдила заједница живих и умрлих.

У случају када се слава КСС прославља у исто време кад и нека друга прослава, чланице свој празник славе ван црквених просторија. У парохији у којој славе св. Петку,

⁶⁵⁵ М. Павловић, н. д., 61.

прославили су своју заштитницу у касину у суседном граду. Власник касина је Србин који сваке последње недеље новембра организује весеље уз *џамбурица-оркестар*, те су се оне придружиле том слављу.

Г. Божићни празници

За празновање Божића код Срба везано је мноштво обичаја, како породичних тако и у кругу цркве. О томе сведоче и многобројни описи божићних обичаја код Срба у српској књижевности.

У америчком друштву Божић се прославља по *новом*, грегоријанском календару, дакле 25. децембра. У СПЦ овај празник празнује се по јулијанском, *старом* календару, 7. јануара. У време новокалендарског Божића већина популације у САД не ради.

Један испитаник друге генерације (рођен 1912. године у Џексону) овако описује прославу Божића: *Каг се работало у стара времена нијеси мојао да чиниш вазда џија џи је воља. У она времена Срби нијесу моли славии како они хоће, нејо како Американци хоће. Господари ме џијају: „Шџа волиш боље, работиу или Божић?”*, ја кажем: „Работиу”.

Наши исељеници у Калифорнији прослављају Божић у породичном кругу и у цркви. Већина елемената традиционалног прослављања, као што је, на пример, уношење бадњака и сламе, прешло је са породице на цркву.⁶⁵⁶

Једна група испитаника све обреде обавља само у цркви, а код куће не спремају ништа. Овај начин је заступљен већином у мешовитим браковима, када је жена Американка, код неколико испитаника Македонаца и у случају обраћеника у православље. Друга група, поред одласка у цркву, део обреда обавља и код куће. Тако је у већини случајева. Трећа група празнује само код куће.

При српским православним храмовима у Калифорнији, највећи број људи у години окупља се на Бадње вече. Пра-

⁶⁵⁶ М. Павловић, н. д., 100.

зник почиње вечерњом службом у цркви. Затим дечаци доносе бадњак који се ритуално спаљује пред црквом. Занимљива је ситуација да Црква чува християнизоване обичаје из пре-хришћанског периода, иако су се они у народу готово сасвим изгубили, а на америчком тлу нису ни постојали.

Од 64 испитаника, бадњак уноси њих 36, од којих 20 уноси гранчицу коју добију у цркви. Дакле, 31 % испитаника преко Цркве има додир са бадњаком.

Као бадњак користе калифорнијски храст. Један прота за-садио је садницу храста из околине Ваљева у своје двориште у Калифорнији и његове гране користи за бадњак. Сви присутни добијају гранчице бадњака са мало сламе и после их код куће стављају на славску икону. Након налагања бадњака следи вечера у црквеној сали. Божићу претходи четрдесетодневни пост, који у целини држи мањи број испитаника. Већина пости само последњу недељу поста и затим се причесте, а највећи број отпости само Бадњи дан. Обавезно спремају бакалар, приганице (уштипке) и кувају ракију. Забављају се гађајући се орасима у љусци, и једу сушено воће – суве шљиве, смокве, урме. У неким парохијама под покривају сламом.

Божићној Литургији присуствује двоструко мањи број људи у односу на број окупљених на Бадње вече. Пре божићног ручка у црквеној сали ломе велику чесницу.

Већина испитаника слави Бадње вече и код куће. Ово је један од омиљених празника калифорнијских Срба, јер се тада окупљају рођаци који живе на великим удаљеностима. Деца посећују своје родитеље. Мањи број породица у потпуности обавља све обичаје који се практикују у крају из којег потичу. За вечеру спремају посна јела – рибу, пасуљ (пребра-нац), суво воће (смокве, шљиве, урме). Испитаници кажу да је том приликом атмосфера у кући ведрa и сви се труде да буду у добром расположењу.

Неколико испитаника прве генерације првог и другог таласа рекло ми је да испод стола симболично ставе мало сламе. Мањи број породица труди се да у потпуности сачува своје обичаје. Обављају их у модификованој форми. У једној породици, у којој домаћин припада првој генерацији другог

таласа, на под ставе сламу, а преко ње црвени столњак и порцуланско посуђе, есцајг и кристалне чаше. На вечеру долази син са својом породицом.

Једна породица у којој испитаници припадају првој генерацији првог таласа представља редак покушај очувања обичаја из *стйарої краја*. Припреме за прославу почињу 5. јануара изградњом градића Витлејема. На сто окићен гранчицама клекe ставе две кутије које представљају пећину и јасле у којима се родио Христос. То украсе сламом, ставе фигурице које представљају свету Породицу. За Бадње вече иду у цркву и по повратку прво домаћица улази у кућу, затим домаћин куца на врата. Она му отвара, и док он улази са бадњаком посипа га житом. Заједно уносе сламу, иако домаћица не воли тај део због нереди. Деца *ишјучу* док домаћица баца орахе у углове собе. Домаћин бокалом вина наздравља бадњаку и крстообразно га прелива вином. Затим наздравља домаћници и осталим укућанима. Бадњак налажу у камину. Те вечери пеку печеницу и чекају поноћ да се омрсе.

Сви испитаници за Божић спремају богату *божићну шпр-йезу*. Обавезна је печеница. У тој функцији поред прасетине, тзв. *божичњара*, појављује се и ћуреће печење. Од јела припремају подварак, сарму, гибаницу.

Многи испитаници рођени у Америци, нису чули за појам положајника. Међутим, интересантна је традиција која се усталила код Црногораца староседелаца у парохији св. Саве у Сан Габријелу. Подељени су у две групе. На први дан Божића једна група увек иде у госте, а друга их дочекује. Никада не мењају улоге, домаћини годинама остају исти.

У Хантингтон Бичу од тридесетих до седамдесетих година 20. века постојала је традиција да о Божићу сви мушки чланови породица иду од куће до куће, пију ракију и једу сир. Посете су трајале по цео дан, све до поноћи. Овај обичај је ишчезао услед расељавања људи на веће удаљености.

У испитиваним домаћинствима чеснице се разликују у зависности од краја из којег потичу домаћице. То може бити обична погача од белог пшеничног или белог кукурузног брашна. Спремају је и као високи колач или као суву питу са

орасима. Новчић који стављају у чесницу некада је дукат донет из старог краја, али користе и металне америчке новчиће. Једна испитаница друге генерације, која живи у старачком дому, чува новчић из чеснице на славској икони.

У Цексону је Србима законом дозвољено да за свој Божић пуцају из прангија.

Веома често Божић славе два пута, по оба календара. То је редовна појава у мешовитим браковима и у породицама у којима су деца школског узраста. Родитељи то раде из психолошких разлога. Наиме, пошто сви школски другови крајем децембра добијају поклоне и причају о празнику, наша деца би се осећала кажњено ако не би учествовала у празнику. Са друге стране, то збуњује децу, јер онда не схватају када се, уствари, слави Рођење Христово.

За испитанике који прослављају амерички Божић славе се састоји од богато припремљене вечере и размене поклона. Не ради се просто о даривању, већ се подразумева да се мора узвратити ударјем. Већина испитаника има и божићно дрво – јелку.

Д. Српска нова година

Црква редовно организује прославу Српске нове године. Славље се организује у парохијском дому или у неком ресторану. Иако је овај празник везан за 13. јануар и он се помера за викенд уколико то већини парохијана одговара. Прославе су добро посећене. Празновање започиње вечерњом службом у цркви, обично у 18 часова. Затим следи свечана вечера на коју долазе посетиоци старијег узраста. Млађи долазе касније, на игранку праћену *живом свирком*. Веселје траје до 1 сат после поноћи, јер се према калифорнијском закону алкохолна пића точе само до тог доба.

У парохији св. Стевана Првовенчаног ову прославу организује спортско друштво *Јединство*, које броји 4–5 чланова. Од прихода који добију на овој прослави додељују стипендију деци која покажу најбоље резултате у црквеној школи, а која те године уписују колеџ.

Сам дочек Српске нове године, дакле вечера уз забаву и музику, није у православној традицији. И у овом случају Црква је преузела на себе очување новије српске народне традиције.

Ђ. Прослава Светог Саве

Светосавске прославе уобичајиле су се до краја 19. века свуда где постоје српске заједнице.⁶⁵⁷ Светосавске прославе нису просто забаве, већ имају димензију симбола етничког идентитета.⁶⁵⁸

Према једном опису светосавске прославе у Лос Анђелесу из 1932. године, по завршетку Литургије формирана је литија која је кренула у дом друштва *Јединство*, заједно са школском децом која су певала тропар св. Сави. Чланице *Српској женској клубу* сервирале су јела и служиле госте, а најмлађи гости отпевали су југословенску националну химну. Хор деце узраста до 12 година отпевао је песме *Лей, лей* и *Врбнице над морем*. Песме су певане у два гласа. У прослави је учествовао и тамбурашки оркестар *Јорјован*.⁶⁵⁹

У српској православној ЦШО Христа Спаситеља у Лос Анђелесу 1965. године Савиндан је прослављен у црквеном дому, али у недељу 31. јануара. Домаћин је био председник општине. Певали су америчку и српску химну, а затим и химну св. Сави. За почасним столом, поред домаћина и свештеника седели су, по годинама, најстарији чланови, као и председници српских организација. За време ручка, српски оркестар свирао је српске народне мелодије. Програм рецитација био је проткан српским народним песмама и играма, које су изводила деца.⁶⁶⁰

⁶⁵⁷ М. Прелић, *Обнова светосавских прослава код Срба у Будимпешти*, ГЕИ САНУ, књ. XLVII, Београд 1998, 122.

⁶⁵⁸ Исто, 131.

⁶⁵⁹ *Американски Србобран*, 16. 2. 1932, 2.

⁶⁶⁰ *Американски Србобран*, 5. 2. 1965, 2.

При свим ЦШО Савиндан се посебно свечано прославља. У ЦШО св. Стеван Првовенчани учествује већина деце из црквене школе. Обично буде до 80 учесника који добију рецитације пре Божића. И прослава св. Саве преноси се на најближу недељу. У поменутој ЦШО у једном периоду постојала је пракса да приредба буде у суботу поподне, у парохијском дому. Међутим сада, као и у већини парохија, деца после Литургије рецитују и певају песме на српском и енглеском језику. Песме су садржински углавном посвећене светом Сави (нпр. *Српче о Свештом Сави, Распи́ко, На Свешто́га Саву*). У прослави у свим парохијама редовно учествује и фолклорна група. У ЦШО св. Стеван Првовенчани захваљујући одличној организацији, програм траје 55 минута. Програм воде двоје водитеља. На репертоару је најпре блок рецитација, затим наступа тамбурашки оркестар, па следи још један блок рецитација и на крају је фолклорна група која изводи народне игре. Деца на завршетку програма добијају књиге на поклон.

У свести скоро свих наших људи нарочито је присутна химна светом Сави *Ускликнимо с љубављу*. Овде је верска идентификација ојачана националном. Интересантно је, међутим, да се тропар св. Сави *Путии воводјаишчаѿо в жизан (Путиа који уводи у живоуѿ)* тек понегде хорски изводи, а знају га углавном свештеници, појци и богослови.⁶⁶¹

Е. Врбица

Врбица или Лазарева субота је покретни празник који се прославља у суботу шесте недеље Великог поста.

Према подацима из *Американској Србобрани*, свечана поворка за Врбицу први пут је образована у Лос Анђелесу, тј. у Јужној Калифорнији, 1965. године у ЦШО Христа Спаситеља. Прослава је те године започела у 16 часова. Окупило се доста деце, у новим оделима, са звонцима која су носила око врата или у рукама. На челу литије био је крст, за њим

⁶⁶¹ Д. Стефановић, н. д., 145.

рипиде, па америчка и српска застава. Иза је ишао свештеник са групом деце из црквене школе која су у колони по двоје носила иконе, а за њима је била поворка одраслих. Сви су имали врбове гранчице у рукама и својом појавом су привлачили пажњу пролазника.⁶⁶²

Иако је овај празник строго везан за суботу, и његово празновање се у појединим парохијама преноси на недељу, односно на празник Цвети. Том приликом сви присутни после богослужења од свештеника добију врбове гранчице. У ЦШО св. Стеван Првовенчани сваке године покушавају да привуку што више деце, међутим дође свега 20–30. Као разлог наводе да се родитељи припремају за предстојећи празник, Васкрс, па им је незгодно да доводе децу на Врбицу у цркву. Они који дођу добију звончиће, које сваке године као свој завет припрема једна госпођа из те парохије. Од гранчица добију једну палмову и једну гранчицу маце. Данас се не организују свечане литије за Врбицу.

Ж. Васкрс

Васкрсење Христово, које представља суштину хришћанске вере, празнује се од почетка у Цркви, и као годишњи и као недељни празник. У погледу годишњег празновања овог празника хришћани нису били јединствени.⁶⁶³ Према православном канону, Пасху треба држати после пролетње равнодневице, не истог дана кад је и јудејски празник, не одмах после равнодневице, него после првог пуног месеца иза равнодневице; после тог пуног месеца у први дан седмице (тј. у недељу).⁶⁶⁴ Јединство празновања Васкрса по јединственој пасхалији и јулијанском календару прекинуто је реформом папе Григорија XIII, којом је, поред новог календара, усвојена и нова пасхалија, а по њој римокатолици могу да славе Васкрс заједно са јеврејском Пасхом, па чак и пре ње.

⁶⁶² *Американски Србобран*, 30. 4. 1965, 3.

⁶⁶³ Павле, патријарх, н. д., 144.

⁶⁶⁴ Исто, 147.

Прославу Видовдана у Сакраменту приредила је СНО, у недељу 30. јуна 1951. године увече. Видовданске прославе биле су увек добро посећене, па је и на ову дошао велики број Срба из свих околних места. Програм прославе започео је америчком химном, а затим је на енглеском језику одржано предавање о Видовдану. На крају је *дилеџантска џруџа* из Окланда и Сан Франциска приказала комедију Б. Нушића *Два лойова*. После завршеног програма уследила је игранка која је трајала до *после пола ноћи*.⁶⁶⁹ Те исте године Видовдан је у Северној Калифорнији прослављен недељу дана раније, у недељу 24. јуна 1951. После Литургије уследио је парастос, а затим беседа у којој је свештеник позвао *све оне који су залућали у њује воде, да се враће својој мајери Цркви и својој славној историји*, наводећи као пример опредељење св. кнеза Лазара. После парастоса сви присутни су отишли у Парк-Елмурст Гарден у Окланду. Хорови су отпевали српску и америчку химну.⁶⁷⁰

Из горе наведеног се види да се у нашим парохијама у Калифорнији прослава Видовдана пребацује на недељу. До истог податка сам дошла и непосредно на терену.

Све парохије приликом прославе Видовдана организују програм у коме учествују фолклорне групе, а у музичком делу учествују гуслари.

У оквиру Видовданске прославе, у суботу 26. јуна 1999. године, Српска Православна епархија Западноамеричка организовала је банкет у корист Хуманитарног фонда *Косово*, при Саборном храму св. Стевана Првовенчаног. На позив домаћина епископа Јована, почасни гости те вечери били су: Његово Високопреосвештенство Исаја, митрополит ГПЦ из Денвера, представници сестринских Православних Цркава: Антиохијске, Грчке и Америчке са подручја Јужне Калифорније, представници српских културних и црквених организација, као и верни народ. Прослава је почела вечерњим богослужењем у Саборном храму св. Стевана Првовенчаног.

⁶⁶⁹ *Американски Србобран*, 30. 7. 1951, 4.

⁶⁷⁰ *Американски Србобран*, 31. 7. 1951, 2.

Након тога отпочео је банкет са програмом у сали ЦШО. Чланице КСС припремиле су вечеру за више од 500 гостију. Уметнички део прославе састојао се од рецитација (песме *Смрти мајке Јујовића* и *Мусић Стиван*), и хорског извођења православних песама (композитори Рахмањин и Бортњански). Хуманитарни фонд *Косово* Западноамеричке епархије основан је са задатком да помаже српски народ. Ранијих година, фонд је помагао у давању помоћи за српске избеглице из Хрватске и Босне.⁶⁷¹

Приликом прославе Видовдана 2001. године у парохији Рођења Пресвете Богородице, програм се састојао од рецитација пригодне тематике (*Домовина*, *Грачаница*, *Видовдан*). Предавање *Видовдан јуче и данас* одржао је академик професор др Димитрије Ђорђевић. Сви присутни добили су програм у коме се налазио цртеж *Косовка девојка* и песма Љ. Симоновића *Молићва св. Јоаникију Девичком*, као и текст песме *Завичају мили крају*.

У држави Висконсин, поводом шестогодишњице Косовске битке, гувернер државе Висконсин Томи Г. Томпсон прогласио је 28. јун 1989. године Даном српског Косова у држави Висконсин. Ово је учињено у знак признања хероја са Косовог поља и заслуга америчких Срба за САД (сл. 32).

⁶⁷¹ *Православље*, 1. 10. 1999, 3.

IX. ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

*My homeland is USA – my fatherland is Serbia.*⁶⁷²

Највећа концентрација Срба у Калифорнији у другој половини 19. века била је у рударским регионима, да би касније населили веће градове. Данас је највећи број наших исељеника и њихових потомака насељен у градовима Сан Франциску и Лос Анђелесу и њиховој околини. Насељавајући Америку, наши исељеници организовали су потпорна друштва, ЦШО и парохије. У прво време удруживали су се са Грцима, Русима, Сиријцима, стварајући етнички мешовите парохије. Временом су по својој жељи, а и по савету руског свештенства које није разумело наше народне обичаје, формирали српске православне парохије. Мигранти су пренели своје искуство црквеног живота из средина из којих су потекли, а које су већином биле под аустроугарском влашћу. Људи су се сами организовали, а онда су звали свештенике. У парохијама и ЦШО, поред верских, организују се различите социо-културне и просветне активности. Мисионарење свештенства, верско и световно, првенствено је усмерено ка нашим исељеницима и њиховим потомцима. Под *свештовним мисионарењем* подразумевам напоре на очувању српске народне традиције: оснивање фолклорних ансамбала, предавања српске националне историје и српског језика. Православна вера као симбол етничког заједништва повезује чланове парохије, раздваја их од већинског римокатоличког и протестантског

⁶⁷² Испитаница друге генерације, рођена у Калифорнији 1962. године.

становништва, а у другој половини 20. века имала је дистинктивну функцију у односу на комунисте у *ситаром крају*.

У Калифорнији је од самог почетка њеног насељавања, био мали број наших колонија, па српске православне парохије представљају једина места на којима се може континуирано пратити живот наших исељеника и њихових потомака у Калифорнији. Иако све парохије имају сличну структуру, оне се разликују по свом етничком саставу. У неким преовладавају исељеници друге и треће генерације и Американци који су примили православље, док је у другима већа концентрација миграната прве генерације. Ове разлике веома утичу на целокупно функционисање парохије. Од тога зависи, на пример, да ли се у току богослужења, као и на часовима веронауке, употребљава енглески или српски језик, да ли у току богослужења присутни седе или стоје, фреквенција причешћивања је већа у *америчким* парохијама и сл. Битан елемент окупљања верника је заједнички недељни ручак који је посећенији од богослужења. Том приликом служе се јела која сматрају традиционално српским.

Услед општег стања православља у Америци и некадашњег раскола у нашој Цркви, у парохијама је слабо развијена саборна свест о томе шта је епархија и о улози епископа у Цркви.

Имена наших исељеника су се током времена мењала, од најраспрострањенијих наших имена уписиваних ћирилицом почетком 20. века, до двојних имена на енглеском језику. Сам обред крштења обавља се или у цркви, или у базенима, у приватним кућама. Интересантни су и веропрелази римокатолика пореклом из наших крајева, као и Американаца. У вези са рођењем детета већина исељеника прихвата америчке обичаје.

Породични живот код најранијих досељеника, копача злата, скоро да и није постојао. Жена је било иначе мало и наши људи су већ тада склапали етнички хетерогене бракове. Венчања у цркви су веома ретка и има доста америчких утицаја. Према подацима из матичних књига венчаних парохије св. Саве у Лос Анђелесу, у другој половини 20. века годишње

је у просеку обављано по једно-два венчања. Половину од укупног броја чине хетерогени бракови. Наши исељеници прихватили су амерички обичај *брајдл шавер* (*bridal shower* = обредно *шущирање* невесте) који се организује пре венчања. Свештеници младенцима предлажу да чин венчања буде у склопу недељне Литургије, међутим, сами младенци траже други термин, обично суботу поподне, јер им то више одговара ради свадбеног веселја. Пре венчања, у четвртак, организује се *генерална проба* у цркви на којој младенци, кумови и остали учесници увежбавају поредак венчања.

Услед неповољних услова рада и опасних послова којима су се бавили, наши први исељеници у Америци нису достизали старост коју су достизали људи у домовини. Само мањи број верника практиковао је свете тајне исповести и причешћа пред смрт. Покојника сахрањују на обичном градском гробљу или на неком од српских гробаља којих у Калифорнији има три: у Дексону, Сан Франциску и Лос Анђелесу. На погребне обичаје умногоме су утицали амерички закони, почевши од уређивања покојника, преко термина за сахрану, па до висине надгробног споменика.

Запослени људи не могу да дођу на саму сахрану, тако да опело обављају дан пре сахране, у вечерњим часовима. Тело покојника које је увек изложено у отвореном ковчегу, претходно се подвргава посебном третману *улейшавања*. Кремирању се ретко прибегава. Углавном у случају када покојника желе да сахране у отаџбини, јер добијање потребне дозволе за изношење тела покојника из Америке изискује велику процедуру са властима и комисијама. Други разлог за кремирање је сиромаштво, када сродници не могу да подмире трошкове сахране. Наши исељеници истичу да је код нас, у односу на Американце, развијеније старање за покојнике, у смислу уређивања и посећивања гроба.

Дакле, у обредима прелаза током живота појединца примећује се утицај америчке средине, тј. већинског римокатоличког и протестантског окружења, али и тежња ка изворном православном предању. Амерички утицаји су на пример: двојна имена, имена по оцу, кум и кума за једно дете, кумови у

неким случајевима нису православни, *baby shower*, *генерална проба* венчања у цркви, *bridal shower*, *деверуше* и *девери*, *улей-шаванье* покојника, одређена висина надгробног споменика и сл. Изворно православна пракса је погружавање крштаваног у воду, крштавање и венчавање на Литургији, причешћивање новокрштеног и младенаца, некремирање покојника.

Наши исељеници мигрирали су претежно из економских разлога, па како монаштво подразумева завет нестицања, оснивали су брачне заједнице или су били самци, односно нежење. И на ове последње утицао је *амерички* начин живота – самци су имали своје породице у *ситаром крају*, којима се никад нису вратили, док други нису ступили у брак не налазећи културолошки блиску особу.

Православни монаси и монахиње који су прешли у СПЦ, иако су сви Американци, доприносе ширењу култа српских светитеља. Међутим, истовремено комуникацијом са верницима у српске православне парохије преносе елементе руске обредно-религијске праксе.

На празновање црквених празника је, у већој или мањој мери, утицао амерички начин живота. Скоро сви празници прослављају се у недељни дан. Крсну славу прослављају породице, поједине организације при црквама и саме цркве. Чак и особе које формално не припадају цркви на свој начин празнују, само што уместо свештеника у кућу примају човека који уме да пресече обредни колач. Верници који славе уз учешће свештеника, често уносе народну обредну праксу, па тако, на пример, од свештеника захтевају да славски колач пресече са горње стране, или, у неким случајевима, не дозвољавају женама да додирну колач. Особе које из других конфесија и религија пређу у православље, прихватају славу, чак и у случају када су оба супружника несрпског порекла. Славу која падне у среду или петак, дакле у посни дан, понекад прослављају у уторак или четвртак да би послужење било мрсно. Прослава славе је или у дому свечара, или се, у случају великог броја гостију, изнајмљује парохијска сала. Прописи становања у комплексима апартмана утичу да се прослава обавља у посебним просторијама намењеним за славља, *Club house*.

Прослава божићних празника скоро у потпуности је пребачена са породице на цркву, посебно код особа рођених у САД. При српским православним храмовима у Калифорнији, највећи број људи у години окупља се на Бадње вече. У случају овог празника, Црква чува християнизоване обичаје из прехришћанског периода, иако су се они у народу готово сасвим изгубили, а на америчком тлу нису ни постојали. Као бадњак углавном користе калифорнијски храст. У Џексону је Србима законом дозвољено да за свој Божић пуцају из прангија. Често прослављају два Божића и два Васкрса (православни и римокатолички). Празнична трпеза је битан елемент ових празника, било у породичном кругу или у парохијским домовима. У оквиру породичне прославе Васкрса, већ код прве генерације исељеника постоје амерички утицаји – деци приређују *лов на васкршња јаја* (*egg hunting*).

У неким парохијама су конвертити, тј. Американци који су примили православље, инструктори српског фолклора. У заједницама у којима преовладавају парохијани рођени у Америци, влада став да су они, иако српског порекла, ипак Американци. Једни изражавају свој двојни идентитет, али има и случајева када се изражавају или само као Американци или само као Срби.

Живот унутар парохијске заједнице доприноси очувању етничке свести, али српске православне парохије нису етнички затворене заједнице. Напротив, многи припадници других народа који прелазе из различитих конфесија при крштењу задржавају своје лично име, па тако Колет – Коко (Сосо) остаје и у православљу Колет – Коко (Сосо), иако то није српско ни тзв. *православно име*. Осим тога, поштује се личност новокрштене особе, тако да конвертити задржавају своју етничку свест, обичаје, ношњу и сл. Илустративан је пример Шкотланђанина који се оженио православном Српкињом, а на венчању у православној цркви био одевен у килт.

Једна испитаница друге генерације, рођена у Калифорнији 1962. године (слави св. Василија Острошког) каже: *велика је разлика између осећања се Србином и бићу Србин. Моју да се осећам Српкињом, али не изјарам од жеље да живим*

*шамо. Имам амерички њасош, моја кућа, њасош, школа и деца су овде, мој иденитијеи је у Христју. Било где да ја или моја деца живимо и умремо њо је **јегуина** сџвар која ће њрајаиш. Иста каже: *My homeland is USA – my fatherland is Serbia.**

Током времена чланство у парохијама се из више разлога смањивало. Томе је допринело више чинилаца. На пример, бољи економски услови живота, јер, ојачавши економски, више нису имали потребу за подршком заједнице. Такође, боље телекомуникације и употреба интернета условили су да парохије нису једина места на којима се могу сазнати новости о животу у *сшааром крају*. Американизација верника утиче на, условно речено, *американизацију* обредно-религијске праксе, али истовремено и сваки нови талас исељеника из матице оставља свој печат.

Х. СКРАЋЕНИЦЕ

АПЦ – Америчка Православна Црква

ГЕМ – Гласник етнографског музеја

ГЕИ САНУ – Гласник Етнографског института

Српске академије наука и уметности

ГПЦ – Грчка Православна Црква

ЕИ САНУ – Етнографски институт

Српске академије наука и уметности

КСС – Коло српских сестара

РЗЦ – Руска Загранична Црква

СНО – Српска Народна Одбрана

СНС – Српски народни савез

СПС – Српски певачки савез

СПЦ – Српска Православна Црква

УБЈКВ – Удружење бораца Југословенске краљевске војске

ЦШО – црквено-школска општина

XI. РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ

Акатист – свечана црквена песма у славу Богородице. Акатист чине 24 песме, икоси и кондаци, који се наизменично смењују.

Аналој – сталак на склапање на који се ставља књига и из ње чита за време богослужења верницима.

Антиминс – свилени или ланени четвороугаони комад платна у који су умотани и ушивени делови светитељских моштију. Пошто епископ освети антиминс, полаже га на часну трпезу да би се на њему обављао литургијски чин у знак спомена на страдања, смрт и васкрсење Христово.

Апостол – књига Новог завета у којој су *Дела* и *Посланице* светих апостола. Подељена је на главе, стихове и на 335 *зачала* с назнаком на крају књиге којег се дана, седмице и месеца зачало чита при богослужењу у цркви.

Архијереј – свештеник највишег чина који рукополаже друга свештена лица.

Архимандрит – старешина већег или значајнијег манастира.

Воштана свећа – у црквеној употреби већ од 3. века су свеће начињене од чистог пчелињег воска.

Велики вход – отпочиње на Литургији појањем Херувимске песме.

Бакониса – њихова појава везује се за апостолска времена. Дужност им је била да припремају жене за чин крштења и учествују у њему, да надгледају ред у женском делу храма, као и да обављају посете болним и убогим женама.

Иконостас – постоље на које се смештају иконе. Налази се између олтара и наоса.

Кандило – метална висећа посуда или стаклена чашица у коју се ставља жижак да сагорева у уљу пред иконама, налазиле се оне у храму или у дому верника.

Кољиво – пшеница кувана у води, зачињена и украшена разним послastiцама.

Кропљење – богослужбена радња при којој се (ш)кропи, прска или полива ситним капима воде или какве друге течности.

Литија – или *крсни ход* врши се да би се измолила милост Божија. При овој литији носе се црквене заставе, часни крстови, свето Јеванђеље и иконе.

Метанисање – Литургијски чин клањања, чињења поклона. Позната су два типа метанисања, велики и мали наклон. Велика метанија састоји се у клечању, падању ничице са додиривањем чела о под. Мала метанија представља једноставни наклон.

Нафора или анафора (антидор) – верницима се раздељују при крају Литургије; то су остаци хлебова из којих су извађени поједини делови за причешће.

Олтар – код православних, узвишени део храма у којем се налази часни престо.

Омофор – део архијерејске одежде у облику дуге широке траке који се при богослужењу ставља на рамена поврх остале одеће.

Општежиће – или *киновија* је организовани живот у манастирској заједници. Киновијско монаштво основао је свети Пахомије (4. век) у Горњем Нилу.

Парастос – код православних, служба Божија за упокојеног, служи се у цркви у 40. дан, након истека пола године или године дана по смрти, у знак спомена на упокојеног.

Певнице – места у предњем делу храма одређене за чтеце и појце; налазе се с леве и десне стране од амвона.

Пост – једнодневно или вишенедељно уздржавање од хране, пића и других телесних наслада у знак духовне победе хришћанина над чувствима. Сем *Великој њредваскришњеј ѡсѣи* који траје 7 недеља, данас се поштују и покретни *Пейровски* или *Аѡсѡлски ѡсѣи* који започиње у први понедељак иза Духова и траје до Петровдана (29. јун/12. јул), *Усѣњски ѡсѣи* у част Пресвете Богородице траје 2 недеље до Успенија (15/28. август), *Божѣи ѡсѣи* траје 6 недеља до Божића (25. децембар/7. јануар). Једнодневни – сваке среде и петка, на Усековање главе св. Јована Крститеља (29. август/11. септембар), на дан Воздвижења Часног Крста (14/27. септембар), и на Крстовдан (5/18. јануар).

Проскомидија – први део Литургије када се припремају хлеб и вино за свету тајну *евхаристије* приликом које ће се претворити у тело и крв Христову.

Просфора – квасни хлеб округлог облика који се употребљава за свету тајну евхаристије.

Рипида – махалица или лепеза са подужом дршком, њена употреба у нашој цркви данас је само симболична.

Скит – пустиња, односно обитељ у којој живе монаси; у поређењу са општежићем устав скитског живота много је строжи, а сами скитови су самосталнији од манастира.

Тамјан – бела ароматична смола која паљењем развија изузетно јак и необично пријатан мирис, због чега са приликом чинодејствовања користи за кађење.

Храм – здање посвећено Богу, освештано и одређено да се у њему врше богослужења.

Црква – храм, дом Господњи, кућа или обитавалиште Бога, али и хришћанска заједница верних, оних који верују у Исуса Христа и део су Христове Цркве на земљи.

Напомена: За израду речника је коришћен *Мали речник црквених појмова*, Љ. Стошића.

ХИ. ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Артемије, др (Радосављевић), епископ, *Монашитво у цркви Христовој*, Ви сте со земљи, Београд 1998.
- Атанасије (Јевтић), Загрљај светова – есеји о човеку и Цркви, Србиње 1996.
- Атанасије, владика, *Живо предање у Цркви – Руковети са Живе Господње*, Врњачка Бања – Требиње 1998.
- Атанасије, епископ, *Дела айосѿолских ученика (Айосѿолски оци – Ои Апостоликоѿ Патѣрес)*, Врњачка Бања, Требиње, ратне 1999.
- Бабић, Б., *Сеобе Срба: дијасѿора и еѿничка ѿолиѿика*, Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990.
- Бабић, др Б., *Дијасѿора и еѿничка ѿолиѿика*, Catena Mundi I, Београд 1992.
- Бакотић Л., *Срби катѿолици*, Catena Mundi I, Београд 1992.
- Bandić, D., *Etnos*, Etnološke sveske IV, Београд 1982.
- Бандић, Д., *Функционални ѿписѿуѿ ѿроучавању ѿородичне славе*, ГЕИ САНУ, књ. 35, Београд 1986.
- Бандић, Д., *Народна релиѿија Срба у 100 ѿојмова*, Београд 1991.
- Бандић, Д., *О народном ѿправослављу данас – исѿраживања у ваљевском и крушевачком крају*, Етноантрополошки проблеми 9, Београд 1992.
- Барјактаровић, др М., *О Еѿничком ѿпредељењу*, ГЕМ 33, Београд 1970.
- Барјактаровић, др М., *О креѿпању људи и ѿиховим ѿослеѿицама*, Новопазарски зборник 18, Нови Пазар 1994.
- Bahtijarević, dr Š., *Psihička struktura i razvoj religioznosti*, Zbornik tekstova Religija i društvo, Београд 1988.
- Bahtijarević, dr Š., *Religijsko pripadanje*, Zagreb 1975.

- * Barth, F., *Introduction in Ethnic Groups and Boundaries, The Social Organization of Culture Difference*, ed. F. Barth, Little, Brown and Co., Boston 1969.
- * Baučić, I., *Neka suvremena obilježja i problemi vanjskih migracija jugoslovenskih migracija*, Sociologija, časopis za sociologiju, socijalnu psihologiju i socijalnu antropologiju, br. 2, Beograd 1973.
- * Bennett, L. A., *Personal choice in Ethnic identity maintenance Serbs, Croats and Slovans in Washington D. C.*, Palo Alto, California 1978.
- * Berđajev, N., *Carstvo duha i ćesara*, časopis Kultura, br. 13–14, Beograd 1971.
- * Биографски лексикон *Срби у свету ко је ко 1996/99*, Београд – Лос Анђелес 1999.
- * Благојевић, Г., *Обичаји живојној циклуса верника српских православних парохија у Калифорнији*, Традиционално и савремено у култури Срба, Етнографски институт САНУ, посебна издања, књ. 49, Београд 2003.
- * Boehm, C., *American Immigrant Cultures*, Vol. 2, New York 1997.
- * Бромлей, Ю. В., *Этнос и этнография*, Москва 1973.
- * Бромлей, Ю. В., *Очерки теории этноса*, Москва 1983.
- * Breznik, dr D., *Unutrašnje migracije u Jugoslaviji после Drugog svetskog rata*, Pogledi na migracije stanovništva Jugoslavije, Beograd 1990.
- * Bruce, S., *Religion in the Modern World; From Cathedrales to Cult*, Oxford University Press 1997.
- * Budisavljević-Prijedorski, B., *Prijeki sud pod Modrušgradom*, zbirka pripovijedaka: Iz starog zavičaja, Matica srpska, Novi Sad 1914.
- * Burić, O., *Novi tip nepotpune porodice – Porodice čiji su hranio-ci otišli na rad u inostranstvo*, Sociologija, časopis za sociologiju, socijalnu psihologiju i socijalnu antropologiju, br. 2, Beograd 1973.
- * Валис, Р., Брус С., *Секуларизација: трендови, појаци и теорија*, Зборник текстова: Повратак светог?, Ниш 1994.
- * Wander, H., *Kratak prikaz trendova u međunarodnim migracijama (naslov originala: Summary Statement on Trends in International Migration)*, Migracije i socijalno-ekonomski razvoj, Teme o iseljenistvu 4, Zagreb 1975.

- * Велимировић, Н., *Извештај о стању, потребама и жељама Српске православне цркве у Сједињеним Државама*, Изабрана дела, књ. XXI, Ваљево 2000.
- * Вер, Т., (епископ Диоклеје Калист), *Православна Црква*, Београд 2001.
- * Vlahović, P., *Postanak i razvoj srpske nacije (etnološki pristup)*, Nastanak i razvitak srpske nacije (Neki metodološko-teorijski problemi u izučavanju nastanka i razvitka srpske nacije), Marksistički centar CK SK Srbije, Beograd 1978.
- * Vlahović, P., *Etnički pluralizam balkanskih naroda i etnos u svetlu antropologije*, Etnoantropološki problemi, sv. 1, Beograd 1987.
- * Vrcan, S., *Savremeno pokoljenje mladih i religija*, časopis Kultura, br. 13–14, Beograd 1971.
- * Vrga Dj., and Fahey, F., *Changes and Socio-religious Conflict in an Ethnic Minority Group, The Serbian Orthodox Church in America*, San Francisco 1975.
- * Влаховић, В., *Породични животи код Срба*, Цетиње 1997.
- * Влахос, Ј., митрополит, *Православна психотерапија (Светлоостачка наука)*, Београд 1998.
- * Visarija, P., *Uzroci i posljedice iseljavanja stručnjaka*, Teme o iseljenistvu 7, Zagreb 1977.
- * Vucinich, W. S., *Political currents among immigrant Serbs in California on the eve of the insurrections of 1875*, Balcanica VIII, Beograd 1977.
- * Gakovich R. P. and Radovich M. M., *Serbs in the United States and Canada: a Comprehensive Bibliography*, Second Edition Revised and Enlarged, University of Minnesota, Minnesota 1992.
- * Geath, D. H., *Secularization and maturity of Religious Beliefs*, Journal of Religion and Health, New York 1969.
- * Gerc, K., *Religija kao kulturni sistem*, časopis Kultura, br. 13–14, Beograd 1971.
- * Geertz, C., *The Interpretation of Cultures*, New York 1973.
- * Glavurtić, M., *Religioznost 2000. godine*, časopis Kultura, br. 13–14, Beograd 1971.
- * Gordon, M. M., *Assimilation in American Life – The role of Race, Religion and National Origins*, New York 1968.

- Герман, патријарх, Политика, Београд 1990, бр. 27389, 7. јануар, у: *Велика сеоба*, приредио Љ. Андрић, поводом 300-годишњице Велике сеобе Срба, Београд 1991.
- Гламочак, М., *Осврти на српску њолитичку емиграцију*, Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990.
- Глигоријевић, М., *Србија на Западу – Сlike из живога емиграција*, Београд 1991.
- Глишић, мр М., *Однос младих према религији – Прилои емигријском исцраживању религиознои схваћања и њонашања ученика завршних разреда средњих школа*, Горњи Милановац 1982.
- Гречић, др В., Лопушина, М., *Сви Срби света*, Београд 1994.
- Гречић, В., *Главна обележја сеоба српскои народа*, Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990.
- Гречић, В., *Срби у прекоокеанским земљама*, Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990.
- Гречић, др В., *Савремена крећања српскои исељеништва у САД*, Међународни проблеми, Институт за међународну политику и привреду, 3–4, Београд 1982.
- Грујић Р., и Чајкановић, В., *Слава*, О крсном имену, Београд 1985.
- Димитријевић, В., *Свети Јован Шанјајски чудотворац њоследњих времена*, Београд 1995.
- Данило, епископ, Амфилохије, епископ, *Нема леише вере од хришћанске*, Вршац 1988.
- Dirkem, E., *Elementarni oblici religijskog života*, Beograd 1982.
- Дрљача, Д., *Сведеност имиграијске њошкултуре Срба у Сједињеним Америчким Државама, на њпримеру српске еииничке заједнице у Дулућу (Duluth), Минесоиа*, Зборник радова Етнографског института САНУ, књ. 20, Београд 1989.
- Дрљача, др Д., *Исељеници из Црне Горе у Дулућу (Минесоиа, САД) – према црквеним маицима*, Зборник радова са научног скупа Традиционална народна култура у Црној Гори; Научни скупови, ЦАНУ, књ. 54, Одјељење друштвених наука, књ. 24, Подгорица 2000.
- Demerath N. J., and Hammond, P. E., *Religion in social context: Tradition and Transition*, New York 1969.

- Dugandžija, N., *Religija i nacija*, Zagreb 1983.
- Dundes, A., *Defining Identity through Folklore (Abstract)*, Journal of Folklore Research, vol. 21, Nos. 2–3, May–December, Indiana University Folklore Institute 1984.
- Дучић, Нићифор, архимандрит Дужки, *Манасијир Дужки у Херцеџовини*, Требиње 2000.
- Ђаповић, Л., *Земља као симбол еииницијетета*, ГЕИ САНУ, књ. XLVII, Београд 1998.
- Ђорђевић, Д. Б., Ђуровић, Б., *Секуларизација и ѡправославље: случај Срба*, Зборник текстова Повратак светог?, Ниш 1994.
- Ђорђевић, Д. Б., *Светио и светиовно – Секуларизација као социолошки ѡроблем*, Зборник текстова Повратак светог?, Ниш 1994.
- Ђорђевић, Д., *Дојринос српских миграција изграђни Србије 19. века*, Catena Mundi I, Београд 1992.
- Ђорђевић, Т. Р., *Свагда*, Наш народни живот, књ. VII, Београд 1933.
- Ђорђевић, Т. Р., *Цијани*, Наш народни живот, књ. VII, Београд 1933.
- Екмечић, др М., *Значај Балканских миграција за јуѡсловенску исиѡрију*, Catena Mundi I, Београд 1992.
- Елијаде, М., *Светио и ѡрофано*, Нови Сад 1986.
- Encyclopaedia Britannica Vol. 14, Chicago–London–Toronto, 1971.
- Epstein, A. L., *Ethnos and Identity – Three Studies in Ethnicity*, Cambridge 1978.
- Eterovich, A. S., *Yugoslav survey of California, Nevada, Arizona and the South 1800–1900; Covering Dalmatians from Croatia, Montenegrins – Slovenes, Hercegovinians*, San Francisco 1971.
- Eterovich, A. S., *Croatians from Dalmatia and Montenegrin Serbs in the West and South 1800–1900*, San Francisco 1971.
- Eterovich, A. S., *Yugoslavs in Nevada 1859/1900*, San Francisco 1971.
- Eterovich, A. S., *A Guide and Bibliography to Research on Yugoslavs in the United States and Canada*, San Francisco 1975.
- Зборник: *Свети Тајна љубави – Брак и ѡпородица у светлоси ѡправославнои предања*, Београд 1988.

- Зечевић, С., *Празник (слава) у североисточној Србији*, О крсном имену, Београд 1985.
- Зизјулас, Ј., *Дојринос Кайадокије хришћанској мисли*, Богословље 1–2, 1988.
- Игњатије (Мидић), епископ, *Савремени свет и Православна Црква*, Сећање на будућност, Београд 1995.
- Интернет: <http://www.usavize.com>
- Јанарас, Х., *Азбучник вере*, Нови Сад 2000.
- Јеротић, В., *Сеобе као психолошки и антрополошки проблем*, Catena Mundi I, Београд 1992.
- Јеротић, В., *Вера и нација*, Београд 1995.
- Јефтић, М., *Мала Србија, Српско усељеништво у Америци*, New York 1916.
- Јован, Шангајски, свети, *Беседе, поуке, чуда*, Београд 1997.
- Јовановић, Б., *Срби у кључу националне карактерологије*, Карактерологија Срба, Београд 1992.
- Јовановић, С. Н., („Американац”), *О нашим преко мора*, Београд 1884.
- Јончић, др К., *Изучавање српског усељеништва у САД и Канади и његових веза са сјајним завичајем*, Међународни проблеми 3–4, Београд 1982.
- Јукић, Ј., *Religija u modernom industrijskom društvu*, Split 1973.
- Јунг, К. Г., *Динамика несвесног*, Матица српска, Нови Сад 1977.
- Јустин, др (Поповић), архимандрит, *Српска Православна Црква у комунистичкој Југославији*, Catena Mundi I, Београд 1992.
- Калабић, Р., *Српска емиграција, прилози за историју српског усељеништва (1830–1992)*, Београд – Њујорк 1995.
- Калезић, Д. М., *Упознајмо религију: из историје и философије религије*, Београд 1989.
- Караџић, В., *Прислављаши*, О крсном имену, Београд 1985.
- Караџић, В. С., *Српски рјечник истражачки немачкијем и латинскијем ријечима*, Београд 1935.
- Караџић, В. Стеф., *Скупљени граматички и полемички списи*, књ. 3, св. II, Београд 1896.
- Karlo, M., *Early days: Serbian settlers in America*, Tucson 1984.
- Кашић, Д., протојереј др, *Појед у прошлости Српске Цркве*, Београд 1984.
- Keler, J., *Religiozni obredi, običaji i simboli*, Beograd 1980.

- Керкхофс, Ј., *Како је њобожна Европа*, Зборник текстова: Повратак светог?, Ниш 1994.
- Kimberly P. Martin, *Diversity Orientations: Culture, Ethnicity, and Race*, Cultural Diversity in the United States, London 1997.
- Kitromilides, P., *Orthodoxy and Nationalism*, Ethnicity, edited by J. Hutchinson and A. D. Smith, Oxford 1996.
- Klineberg, O., *Odnosi u kulturi – međunarodni i unutarnji*, časopis Kultura, br. 17, Beograd 1972.
- Косијер, Ст. Љ., *Економско-социјални проблеми југословенске емиграције*, Београд 1926.
- Koster, M. de, *Akulturacija*, časopis Kultura, br. 19, Beograd 1972.
- Краљачић, др Т., *Прилози проучавању усељавања Срба из Босне и Херцеговине од 1878. до 1914. године*, Catena Mundi I, Београд 1992.
- Крстић, В. Ђ., *Прилози историји СПЦ у Хрватској (1849–1860)*, Catena Mundi I, Београд 1992.
- Kumpes, J., *O povezanosti religije i etniciteta*, časopis Migracijske teme, godina 5, br. 2–3, Zagreb 1989.
- Landau, J., *Diaspora and Language*, Ethnicity, edited by J. Hutchinson and A. D. Smith, Oxford 1996.
- *Latinski citati, izreke i poslovice*, III izdanje, Beograd 1999.
- Libkind, K., *Razvitak društvenog identiteta tokom akulturacije*, časopis Kultura, br. 35, Beograd 1976.
- Lič, E., *Kultura i komunikacija*, Beograd 1983.
- Lorušina, M., *Srbi u Americi*, Beograd 2000.
- Лукић-Крстановић, М., *Срби у Канади – животи и симболи идиентитета*, Београд 1992.
- Љушић, Р., *Досељавања, усељавања и њихови савановништва у нововековној Србији (1804–1918)*, Сеобе српског народа од XIV до XX века, Београд 1990.
- Majstorović, S., *U traganju za identitetom*, Beograd 1979.
- Mann, A., *From Immigration to Acculturation*, Making America – The Society and Culture of the United States, Washington 1988.
- Mikić, V., *Neki savremeni problemi iseljništva iz SR Hrvatske I i II*, Teme o iseljništvu 1 i 2, Zagreb 1974.
- Mikić, V., *Adaptacija, integracija i asimilacija naših iseljenika u prekomorskim zemljama*, Teme o iseljništvu 6, Zagreb 1976.

- Микачић, В., *Досељеници из Југославије према Америчким етнотипичким изворима*, Међународни проблеми 3–4, Београд 1982.
- Milanovich, R., *History of the Serbian Eastern Orthodox Church in America*, Celebrating a Century: St. Sava Church 100th Anniversary 1894–1994, Jackson, California 1994.
- Милосављевић, П., *Српски национални програм и верско питање*, часопис Хришћанска мисао, бр. 4–6, Београд 1994.
- Milton Yinger, J., *Religion, Society and the Individual – An introduction to the society of religion*, New York 1963.
- Mrklja, D., *Trbuh sveta*, Београд 1989.
- Недељковић, Д., *Дијаспора и општина*, Београд 1994.
- Николај, епископ, *Охридски пролој*, Ваљево 1991.
- Pavićević, dr V., *Moral i religija*, Zbornik tekstova Religija i društvo, Београд 1988.
- Pavićević, V., *Sociologija religije sa elementima filozofije religije*, Београд 1980.
- Павле, патријарх, *Да нам буду јаснија нека питања наше вере I*, Београд 1998.
- Павле, патријарх српски, *Слав српске Православне Цркве према кремирању њених верника; Употреба венаца на сахрани*, Београд 2002.
- Павловић, М., *Српска вјера – Српски закон*, Зборник за друштвене науке, књ. 13–14, Матица српска, Нови Сад 1956.
- Павловић, М., *Искољчавање етничког идентитета Срба у Чикају*, Зборник радова: Прилози проучавању етничког идентитета, књ. 20, ЕИ САНУ, Београд 1989.
- Павловић, М., *Срби у Чикају; Проблем етничког идентитета*, Београд 1990.
- Павловић, М., *Религијска и етничка припадност*, ГЕИ САНУ, књ. XLVI, Београд 1997.
- Павловић, М., *Различитости и заједнички идентитет – Срби у Чикају*, ГЕИ САНУ књ. XLVII, Београд 1998.
- Padgett, D., *Conducting Research on Serbs in America, Problems and Prospects*, Serbian Studies 2/3, Chicago 1983.
- Паз, О., *Лавиринт самоће*, Београд 1995.
- Перовић, М., *Исељавање Црногораца у 19. и почетком 20. века*, Сеобе српског народа од 14. до 20. века, Београд 1990.

- Peterson-Royce, A., *Opening Remarks*, in: Culture, Tradition, Identity Conference, March 26–28, Journal of Folklore Research, vol. 21, Nos. 2/3, May–December, Indiana University Folklore Institute, Bloomington 1984.
- Petrovich, M. B., and Halpern, J., *Serbs*, Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups, Cambridge, England, Massachusetts and London 1980.
- Petrović, E., *Etnički identitet kao element teorije o etnosu*, Etnoantropološki problemi sv. 3, Београд 1988.
- Петровић, Е., *Теоријске претпоставке истраживања етничког идентитета*, у зборнику радова Прилози проучавању етничког идентитета, ЕИ САНУ, књ. 20, Београд 1989.
- Петровић, др М. Б., *Колико Срба има у Америци? Неки етнотипички проблеми*, Међународни проблеми 3–4, Београд 1982.
- Петровић, Р., *Српска народна музика – њесма као израз народној музичкој мишљења*, САНУ, посебна издања, књ. ДХСШ, Одељење друштвених наука, књ. 98, Београд 1989.
- Поповић, др Р. В., јереј, *Одабрана докумената васељенских сабора*, друго исправљено и допуњено издање, Србиње–Београд–Ваљево 1987.
- Поповић, Р., *Грчко-српски речник Новог завета*, Врњачка Бања 1994.
- Поповић, Р. В., протојереј, *Православље на раскрићу векова*, Београд 1999.
- *Православна ризница о браку и породици*, приредио В. Димитријевић, Београд 1998.
- Прелић, М., *Обнова светосавских прослава код Срба у Будимпешти*, ГЕИ САНУ, књ. XLVII, Београд 1998.
- Прошић-Дворнић, М., *Отвореност, мултикултуралност, толеранција, сигурност*, Посебна издања САНУ, књ. 44, Београд 1998.
- Putinja, F., Stref-Fenar, Ž., *Teorije o etnicitetu*, Београд 1997.
- Ракић, Р. Д., *Мијрације и национално консензуално мијрање Срба; Етнотипички припадност проучавању мијрања српског народа*, Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990.
- Rihtman-Augustin, D., *Etnos kao proces*, Zbornik 1. kongresa Jugoslovenskih etnologov in folkloristov, Rogaška slatina 5–9. 10. 1983, Ljubljana 1983.

- Rot, dr N., *Rasne i etničke predrasude*, Zbornik radova: Rasizam, rase i rasne predrasude, Antropološko društvo Jugoslavije, Posebna izdanja, sveska 2, Beograd 1974.
- Roter, Z., *Politika i religija*, Religija i društvo, Zagreb 1969.
- Сава, епископ шумадијски, *Историја Српске Православне Цркве у Америци и Канади 1891–1941*, Каленић/Крагујевац 1994.
- Salamone, F. A., *The Illusion of Ethnic Identity: An Introduction to Ethnicity and Its Uses*, Cultural Diversity in the United States, London 1997.
- Samardžić, mr R., *Pravoslavlje u savremenim političkim prilika-ma*, Zbornik tekstova Religija i društvo, Beograd 1988.
- Šestanović, N. S., *Slavs in California*, Oakland, California 1937.
- Simić, A., Halpern, J. M., *Serbs*, American Immigrant Cultures, Builders of a Nation, Vol. 2, New York 1997.
- Simić, A., *Interpersonal relationships among the South Slavs problems in cross cultural perception*, Serbian Studies vol. 4, number 4, Chicago 1988.
- Симић, А., *Српска породица у САД*, у: Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990.
- Симић, А., *Српска слава у Америци*, Catena Mundi I, Београд 1992.
- Singer, P., *International Migration and Development*, Migracije i socijalno-ekonomski razvoj, Teme o iseljeništvu 4, Zagreb 1975.
- Слепчевић, П., *Срби у Америци*, Catena Mundi I, Београд 1992.
- Smit, A. D., *Nacionalni identitet*, Beograd 1998.
- *Sociološki leksikon*, Beograd 1982.
- Спасовић, С., *Историја СПЦ у Америци и Канади 1941–1991*, Београд 1997.
- Стефановић, Д., *О музичком идентитету Срба у расејању*, Catena Mundi I, Београд 1992.
- Стојковић, Б., *Европски културни идентитети*, Ниш 1993.
- Стошић, Љ., *Мали речник црквених појмова*, Београд 2001.
- Schidkrout, E., *Ethnicity and Generational Differences among Urban Immigrants in Ghana*, у: A. Cohen (уред.), *Urban ethnicity*, London, Tavistock 1974.
- Supek, O., *Etnos i kultura*, časopis Migracijske teme, godina 5, br. 2–3, Zagreb 1989.

- Tamarin, G. R., *O modalitetima verovanja*, Sociologija: časopis za društvene nauke, br. 3–4, Beograd 1961.
- Tonkin, E., *Introduction – History and Social Anthropology*, in: History and Ethnicity, ASA Monographs 27, Routhledge, London & New York, 1989.
- Трифуновић, Ђ., *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*; друго, допуњено издање, Београд 1990.
- Филиповић, М., *Крсна слава*, у: О крсном имену, Београд 1985.
- Флоровски, Г., *Хришћанство и култура*, Београд 1995.
- From, E., *Zdravo društvo*, Beograd 1983.
- Heršak, E., *O etnosu u prošlosti i sadašnjosti*, časopis Migracijske teme, godina 5, br. 2–3, Zagreb 1989.
- Hobsbaum, E., *Nacije i nacionalizam od 1780. – Program, mit, stvarnost*, Beograd 1996.
- Hrabak, B., *Srbi iseljenici u SAD do prvog svetskog rata*, Novi Sad 1980.
- Цвијић, Ј., *Балканско полуострво и јужнословенске земље, основи антропогеографије*, Београд 1966.
- Чизмић, И., *Неке биљне карактеристике југословенског сељеништва (1945–1975)*, Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990.
- Čizmić, I., *Doseljavanje, struktura i položaj naših iseljenika u prekomorskim zemljama*, Teme o iseljeništvu 5, Zagreb 1976.
- Colakovic, B. M., *Yugoslav Migrations to America*, San Francisco 1973.
- Colakovic, B., *Serbian Emigration to the United States, Causes and Impact on the Old Country*, Mankato 1982.
- Colakovic, B., *Serbian settlements in the United States*, Mankato State University Mankato, Minnesota 1984.
- Colakovic, M. B., *Yugoslav migrations to America*, San Francisco 1973.
- Čolović, I., *Etnologija i religija*, Jedno s drugim, Beograd 1995.
- Шмеман, А., *Православље на Зајпагу – Црква, свети, мисија, Цетиње* 1997.
- Шмеман, А., *За живој свети – светошћинска философија живој*, Београд 1979.
- Шмеман, А., *Национални претпороди православних народа мимо православља*, часопис „Хришћанска мисао”, бр. 4–6, Београд 1994.

- Švob dr M., Brčić, K., Pogorelac, S., *Migraciona politika i promjene u demografskim karakteristikama jugoslavenske populacije u inozemstvu*, Pogledi na migracije stanovništva Jugoslavije, Beograd 1990.
- Šušnjić, Đ., *Moć i nemoć nauke u kritici religije*, časopis Kultura, br. 13–14, Beograd 1971.
- Шушњић, Ђ., *Религија 1*, Београд 1998.

Штампа

- *Православље, верске новине архиепископије београдско-карловачке*, Београд 1967, 1970, 1999, 2001.
- Влис: Божићни додатак, 6–7. 1. 2002.

Грађа из матичних књига рођених, венчаних и умрлих

- 1) Протокол крштених, венчаних и умрлих Српске Православне Цркве Светога Саве у Лос Анђелесу, Калифорнија, од 1. септембра 1914. године.
- 2) Протокол рођених (парохије лосанђелоске, при храму Светога Саве), установљен 1. августа 1927. године у Лос Анђелесу, Калифорнија.
- 3) Протокол рођених и крштених српске православне парохије у Лос Анђелесу, Калифорнија, од 1954. године.
- 3) Протокол рођених и крштених српске православне парохије у Сан Габријелу – Лос Анђелос, при храму Светога Саве, од 1989. године.
- 4) Протокол веропреказа српске православне парохије у Сан Габријелу – Лос Анђелос, при храму Светога Саве, од 1987. године.
- 5) Протокол венчаних српске православне парохије у Сан Габријелу – Лос Анђелос, при храму Светога Саве, од 1953. године.
- 6) Протокол венчаних српске православне парохије у Сан Габријелу – Лос Анђелос, при храму Светога Саве, од 1994. године.
- 7) Протокол умрлих српске православне парохије у Сан Габријелу – Лос Анђелос, при храму Светога Саве, од 1953. године.

- 8) Протокол умрлих српске православне парохије у Сан Габријелу – Лос Анђелос, при храму Светога Саве, од 1986. године.

ПУБЛИКАЦИЈЕ ИСЕЉЕНИЧКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

Споменице

- 1) *Споменица ђедесетогодишњице од оснивања првој српској савеза – Српској православној савеза „Србобрана” 1901–1951*, Питсбург 1951.
- 2) *Споменица – Тридесетогодишњица Српској Православној Манастира Св. Саве и Шесдесетогодишњица Српске Православне Цркве у Америци*, Либертивил, Илиној 1953.
- 3) *Српска црквено-школска оштинина Саборне цркве Светиога Саве у Милвокију*, Кратак историјат, Dedication of St. Sava Serbian Orthodox Cathedral, Milwaukee 1958.
- 4) *25-годишњица епархије Средњезападноамеричке 1963–1988/25th anniversary Midwest American Diocese 1963–1988*, Toronto 1989.
- 5) *Споменица, Српска Православна Црква својје Пејке*, Сан Маркос, Калифорнија 1991.
- 6) *Celebrating a Century: St. Sava Church 100th Anniversary 1894–1994*, Jackson, California 1994.
- 7) *St. Steven's Serbian Orthodox Cathedral, 50th Anniversary Commemorative Book, 1946/1996*, Alhambra, California 1996.
- 8) *An Ongoing Labor of Love, 1946–1996, Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral*, St. Steven's Cathedral press, Alhambra, California 1996.
- 9) *Епархијска спомен књиџа, Western American Diocese of the Serbian Orthodox Church, Diocesan Days 2000, September 1, 2 and 3, Saint Sava Mission* – Jackson, California 2000.
- 10) *Saint Sava Serbian Orthodox Church – 90th Anniversary 1910–2000, Celebration October 21/22. 2000*, San Gabriel, California 2000.

Штампа

- 1) *The Cathedral Messenger*, Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral News Magazine, Alhambra, California, Christmas, 1999.
- 2) *The Cathedral Messenger*, a publication of Saint Steven's Serbian Orthodox Cathedral, Paschal issue, march-april, Alhambra, California 2001.
- 3) *Year of Our Lord: Entering the new Millennium*, Saint Sava Children's Camp, Camp Manual, Jackson, California 2000.
- 4) *Календар Српске Православне Цркве у Сједињеним Америчким Државама и Канади, 1996. њресѣујна їодина*, Published by The Clergy Brotherhood of the Serbian Orthodox Church in the USA and Canada, editor V. Rev. Peter Milosevich, St. Louis, Missouri 1995.
- 5) *The Orthodox Word, Martyred Serbia*, Vol. 33, Nos 193–194, March-June, 1997.
- 6) *Gracanica Herald*, a publication of St. John's Serbian Orthodox Church, Slava issue, San Francisco 2000.
- 7) *St. Steven's Serbian Orthodox Cathedral Bulletin*, Alhambra, California.
- 8) *The Voice of St. George*, a publication of the St. George Serbian Orthodox Church, San Diego, California, summer 2000.
- 9) *Американски Србобран*, Питсбург 1932, 1933, 1934, 1936, 1940, 1951, 1965, 1966.
- 10) *Serb World U.S.A.*, Vol. XVI, no. 6, July/Agust 2000, Tucson, AZ.
- 11) *Serb World U.S.A.*, Vol. XIX, no. 5, May/June 2003, Tucson, AZ.

XIII. ИЛУСТРАЦИЈЕ

Слика 1. Црква св. Саве на Српском гробљу у Лос Анђелесу

Слика 2. Српско гробље у Лос Анђелесу
– амерички закони одређују висину надгробног споменика
који су углавном у облику плоче или крста

Слика 3. Иконостас у цркви св. Саве на Српском гробљу
у Лос Анђелесу састављен од папирних репродукција икона
које су први досељеници донели са собом

Слика 4. Црква светог Саве, Сан Габријел

Слика 5. Црква светог Саве, Џексон

Слика 6. Гробљанским прописима регулисано је да се гроб украшава само свежим цвећем

Слика 7. Споменик на гробљу у Петровом пољу поред Требиња (Херцеговина)

Слика 8.
Надгробни споменик у Џексону

Слика 9. Црква св. Стефана Провенчаног, Алхамбра (Лос Анђелес)

Слика 10. Зидно сликарство у храму св. Стефана Провенчаног у Алхамбри

Слика 11. Витражи у храму св. Стефана Провенчаног у Алхамбри

Слика 12. Унутрашњост цркве св. Апостола Петра, Фрезно

Слика 13. Парохија Рођења Пресвете Богородице, Оринџ Каунти

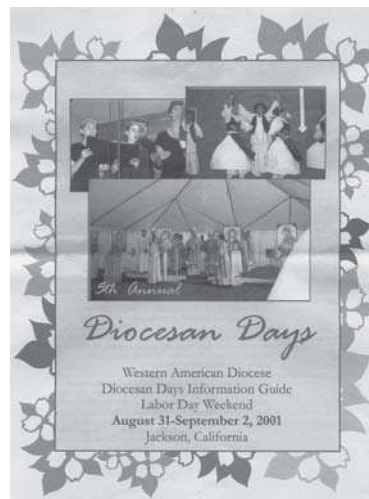
Слика 14. Детаљ из парохијског дома при цркви св. Петке у Сан Маркосу

Слика 15. Монах у скиту св. Архангела Михаила на острву Спрус Ајланд

Слика 16. Мушки општежитељни манастир св. Германа Аљаског, Платина

Слика 17. У Западноамеричкој епархији се од 1997. године организују Епархијски дани

Слика 18. Реклама КСС парохије Рођења Пресвете Богородице, Оринџ Каунти

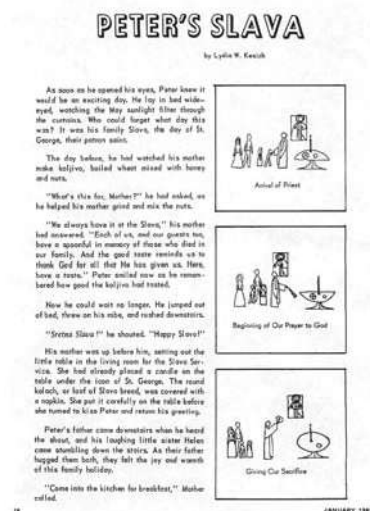
Слика 19. Дечији камп у Џексону

Слика 21. Словинка Дабовић, прва Српкиња рођена у Калифорнији, у Сан Франциску 1860. године

Слика 22. Српски рудар у Калифорнији почетком 20. века

Слика 20. Из уџбеника за веронауку: опис крсне славе у облику стрипа – Петрова слава (Peter's Slava)

Слика 23. Дечије дрво захвалности направљено на веронауци поводом Дана захвалности

Слика 24. Епископ Јован крштава у току Литургије на Велику Суботу у цркви св. Саве у Сан Габријелу

Слика 25. Новокрштена девојчица чита Апостол

Слика 26. Крштење у базену

Слика 27. Крштење у импровизованој крстионици за одрасле

Слика 28. Венчање Шкотланђанина и Српкиње у парохији Рођења Пресвете Богородице

Слика 29. Прослава у парохијском дому цркве св. Саве у Сан Габријелу

Слика 30. Фолклорна група у парохијском дому цркве св. Саве у Сан Габријелу

Слика 31. Игранка у парохијском дому цркве св. Саве у Сан Габријелу

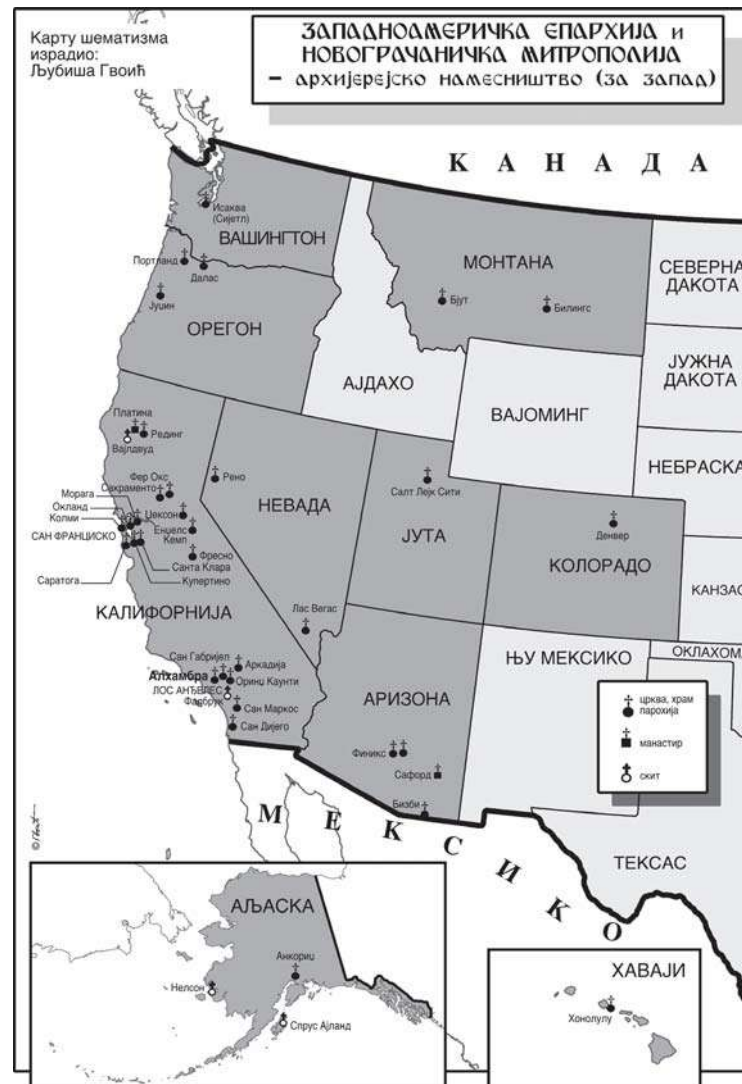
Слика 32. Гувернер државе Висконсин Томи Г. Томпсон прогласио је 28. јун 1989. године Даном српског Косова у држави Висконсин

Слика 33. Америчка застава стоји у свим српским православним храмовима у Америци

Слика 34. Хор цркве св. Стефана Првовенчаног у Алхамбри

SERBS IN CALIFORNIA

Ceremonial-religious practice and ethnicity of the faithful in Serbian orthodox parishes in California

My homeland is USA – my fatherland is Serbia¹

The highest concentration of Serbs in California in the second half of the 19th century was in mine regions, but they later settled bigger cities. Today the largest number of our emigrants and their descendants resides in the cities of San Francisco and Los Angeles and the nearby places. While settling America, our emigrants were founding supporting societies, CSC² and parishes. At first they united with Greeks, Russians, Syrians, and thus created ethnically mixed parishes. Gradually they wished to form Serbian Orthodox parishes, and that was also an advice given to them by the Russian clergymen who didn't understand our national customs. The migrants brought with them their own experiences of ecclesiastic life from where they came from, and they mostly came from the lands under Austro-Hungarian authority. People organized themselves first and then they called a priest. In parishes and CSC, beside religious, various socio-cultural and educational activities were organized. The clergy directed their missionary work, both religious and secular, primarily towards our emigrants and their descendants. When I say *secular missionary work*, I mean efforts in preserving Serbian national

¹ The second generation examinee, born in California in 1962.

² CSC – Church-Schooling Communities.

tradition: the founding of folklore ensembles, lectures of Serbian national history and Serbian language. Orthodox faith as a distinguishing symbol of ethnical community in regard to the dominating Roman Catholic and Protestant population connects parish members. In the second part of the 20th century it had a distinctive function in relation to the communists *back home*.

From the very beginning of settling California there were a few Serbian colonies. Serbian Orthodox parishes are the only places in which life of our emigrants and their descendants in California can be continuously followed. Although all parishes are structured in a similar way, they differ in their ethnical structure. In some of them emigrants from the second and third generation prevail, as well as converted Americans, while in others there is a higher concentration of the first generation migrants. These influences have great effect upon the entire functioning of parishes. For example, church services and Religious Education classes may be in English or in Serbian, during the services the present people either stand or sit, they take Holy Communion more frequently in *American* parishes, etc. An important element of gathering of the faithful is Sunday lunch which they attend more often than the services. Traditional Serbian dishes are served on these occasions.

Due to the general state of the Orthodox Church in America the communal consciousness of what a parish is and of a bishop's role in the Church is weak and undeveloped.

Names of our emigrants gradually changed from the most common Serbian names written in Cyrillic at the beginning of the 20th century to double English names. The rite of baptism is performed either in church or in the swimming pool, or in private houses. Conversions of Roman Catholics, as well as the conversions of Americans, are very interesting. When a child is born most emigrants accept American customs.

The first immigrants, gold diggers, practically didn't have a family life. Serbian women were rare to find, so even then there were many ethnically heterogeneous marriages. Church matrimonyes were very rare and there were many American influences. According to the data from the matrimonial record books in the

parish of St Sava in Los Angeles approximately one or two matrimonyes were performed a year in the second part of the 20th century. One half of the marriages are heterogeneous. Our emigrants accepted an American custom *bridal shower* (ritual *showering* of a bride) which is performed before the matrimony. Priests normally suggest the matrimony to be performed during the Sunday liturgy, but the bride and bridegroom often ask for another term, usually Saturday afternoon, because of the wedding celebration. *Dress rehearsal* is organized before the wedding, on Thursday, in which the bride and bridegroom, the best man and other participants rehearse the wedding ceremony.

Our first emigrants in America didn't live as long as the people in their homeland because they had dangerous jobs and bad working conditions. Only a small number of religious people used to take the Holy Sacraments of confession and Communion before they died. The deceased person is buried in a common town cemetery or in one of the three Serbian cemeteries in California: in Jackson, San Francisco or Los Angeles. American laws influenced our funeral customs very much, primarily the way of taking care of the deceased person's body, the time of a funeral and the height of a tombstone.

People who work can't come to the funeral and that is why the funeral services are performed the night before. The body of the deceased person is always placed in an open coffin, after it has previously been subjected to a special *embellishing* treatment. Cremations are very rare. The deceased are cremated mostly when they wish to bury them in the homeland, and the procedure to get the permission from the American authorities and commissions is very complicated. Another reason to cremate is poverty, when relatives can't pay for the costs of the funeral. Our emigrants point out that we visit and take care of the graves more than Americans.

The rituals of transition in the course of one's life are therefore effected upon by American customs and laws, i. e. by the dominating Roman Catholicism and Protestantism, but there is also a striving for the original Orthodox tradition. American influences, for example, are: double names, naming a child after the father,

a godfather and a godmother for one child, in some cases godparents aren't Orthodox, *baby shower*, *dress rehearsal* of a wedding in church, *bridal shower*, *brothers-in-law and bridesmaids*, the *embellishing* of the deceased, particular tombstone height, etc. The original Orthodox customs are: immersing the person who is being christened in the water, baptizing and wedding in the Church, the newly christened persons and the newlyweds take Holy Communion, the deceased are never cremated.

Our emigrants migrated primarily out of economic reasons, and since one of the vows of the monastic life is not to possess anything, they got married or they remained single. The latter were also affected by the *American* way of life – single people had their own families *back home*, to whom they never returned, while others didn't get married because they couldn't find a person of a similar cultural background.

Although all Orthodox monks and nuns who joined the Serbian Orthodox Church are American, they give their contribution to spreading of the cult of the Serbian saints. However, they at the same time bring the elements of the Russian ritual-religious practice in the Serbian Orthodox parishes.

American way of life more or less influenced the Church commemorations and celebrations. Almost all feasts are celebrated on Sunday. Families, some Church organizations and the churches celebrate *slava*. Even those who formally don't belong to the Church celebrate *slava* in their own way. Instead of a priest they invite to their home a man who knows how to perform the rite of breaking of the bread. Believers who invite a priest often include folk customs in the rite. For example, they insist that the priest should break the upper side of the bread, or, in some cases, they don't allow women to touch the bread. Those who convert to the Orthodox faith from other confessions and religions accept *slava*, even when both husband and wife aren't of Serbian descent. If *slava* is on Wednesday or Friday, which are fast days, it is sometimes celebrated on Tuesday or Thursday so that they could serve fat food. The celebration takes place either in the home of those who celebrate or, if there are lots of guests, in the rented parish halls. In apartment blocks the celebration takes place

in special rooms, *Club houses*, made for celebrations, because of the residence regulations.

The celebration of Christmas is almost entirely moved from home to church, especially with people born in the USA. In California the largest number of people gather in churches on Christmas Eve. When we speak of this celebration, we must say that the Church preserved christianized customs from the pre-Christian period, although they are almost entirely lost with the lay people, and in America they have never even existed. As a yule log they usually use oak tree. In Jackson it is permitted to Serbs to fire out of a mortar at their Christmas. They often celebrate Christmas and Easter twice (Orthodox and Catholic). Holiday food is an important element of these celebrations either in family circles or in parish homes. Families from the first generation of emigrants who celebrate Easter accept the American custom of *egg hunting*.

In some parishes instructors of Serbian folklore are the converts, i. e. Americans who received Orthodox faith. In communities in which parishioners born in America prevail there is an attitude that they are still Americans although they are of Serbian descent. Some of them express their double identity, but others claim that they are only American or only Serbian.

Life within the parish community improves the preserving of ethnic awareness, but Serbian Orthodox parishes are not ethnically closed communities. On the contrary, many members of other nations who come from various confessions at baptism keep their personal names. Therefore, Colette – Coco remains the same in the Orthodox faith although it is neither Serbian nor *Orthodox name*. Besides, the personality of the newly christened person is respected and converts keep their ethnic awareness, their customs, dresses etc. I'm giving the example of a Scotsman who married an Orthodox Serbian woman and for their wedding he was dressed in a kilt.

An examinee from the second generation, born in California in 1962, (celebrates St Basil of Ostrog) says: "*there is a great difference between **feeling** Serbian and **being** Serbian. I may feel Serbian, but I don't have a burning desire to live there. I've got*

*an American passport, and my home, job, school and my children are here, my identity is in Christ. Wherever I or my children live or die this is the **only** thing that lasts*” The same person says: “*My homeland is USA – my fatherland is Serbia.*”

Gradually the number of parishioners lessened for a number of reasons. There were several factors. For example, better economic conditions of life. Since they became economically stronger they didn't have the need for the support from the community. Also, better telecommunications and the use of Internet are the reason that parishes are not the only places where one can hear the news from *back home*. Americanisation of the believers, so to say, has an effect upon the *americanisation* of ritual-religious practice, but at the same time every new wave of emigrants from the motherland leaves its own trace.

Илустрација на корицама
Црква – лађа спасења, мозаик

Аутори
Ивана Сасин, историчар уметности
Алексеј Даниел Ђермановић, иконописац

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.347(=163.41)(73)
2:323.1(=163.41)(73)
398.3(=163.41)(73)
271.222(497.11)-5(73)

БЛАГОЈЕВИЋ, Гордана

Срби у Калифорнији : обредно-религијска
пракса и етницитет верника српских
православних парохија у Калифорнији /
Гордана Ч. Благојевић ; уредник Драгана
Радочић. - Београд : Етнографски институт
САНУ, 2005 (Београд : Академска издања).
- 268 стр. : илустр. ; 21 см. - (Посебна издања /
Српска академија наука и уметности,
Етнографски институт ; књ. 54)

На спор. насл. стр. Serbs in California.
- Тираж 500. - Речник мање познатих речи:
стр. 227-230. Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија: стр.
231-244. - Summary.

ISBN 86-7587-033-7

а) Срби - Етнички идентитет - Калифорнија
б) Верски обреди - Срби - Калифорнија
ц) Верски празници - Срби - Калифорнија
д) Српска православна црква - САД
е) Српска дијаспора - САД
COBISS.SR-ID 125668108